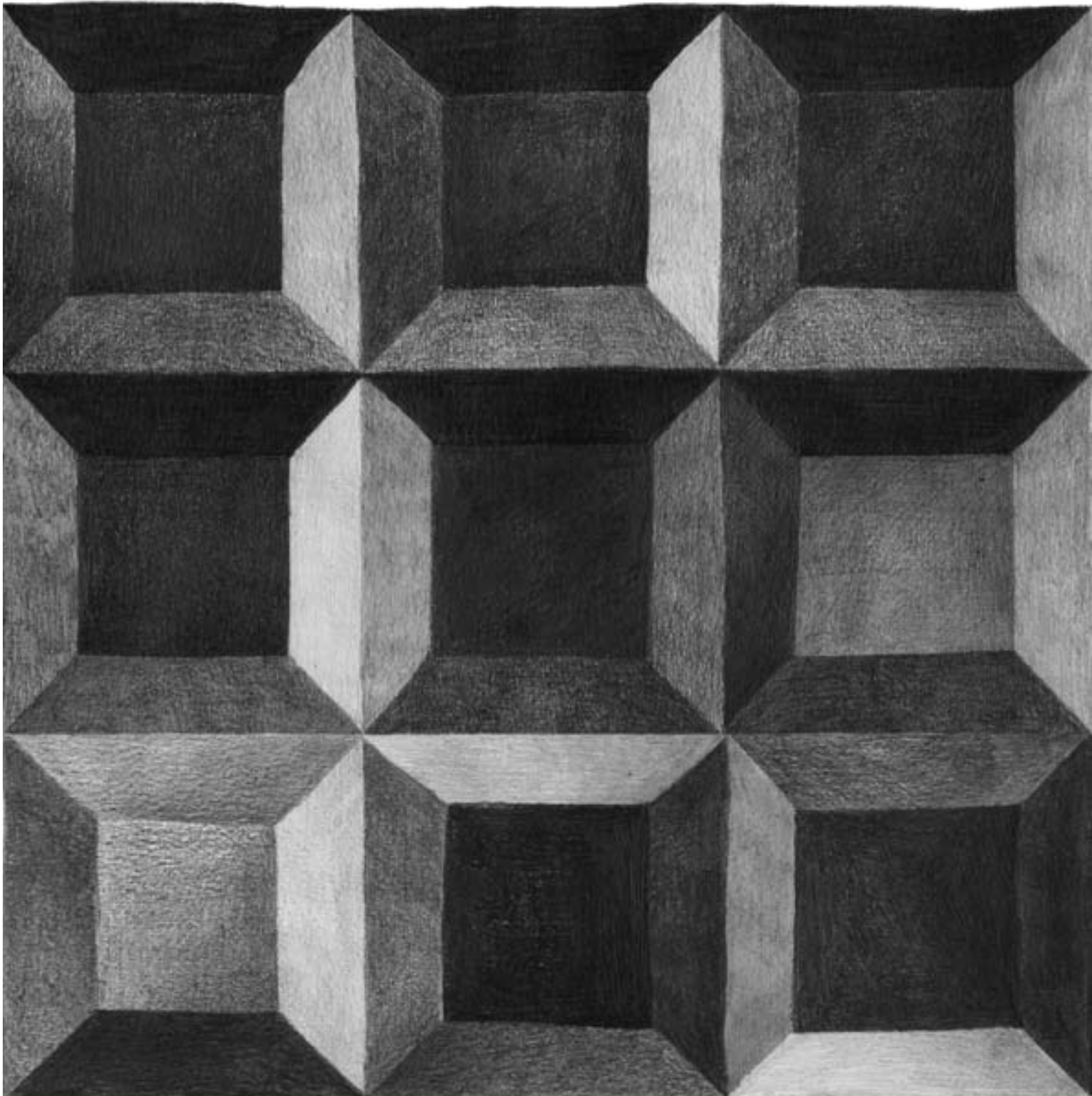

SELVITYS LAHDEN SODANJÄLKEISESTÄ RAKENNUSPERINNÖSTÄ

SELVITYS
LAHDEN
SODANJÄLKEISESTÄ
RAKENNUSPERINNÖSTÄ

Teksti: Riitta Niskanen

Kuvat: Tiina Rekola

Toimittajat: Tuija Vertainen ja Riitta Niskanen

Kartat: Lahden tekninen ja ympäristötoimiala, Jaakko Tikkala

Graafinen suunnittelu, kannen kuvitus: Erkki Toukolehto

Sisältöryhmä: Anne Karvinen-Jussilainen, Johanna Palomäki,

Päivi Airas, Leena Roppola, Hannu Tylli, Marja Mustakallio,

Anne-Maj Rope, Markku Sivonen, Riitta Niskanen

Lahden historiallisen museon julkaisuja 3

Lönnberg Painot Oy, Helsinki 2012

ISBN on 978-952-5749-35-9

ISSN 2242-5322

MODERNI LAHTI	6	Joutjoentie, Sarkatie, Kuusitie,	
ALUKSI	8	Yhdyskatu ja Kahvakatu	54
KESKUSTA	18	Venetsia	54
ASUMINEN	28	Kiiskilänmäki	55
LÄHIÖT		Mansikkavuori,	
Ruola	33	Pohjanakanpolun pohjois-	
Mukkula	34	ja itäosa sekä Kyllikintie	55
Hörölä	36	Suopuisto	56
Metsämaa	37	Patomäki	57
Liipola	38	Käpykylä, Riihelä	58
Keijupuisto	39	Sepänniemenkatu ja Sipurantie	59
KERROSTALOALUEET		Kissämäki	60
Mukkulankatu 1–5 ja 2–12,		Männistönrinne Västäräkinkujan	
Lepolankatu 11–13 ja 18–22	40	eteläpuoliselta osalta	61
Mansikkavuori,		KATUMILJÖÖT	
Metsäpellontie 51–59,		Kerintie 1–31, Leantie 4–22	62
Ilmarisentie 4, Annikintie 2 ja 1–5,		Aleksanterinkatu 30 ja 34	62
Pohjanakanpolku 1 ja 2–6	41	Lahdenkatu 8–18	63
Kiveriönkatu 10–18 ja 9–19,		Viipurintie 16–30,	
Mustankalliontie 54–62 ja 21–27,		Talaanrannankatu,	
Kiveriönkatu 21–25,		Pekantie Puustellintielle asti,	
Soramäenkatu 2–4 ja 1–3,		Rintalantie	63
Juustilankatu 2–8 ja 1–11	42	Vesijärvenkatu 40–48	64
Kiekkostenkatu 1,		Päivärinteenkatu 17–21	64
Kasakkamäentie 6–10	43	Alijuhakkalantie	65
Kasakkamäentie 12–14, 18–24 ja 5–9,		Pajukatu 1–19, Pajukatu 12,	
Petsamonkatu 4	44	Tammikatu 1–13	65
Katajakatu	45	Kirveskatu	66
RIVITALOT, PARITALOT		Laitakatu 1–7, 4–14	67
JA OMAKOTITALOT		Mustankalliontie 30–52	68
Sammalsuonkatu 8 ja 8a	46	Katrinkatu 1–11 ja 2–8	
Eeronkatu 11	47	sekä Isomäenkatu 10	68
Leevinkatu 7–9	47	Vesitorninkatu 16, 18, 20, 19 ja 21	69
Vasaraisenkatu ja Kuhilaankatu	48	Kiikkulankatu 5–9	69
Järvenpäänkatu 9	48	Kankolankatu 9–17	70
Pähkinäkuja	49	Rullakatu	71
Kilpiäistentie 2a	49	Karpalokatu	72
PIENTALO- JA		KESÄMÖKKIALUE	
PIENKERROSTALOALUEET		Vuorenrinteentie	73
Laune	50	KIRKOLLISET RAKENNUKSET	75
Kerinkallio	51	Ristinkirkko	76
Metsäpelto	52	Launeen kirkko	78
Myllypohja	53	Ortodoksinen kirkko	79
		Suomen Vapaa Ev.-Lut. Kirkko	80

Joutjärven kirkko	81	OPPILAITOKSET	116
Salpausselän kirkko	82	Kivimaan kansakoulu	117
Mukkulan kirkko	83	Launeen väliaikainen kansakoulu	117
Läntinen kappeli	84	Renkomäen kansakoulu	118
Levon siunauskappeli	85	Kärpäsen kansakoulu	118
KULTTUURIRAKENNUKSET	86	Kunnaksen kansakoulu	119
Konserttitalo	88	Kannaksen yhteislyseo	119
Kaupunginteatteri	89	Myllypohjan kansakoulu	120
Aikuiskoulutuskeskus	90	Ammattikoulut	121
Kaupunginkirjasto	91	Kujalan maatalousoppilaitos	
Sibeliustalo	92	asuinrakennuksineen	122
URHEILURAKENNUKSET- JA		Salinkallion yhteiskoulu	123
ALUEET	94	Salpausselän yhteiskoulu	124
Urheilukeskus	95	Kiveriön yhteiskoulu	125
Hiihtomaja Rautakankare	96	Kiveriön kansakoulu	126
Kisapuisto	97	Tiirismaan yhteiskoulu	126
Tapanilan ulkoilumaja	98	Mukkulan yhteiskoulu	128
Ravikeskus	99	Mukkulan kansakoulu	128
TEOLLISUUS	100	Muotoiluinstituutti	129
Sopenkorpi	100	Steiner-koulu	130
Askon ja Upon tehtaat	100	Lahden sosiaalialan oppilaitos	131
Lehden kumikorjaamo	101	Ahtialan ala-aste ja yläaste	132
Joutjoen teollisuusalue	102	YHTEISÖRAKENNUKSET	133
Lahti Energia Oy	102	Ahtialan työväentalo	133
Lahden Puutyö Oy	102	Kansantalo	134
Etelä-Suomen Sanomat	102	LIIKENNE	135
Käsi- ja pienteollisuustalo	103	Renkomäen ramppi	136
Iskun tehtaat	104	MUUT	137
Metsä-Pietilän teollisuusalue	105	Olavi Lanun koti ja ateljee	137
Oululainen	106	Kosti Ahosen koti ja ateljee	137
Enso-Gutzeit	107	Matti Koskelan koti ja ateljee	138
Starckjohannin pääkonttori	108	Tuomo Lukkarin ateljeetalo	139
PALVELURAKENNUKSET	109	Reino Hietasen koti ja ateljee	139
Johanna-koti	110	Taiteilijatalo, Kevätkatu 18	140
Niemen lastenseimi	111	Ahtialan aluekeskus	141
Kulikutautisairaala	111	Tanssilava Hepolammintie 41	142
Launeen lastentalo	112	Vesitorni Juustilankatu 13	142
Kärpäsen lastentalo	112	Tähtitorni Tähtitorninkatu 1	143
Päijät-Hämeen keskussairaala ja		Sähköasemat ja muuntamot	144
sairaanhoito-oppilaitos	113	LÄHTEET	146
Sylvia-koti	115	HAKEMISTO	153
		HAKEMISTOKARTAT	158
		HAKEMISTO KOHDE-	
		TUNNUKSIEN MUKAAN	164

Selvityksen kohteille on annettu tunnuksot, jotka ovat muotoa kaupunginosanumero–kohdenumero (esim. 16–2). Kaupunginosaluettelon avulla on haluttu helpottaa vuoden 2000 selvityksen (ns. harmaa kirja) ja tämän selvityksen rinnakkaiskäyttöä.

KAUPUNGINOSAT NUMEROJÄRJESTYKSESSÄ*

Kaupunginosan nro Keskustarajaus K	Kaupunginosan nimi
1 OSITTAIN K	Keski-Lahti
2 OSITTAIN K	Kartano
3 OSITTAIN K	Paavola
4	Niemi
5	Kiveriö
6	Kivimaa
7	Mukkula
8	Kilpiäinen
9	Pesäkallio
10	Kytölä
12	Kunnas
13	Ahtiala
15	Myllypohja
16 OSITTAIN K	Möysä
17	Järvenpää
18	Kolava
19	Kujala
20	Kerinkallio
22	Renkomäki
24	Laune
25	Asemantausta
26 OSITTAIN K	Sopenkorpi
27	Hennala
28	Jokimaa
30	Kärpänen
31	Pirttiharju
32	Salpausselkä
33	Jalkaranta

*AINOASTAAN SELVITYKSESSÄ ESIINTYVÄT KAUPUNGINOSAT

Moderni Lahti – sodanjälkeinen rakentaminen Lahdessa

Selvitys Lahden sodanjälkeisestä rakennusperinnöstä on jatkoa vuonna 2000 julkaistulle selvitykselle Lahden kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista eli ns. *Harmaalle kirjalle*. Myös Harmaa kirja sisältää moderneja kohteita, ja ne on sisällytetty uuteen teokseen. Uuden selvityksen tarkoituksena oli inventoida vuoden 1946 jälkeen syntynyt rakennuskanta ja ympäristöt kattavasti, koska runsaat kymmenen vuotta antaa arvottamiseen aikaisempaa pitemmän perspektiivin. Edellisen selvityksen jälkeen on rakennettu paljon myös uutta. Lahden rakennuskannasta lähes 90 prosenttia edustaa sodanjälkeistä tuotantoa, joten uusi rakennusperintö vaikuttaa jo määränsä perusteella merkittävästi lahtelaiseen ympäristöön. Siksi sen arvot ja luonne tuli ottaa perusteellisen selvitystyön kohteeksi. Inventoinnin työnimenä käytettiin yhteisnimitystä moderni rakennusperintö tai yksinkertaisesti moderni (-selvitys).

Harmaaseen kirjaan sisältyi 97 moderniksi luokiteltavaa kohdetta. Niistä suuri osa ajoittuu jälleenrakennusaikaan, jonka voi katsoa jatkuneen 1950-luvun loppuun asti. Uusia moderni-kohteita on selvitykseen otettu yhteensä 56 yksittäisistä rakennuksista laajoihin aluekokonaisuuksiin. Lisäksi on selvityksessä rajattu keskusta-alue, jonka sisällä ei ole nostettu

esiin erillisiä kohteita, vaan keskusta-aluetta koskee yleisesti vaatimus rakennetun ympäristön arvon huomioimisesta eri toimenpiteisiin ryhdyttäessä.

Yleiskaava 2025:n keskeinen tavoite on kaupungin kasvun ohjaaminen. Tiiviin kaupunkirakenteen Lahdessa se tarkoittaa usein vanhojen alueiden täydentämistä ja tiivistämistä, jolloin vanhan rakennuskannan ja niiden muodostaman ympäristön arvo ja käyttökelpoisuus tulevat punnittavaksi. Yleiskaava 2025 ottaa huomioon paitsi Harmaan kirjan myös tähän selvitykseen sisältyvät kohteet. Myös yleiskaavassa on lisäksi keskusta-aluetta koskeva yleismääräys kulttuuriympäristön vaalimisesta.

Selvitys on tarkoitettu yhtä lailla tutkijoiden, kaavoittajien ja rakennuslupaviranomaisen käyttöön kuin lisäämään lahtelaisten tietoa ympäristön arvoista. Moderni-selvitys on väline rakennetun ympäristön vaalimisessa, ei suoje-luuttelo. Sen tarkoituksena on Lahden arkkitehtuuripoliittisen ohjelman mukaisesti (APOLI Lahti, 2010) selvittää ja tuoda esiin rakennetun ympäristön arvot ja antaa suuntaa ratkaisuille muutoksen edessä.

Luettelossa olevien kohteiden suunnittelussa ja kehittämisessä on otettava huomioon kohteen rakennustaiteelliset ja kulttuurihistori-

alliset arvot niitä vahvistaen ja parantaen. Kunkin kohteen kohdalla arvioidaan erikseen, mitä se käytännössä tarkoittaa. Arviointi tapahtuu kohteesta riippuen vuoden 2012 alussa työnsä aloittavassa kaupunkikuvaneuvottelukunnassa tai rakennusvalvonnassa yhteistyössä kaupunkisuunnittelun ja kaupunginmuseon edustajien kanssa. Status edellyttää lausunnon pyytämistä museoviranomaiselta sekä rakennuslupaprosessissa että kaavoituksen yhteydessä. Mikäli kohde sisältyy selvityksiin, se vaikuttaa purkuluvan myöntämiseen sekä kohteen suunnittelijan pätevyysvaatimukseen.

Selvityksen valmistelu aloitettiin vuonna 2007. Sen kohdevalintaan ovat osallistuneet

kaupunginarkkitehti Anne Karvinen-Jussilainen, yleiskaava-arkkitehti Johanna Palomäki ja kaavoitusarkkitehdit Leena Roppola, Hannu Tylly, Päivi Airas ja Marja Mustakallio kaupunkisuunnittelusta, rakennuslupapäällikkö Markku Sivo-
nen rakennusvalvonnasta ja kaupunginmuseosta tutkija Riitta Niskanen, joka on myös laatinut kirjan tekstit. Kuvat on ottanut kaupunginmuseon valokuvaaja Tiina Rekola, kartta-aineiston valmistanut suunnitteluinsinööri Jaakko Tikkala ja rakeisuuskartat Päivi Airas ja arkkitehtiyliopilas Kaspar Sjölund.

Kiitämme sydämellisesti kaikkia selvityksen tekoon osallistuneita sekä niitä tahoja, jotka ovat auttaneet kohdetietojen kartutuksessa.

Veli-Pekka Toivonen
maankäytön johtaja

Raimo Luukka
rakennusvalvonnan johtaja

Timo Simanainen
museonjohtaja

Liipolan lähiötä 1960- ja 1970-luvun taitteesta

ALUKSI

Toisen maailmansodan jälkeinen jälleenrakennus – sekä konkreettinen että henkinen – tuotti Euroopassa uudet näkemykset rakennustaiteesta, yhdyskuntasuunnittelusta, arkkitehtuuriteorioista sekä yhteiskunnan ja rakentamisen suhteista. 1800-luvun lopulla alkanee tekniset ja rakennustaiteelliset uutuudet sekä suuret sosiaaliset ja poliittiset murrokset sulautuivat moderniksi unelmaksi, jonka toteutuminen merkitsi suurta kaupunkirakenteen muutosta.

Lahti kulki monin tavoin modernismin kärjessä. Se oli liikemiesten ja johtajien kaupunki, jossa komea rakentaminen ja näyttävyys olivat aina merkinneet paljon. Arkkitehteja oli perinteisesti vähän. Ammattisuunnittelijoiden saatua jalansijaa Lahdessa sodan jälkeen uudet tuulet kuljettivat kansainväliset arkkitehtuurinäkemykset hedelmälliseen maaperään. Aluerakentaminen, lähiöt, keskustan uudelle elementtitekniikalle ja uudenaikaiselle niukalle väriskaalalle perustuvat valkoiset korttelit, valopihat, mannermaiset kävelykadut ja kaupunkivihreä olivat ajan uusia ilmiöitä.

Sodan seurauksena Lahden asukasluku kasvoi noin yhdeksällä tuhannella evakolla. Vuonna 1945 Lahden asukasluku oli noin 38000, ja se jatkoi vielä pari vuotta kasvuaan noin kymmenen prosentin vuosivauhdilla. Suuri alueliitos vuonna

1956 lisäsi asukaslukua noin 10000:lla. Maalipaon seurauksena väkiluku kasvoi 1960-luvulla noin 15000 hengellä. Vuonna 1963 kasvu oli suurinta, yli viisi prosenttia. 1970-luvun puolivälissä asukasluku oli noin 95000, ja kasvu lähes pysähtyi. Vuonna 2000 Lahdessa oli runsaat 97000 asukasta, ja sadan tuhannen raja ylitettiin vuonna 2008.

Kasvu tarkoitti mittavaa asuntojen ja toimitilojen rakentamista, sillä kauppaliikkeiden määrä kaksinkertaistui sotaa seuranneena kymmenvuotiskautena. Lahteen valmistui tuona aikana kaikkiaan lähes 5000 asuntoa, eniten vuonna 1950, jolloin niitä rakennettiin miltei 700. Osa sijoitettiin pientaloalueille etäälle kaupungin keskustasta, mikä merkitsi suurta kadunrakennusurakkaa. Samana kymmenvuotiskautena Lahteen tehtiin noin 50 kilometriä uusia katuja.

Lahden asemakaava-arkkitehdiksi tuli vuonna 1945 Olavi Laisaari, intomielinen funktionalisti ja amerikkalaisen autokaupungin puolestapuhuja, jonka näkemykset johtivat rajuihin kaupunkikuvan muutoksiin. Laisaari oli suuri visionääri, joka esimerkiksi jo 1947 esitti Lahden naapurikuntien liittämistä Lahteen. Laisaari suunnitteli vuoden 1946 yleiskaavassaan kaupunkikeskustan muuttamista liikealueeksi ja asukkaiden siirtymistä ”tytärkaupunkeihin”. Aleksanterinkadun ja Rau-

yllä: Pankinportti
vas: Sodanjälkeistä Metsäpeltoa

tatienkadun – jotka olivat kaupungin tärkeimpiä liikekatuja – varrelle ei katsottu enää voitavan rakentaa asuntoja, vaan komeita liiketaloja tai asuin-liiketaloja, jotka myöhemmin voitiin joustavasti ja helposti muuttaa toimistoiksi. Esimerkki tällaisesta on vuonna 1952 valmistunut Pankinportti Aleksanterinkatu 15:ssä.

Vuonna 1960 kaupungin asemakaavaosasto vahvisti tavoitteen suosia niin kutsutun cityn liiketoimintoja ja samalla vähentää keskustan asukasmäärää. Keskustan osayleiskaava-aineistossa voitiin vuonna 1978 todeta, että tavoitteet oli saavutettu: Lahden alkuperäinen ruutukaava-alue oli konttoristunut Kirkkokatua lukuun ottamatta. Periaatteet olivat kuitenkin muuttuneet, ja jo hieman aikaisemmin oli ryhdytty korjaustoimenpiteisiin. Keskustaan pyrittiin jälleen saamaan asuntoja, ja muutenkin keskustan elävöittäminen, asukkaiden houkutteleva keskustaan, on ollut kaupunkisuunnittelun johtolankana 1970-luvulta näihin päiviin.

Mikäli Lahden keskusta-alueesta vuonna 1963 järjestetyn asemakaavakilpailun ja seuraavana vuonna toimeenpannun jatkakilpailun ideat olisivat kaikilta osin toteutuneet, olisivat ne muuttaneet kaupungin itäisen ja eteläisen reuna-alueen ilmeen täysin. Kilpailun tavoitteena oli etsiä sijoituspaikkaa uudelle kaupungintalolle,

kulttuurikeskukselle, keskuskirkolle, eräille muille hallintorakennuksille ja kaupallisille keskuksille. Keskusta ja vanhan tullin alue rautatieaseman vieressä Vesijärvenkadun itäpuolella haluttiin järjestellä uudelleen. Kilpailussa tuli niin ikään esittää eräiden keskeisten kaupunginosien liikennekaaviot ja tutkia linja-autoaseman tulevaa sijoitusta. Lähtökohtina olivat Lahden ainutlaatuinen topografia, harjusiluetit ja keskustan avautuminen Vesijärvelle.

Keskustakilpailun voitti ehdotus Laiskotelon, jonka nimen innoittajana lienee ollut saman vuoden euroviisu. Suunnitelman olivat laatineet arkkitehdit Jouko Rastimo ja Arto Sipinen. Heidän liikenneasiantuntijanaan oli diplomi-insinööri Heikki Kaila. He ehdottivat muun muassa kookkaita ruutukorttelirakenteita radan eteläpuolelle lähes Mytjäisistä aina Upolle saakka, Hollolankadun viemistä osittain tunneliin sekä Paasikivenaukion ja asema-aukion liikenteen järjestämistä kolmitasoisiksi. Palkintolautakunta totesi, että kaupungin maastomuodot tarjoavat luontevasti mahdollisuuden johtaa autoliikennettä tunneleihin, mutta kolmitasoratkaisut ovat liioiteltuja. Tuomarit pitivät Rastimon ja Sipisen suurkortteliehdotuksista, mutta totesivat, etteivät ne maasto-olosuhteiden puolesta sopineet esimerkiksi Anttilanmäelle.

Keskusta näytti tuomariston mielestä alkaneen siirtyä Vesijärvenkadun itäpuolelle, jonne voittaja halusi sijoittaa muun muassa kulttuuria ja kaupan palveluja, kuten 1970- ja 1980-luvulla sitten tapahtuikin. Vuonna 1972 arkkitehdit Simo Järvinen ja Eero Valjakka laativat suunnitelman, jossa Reunan palstalle Aleksanterinkadun ja Vesijärvenkadun koilliskulmaan esitettiin suurta liikekorttelia lasikatoon katettuine sisäpihoineen. Tuolle paikalle oli vuonna 1970 pystytetty kuplahalli, joka edusti tuolloisissa kaupunkisuunnitteluideoissa suosittua tilapäisyyttä. Se ei lopulta kuitenkaan tuntunut kaupunkivalallisesti perustellulta ratkaisulta. Erilliset liiketilat yhdistettiin 1980-luvun kuluessa Kauppakeskus Trioksi. Sen viereen rakennettiin hieman myöhemmin Kauppakeskus Hansa edusaukioineen.

Sodanjälkeinen kaavoituskaaos alkoi selkiytyä 1950-luvulla. Vuosikymmenen lopulla, kun suurten aluekokonaisuuksien kaavoitus väheni ja Lahti alkoi ikään kuin ”valmistua,” alkoivat asemakaavat olla pieniä, tonttikohtaisia suunnitelmia. Kaikkiaan Lahdessa on laadittu noin 3700 kaavaa, joista on voimassa suunnilleen 2700. Viime vuosikymmenien suuria aluekohteita ovat olleet muun muassa Ahtiala, sen jälkeen Renkomäki ja Karisto, jonka suunnittelu aloitettiin 2000-luvun alussa. Ranta-Kartanon ideakilpailu, joka järjestettiin Lahden kaupungin satavuotisjuhlan kunniaksi vuonna 2005 linja-autoaseman ympäristön alueidenkäytön kysymysten ratkaisemiseksi, nostatti Lahdessa ennen näkemättömän kansalaiskeskustelun kaupunkiympäristön arvoista. Keskustelun ydinkysymyksiä oli, voiko aluetta ylipäänsä rakentaa vai menetetäänkö silloin keskustan ainoa visuaalinen yhteys Vesijärveen. Myös keskustarakentamisen väljyy- ja korkeuskysymykset olivat väitteen kohteena.

Yleiskaavoitus alkoi vahvistua Suomessa sodan jälkeen pohjoismaisten esikuvien pohjalta. Vuonna 1968 yleiskaavoitus säädettiin pakolliseksi. Olavi Laisaari laati jo kaksi vuotta aikaisemmin yleiskaavan peruskaavion, jossa hän

selvitteli koko Lahden kaupunkiseudun kehitysnäkymiä. Lahden kaupunginvaltuusto teki tältä pohjalta 1970 periaatepäätöksen kaupungin kehittämislinoista seuraavan kolmenkymmenen vuoden aikana. Tarjolla oli kolme kaupunkirakennevaihtoehtoa, helminauha, lähiökaupunki ja rypälekaupunki. Helminauhamalli tarkoitti aluekeskusten ketjua, joka olisi seurannut itälänsi-suuntaisia pääliikenneväyliä. Lähiömalli perustui useille pienyksiköille, jotka tukeutuisivat suurempiin keskuksiin. Kehityslinjaksi valittiin rypälemalli, jonka mukaan aluekeskuksiksi kehittyvät Lahden keskusta, Ahtiala ja Hollolan Salpakangas. Mallia moitittiin autoliikenteestä riippuvaiseksi, mutta se valittiin siitä huolimatta, koska siten katsottiin saatavan torjutuksi keskustan tukkeutuminen. Lahden asemakaavapäällikön Olavi Laisaaren amerikkalaiseen autokaupunki-ihanteeseen pohjautuva suunnittelu oli osaltaan vaikuttamassa valintaan.

Ahtialaa alettiin suunnitella tämän kehityslinjan mukaisesti. Tavoitteena oli 60000 asukkaan alue, jonne keskustan ulkopuolinen asutus keskitettäisiin. Keskustan asukasluku jäisi näin 80000:aan. Ahtiala nähtiin korkealuokkaisena, palveluiltaan tasokkaana ja korkeaan työpaikkomavaraisuuteen perustuvana alueena. Ahtialaan varattiin tontti myös yliopistolle. Perussuunnitelman tarkoituksena oli säilyttää olemassa oleva rakennuskanta sekä virkistysalueet, joita Ahtialassa jo oli ennestään runsaasti. Alueen vanhojen loma-asuntojen korjaamista päätettiin olla puoltamatta. Ahtialaan tavoiteltiin enemmän pientaloja kuin mitä kaupunki oli tuolloin keskimäärin rakentanut. Ensimmäisiksi rakentamisen painopistealueiksi valittiin Laidun ja Herrasmanni.

Alueen suunnittelu alkoi 1972. Lahden kaupunkisuunnitteluviraston lisäksi tehtävään osallistui muun muassa helsinkiläinen Erik Kråkströmin arkkitehtitoimisto pääsuunnittelijanaan arkkitehti Kurt Moberg. Hän suunnitteli sittemmin myös pääosan Ahtialan uusista alueista. Ahtialaan rakennettiin runsaasti erityyppisiä asuintaloja. Kaupalliset palvelut seurasivat

Ahtialan Sepänmäkeä

Kuva: Ilmakuva Hannu Vallas 2006

Karpalokatu Ahtialassa

Kuvanveistäjä Viljo Mäkisen Sukeleija on esimerkki Lahden sodanjälkeisten vuosikymmenten runsaasta julkisesta veistotaiteesta. Teos on Ruolan ostoskeskuksessa.

hitaasti näiden perässä. Seurakunnalliset, koulu- ja terveystalot saatiin kuntoon vasta 1990-luvulla, vaikka niiden tarve tunnustettiin alusta saakka.

Kehitys vaihtoi nopeasti suuntaa 1970-luvun aikana. Kun ennustettu kasvu ei näyttänyt toteutuvan, kaupungin oli tarkistettava rakennemalliaan paitsi Ahtialan, myös kokonaisuuden näkökulmasta. Vuosikymmenen kuluessa laadittiin lukuisia kehitysmalleja ja -suunnitelmia, muun muassa maankäytön yleissuunnitelma, liikennettä ja kauppaa koskevat mitoitukset sekä maisema-analyysi. Vuonna 1982 aloitettiin nykylaajuudessaan Lahden ensimmäinen yleiskaavatyö. Tässä kaupunginvaltuuston vuonna 1988 hyväksymässä yleiskaavassa koottiin oikeastaan ensi kertaa yhteen edellisten vuosikymmenten visiot kaupungin maankäytön kokonaisuudesta, pysäköintijärjestelmästä, kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja alueiden säilyttämisestä, virkistysalueiden turvaamisesta ja keskustan elävöittämisestä. Yleiskaava tarkistettiin 1992–1995, ja se sai lainvoiman vuonna 2000.

Lahti alkoi sodan jälkeen panostaa vahvasti kaupunkikuvaan. Tasokkaat julkiset rakennukset, kulttuurirakentaminen, puistot ja julkiset taideteokset olivat erityisesti vuonna 1942 kaupunginjohtajaksi tulleen Olavi Kajalan ajatuksissa. Hänen johtajakautensa muodostui ennätyspitkäksi, 25 vuodeksi. Sinä aikana Lahteen rakennettiin konserttitalo, taidemuseo ja historiallisen museon uudet tilat Kartanossa, sijoitettiin parikymmentä veistosta kaunistamaan kaupunkia ja tehtiin – vaikka ei tosin toteutettu – teatteri-kirjastotalon suunnitelmat. Lisäksi varattiin erityinen määräraha, jolla palkittiin pihansa esimerkillisesti hoitavia kaupunkilaisia. Varsinainen kulttuurirakennuskausi sijoittui kuitenkin vasta 1980-luvulle ja 1990-luvun alkuun, kun rakennettiin Paavolan kulttuurikeskus, teatteritalo, aikuiskoulutuskeskus ja kirjasto.

Sodanjälkeinen vuosikymmen oli Lahden kaupunkikuvassa komeiden, uuden mittakaavan asuin-liikerakennusten aikaa. Puukaupunki muuttui vauhdilla kivikaupungiksi. Aleksanterinkadun loppupään linjakas kaupunkimuuri,

Veljeskoti ja Asunto-osakeyhtiö Naapuri Aleksanterinkadulla

Veljeskoti, Asunto-osakeyhtiö Naapuri ja Olavinlinna, sekä keskustan länsilaidan Suojalinna, Pellonkulma ja Hollolankatu 2:n virkailijatalo olivat paremman asumistason ja toiveikkaamman tulevaisuuden airuita. Monelle asukkaalle niiden mukavuudet, wc:t, juokseva vesi ja sähköhella, olivat aivan uutta. Toisaalta vaikutti siltä, että keskusta uudistuu liiaksi, ja muutoksen fyysiset ja henkiset vaikutukset koettelivat kaupunkilaisia.

Keskustaan esitettiin myös tornitaloja: vuonna 1955 helsinkiläinen arkkitehti Ragnar Ypyä suunnitteli 11-kerroksisen tornin viisi vuotta aikaisemmin piirtämänsä Starckjohannin rautakaupan kylkeen Alatorille. Tässä yhteydessä akateemikko Alvar Aallolta kumppaneineen pyydettiin lausuntoa torin tienoon suunnittelusta. Lausunnoissa torille tarjottiin 15-kerroksista tornia ja ehdotettiin, että toria rakennettaisiin umpinaisemmaksi. Suunnitelmat hautautuivat. Lahden korkeimmaksi rakennukseksi ei nousut tuolloin liiketalo tai maamerkki, vaan teolli-

suusrakennus, vuonna 1954 valmistunut Lahden Polttimon vilja- ja mallasvarasto Niemessä. Rakennuksesta tuli noin 38 metriä korkea.

Rakennuselementit uudistivat rakentamisen aikataulut, ihmistyön määrän, koneiden käytön rakennustyömailla sekä ennen kaikkea arkkitehtuurin. Tukeva seinämuuri vaihtui keveään levyyn, jolla kantavat rakenteet verhoitiin. 1990-luvulle tultaessa saatettiin todeta, että suomalainen rakennustuotanto on maailman teollistuneimpia, mikä ei kuitenkaan läheskään aina tarkoittanut hyvää arkkitehtuuria. Teollistuminen ratkaisi kuitenkin sodan ja rakennemuutoksen aiheuttaman vaikean asuntopulan.

Lahden keskustan ensimmäiset elementtitalot valmistuivat vuodenvaihteessa 1960–1961, mutta jo vuonna 1957 rakennettiin nykyisen Mikkulankadun varteen arkkitehti Tauno Niemiojan suunnittelema Mahogany Oy:n varasto, joka koottiin betonielementeistä. Elementtirakennukset alkoivat yhä enemmän hallita katukuvaa: uudistuessaan 1960- ja 1970-luvulla Lahden keskusta alkoikin paljolti edustaa varhaista elementti-, levy- ja nauhajulkisivurakentamista. Vanhat vankat kivitallot antoivat tietä uudelleen keveälle ja niukkailmeiselle arkkitehtuurille. Eteläisen keskusta-alueen valkoiset korttelit rautatieaseman lähistöllä kertovat tiivistetysti ajan arkkitehtuuri-ihanteista.

Kaupungin hallinnon paisuessa tutkittiin mahdollisuutta laajentaa kaupungintaloa. Syksyllä 1968 kaupunginarkkitehti Valter Karisalo esitteli arkkitehti Erik Liljebladin johdolla laaditun massiivisen hallintorakennussuunnitelman, joka ulottui Vuorikadulta Loviisankadulle. Tarkoitus oli toteuttaa viisi suurimmillaan kuusi-kerroksista lamellitaloa, joista kolme sijaitsisi kaupungintalon eteläpuolella Salininkadun varrella ja kaksi sen pohjoispuolella Marianpuiston äärellä. Rakennukset kaavailtiin yhdistettäväksi tunnelilla, johon esitettiin myös lentokentiltä tuttua rullaavaa mattoa virkamiehistön askelten säästämiseksi. ”Uusi kaupungintalosuunnitelma tuntuu maallikosta jotenkin hätkähdyttävältä”,

Yrjönkatu edustaa 1960-luvun uutta keveää arkkitehtuuria.

kirjoitti paikallislehti. Suunnitelmasta toteutui vain Loviisankadun virastotalo.

Sodan jälkeen kehitysusko vaikutti vahvasti: hävettiin sitä, että Lahdessa oli vielä kaksi puutaloa, ja erityisesti sitä, että ne sattuivat olemaan juuri pääkirkko ja kirjasto. Lahden keskustan vanhimmaksi mainittu yksityinen kivitalo, niin kutsuttu Jurvan talo, purettiin Rautatienkadun ja Vuorikadun luoteiskulmasta syksyllä 1961. Lehtitietojen mukaan tilalle aiottiin modernia liike- ja asuintaloa, jonka julkisivumateriaaliksi oli valittu valkoinen mineriittilevy. Uutta rakennusta luonnehdittiin puhtaaksi ja puhdaslinjaiseksi, kaiken kaikkiaan uuden ajan tulokkaaksi. Samassa yhteydessä tosin surkuteltiin lahtelaisen historian häviämistä.

Rakennussuojelu alkoi nousta, mutta suurimmat kiistat koettiin vasta 1970-luvun lopulla, kun vanha puukirkko esitettiin purettavaksi. Torin ympäristö säilyi suurelta osin eri aikakausilta peräisin olevine rakennuksineen, mutta esimerkiksi Rautatienkadun jugendilme

Paikoituskentät valtaavat alaa. Keskussairaalan ympäristöä.

mureni 1960- ja 1970-luvun purkuaallon seurauksena. Museoviraston edeltäjän Muinaistieteellisen toimikunnan aloitteesta Lahden vanhoja arvorakennuksia ryhdyttiin kartoittamaan, ja vuodesta 1972 lähtien kulloisenkin aikakauden suojeluhanteita ilmentävää arvoluetteloa on päivitetty noin vuosikymmenen välein. Vuonna 2000 julkaistussa kulttuurihistoriallisesti arvokaiden kohteiden luettelossa, niin kutsutussa Harmaassa kirjassa on noin 260 rakennusta tai aluetta.

Sodan jälkeen liikenne alkoi vahvasti määrittää kaupunkirakennetta kansainvälisten mallien mukaisesti. Vuonna 1960 annettiin määräykset varata riittävästi autopaikkoja tonteille, mikä vaikutti rakentamisen hintaan ja sitä kautta arkkitehtuuriin ja kaupunkikuvaan. Katuja ryhdyttiin leventämään ja niiden kulmia pyöristämään. Kaupunkiliitto kehotti kaupungeja ja kauppalaita laatimaan kattavat liikenneväyläsuunnitelmat, ja Lahti sai sellaisen valmiiksi vuonna 1963. Hämeen valtatie, Karjalankatu ja osa Vesijärvenkadusta suunniteltiin levennettäväksi kuusikaisiksi sisään tuloväyliksi parin seuraavan vuosikymmenen aikana ja Hollolankatu, Lahdenkatu, Launeenkatu, Savon Valtatie, osa Mukkanankatua sekä Viipurin Valtatie nelikaistaisiksi. Eritasoristeyksiä kaavailtiin muun muassa Mytjäisiin, Sopenkorpeen, Kariniemenaukiolle ja Möysään. Hollolankadulta suunniteltiin viaduktia eli maa-

siltaa Lahdenkadun ja Kirkkokadun risteykseen. Toisaalta Lahden katuja kopistelivat vielä 1960-luvullakin hevosvetoiset pika-ajurit, eivätkä suunnitelmat näyttäneet toteuttamiskelpoisilta.

Vuonna 1965 katukuvaan tulivat ensimmäiset liikennevalot ja pysäköintimittarit ja kolme vuotta myöhemmin ensimmäinen pysäköintitalo. Vuonna 1967 katusuunnittelussa alettiin käyttää tietokonetta. Tuolloin laskettiin, että teoreettisesti jokainen lahtelainen ylitti Aleksanterinkadun kerran päivässä. Keskusta alkoi ruuhkautua. Lahden asukasluku oli noin 88000. Valtuustossa keskusteltiin jalankulkutunnelin rakentamisesta Rautatienkadun ja Aleksanterinkadun kulmaan.

Aleksanterinkatu-suunnitelmasta toivottiin ratkaisua liikennepulmiin. Vuonna 1973 valmistunut ehdotus hahmotteli sujuvampaa joukko-liikennettä, kattavaa kevyen liikenteen verkostoa ja keskustan kohentamista. Tämän suunnitelman pohjalta syntyivät myöhemmin Mariankadun, Torikadun ja Rautatienkadun osittain pysäköinnille varatut oleskelualueet. Vuosikymmenten kuluessa ydinkeskustan ilmettä on pyritty parantamaan monin keinoin. Kaupungin 80-vuotisjuhlan kunniaksi sytytettiin vuonna 1985 Aleksanterinkadun jouluvalot, jotka suunnitteli graafikko Tapani Aartomaa. Valot ovat ilahduttaneet lahtelaisia vuosittain joulunavauksesta aina Salpausselän kisoihin saakka.

Ruolaan ja Mustankallionmäelle nousivat kaupungin siluettia hallitsevat tornitaloryhmät 1960-luvun alkupuolella. Ruolan aluetta suunniteltaessa 1960-luvun taitteessa keskusteltiin kiihaasti siitä, voiko harjuille rakentaa torneja. Asiantuntijalausuntoja pyydettiin suomalaisilta kaavoitusauktoriteeteilta, muun muassa professori Olli Kiviseltä. Lahtelaiset vetosivat päättäjiin harjujen säästämiseksi. He, kuten kaupungin asemakaava-arkkitehtikin jäivät vähemmistöön, ja harjujen rakentamista puolustavat kannat voittivat. Toisin kävi esimerkiksi pääkaupunkiseudulla, jossa samaan aikaan käytiin samantyyppistä keskustelua. Seutukaavaliiton yliark-

Ruolan tornitaloja

kitehdin Otto Flodin näkemyksen mukaisesti korkeita torneja rakennettiin ainoastaan Helsinkiin, ei maaseutulähiöihin.

Puistoalueet olivat kaupunkisuunnittelun painopisteitä sodan jälkeen. 1950-luvulla perustetut laajat läntisen keskusta-alueen puistoalueet nostivat Lahden puistoalan 1960-luvun alkuun mennessä Suomen suurimmaksi asukasta kohden. Kisapuisto, Fellmanipuisto ja Pikku-Vesijärven puisto liittyivät alueen vanhoihin viheralueisiin, stadioniin ja Kartanon puistoon. Ajalle tyypillisiä olivat myös pienten puistoläikkien muodostamat viherketjut, jollainen toteutettiin Aleksanterinkadun varteen. Keskustan länsilaidan puistoista viherketju jatkui Alatorin ja Kansantalon puistikon kautta Karjalankadun bulevardille ja Paavolan puutarhakaupunginosaan. Harjujen muodostama viherverkosto yhdistää puistosaarekkeitä ja sulkee syleilynsä koko Lahden keskustan.

Uusille asuinalueille alettiin 1960-luvulta alkaen rakentaa leikkipuistoja ja suunnitella lasten ja nuorten viriketoimintoja, joiden edelläkävijä Lahti tuolloin oli. Idean kehitti kaupunginpuutarhuri Arvo Toivola ruotsalaisten ja tanskalaisen esikuvien pohjalta. Tanssimäen leikkipuisto Mukkulassa oli ensimmäinen. Myöhemmin sellainen perustettiin muun muassa Kankolaan. Vuonna 1989 valmistunut Launeen perhepuisto

Kisapuistoa

on saanut suuren suosion matkailijoidenkin keskuudessa. Nykyisin se on osa suurta keskuspuistoa samoin kuin sorsalampi ympäristöineen, liikunta-alueet, sirkuskenttä ja arboretum, jossa on 450 erilaista puuvartista kasvia.

Rakennusliikkeitä on syntynyt ja kuollut nopeassa tahdissa. On laskettu, että Lahdessa toimi 1950-luvun puolivälin ja 1980-luvun alun välisenä aikana puolisentoista sataa rakennusliikettä. Vuonna 1953 Lahdessa oli noin 1700 rakennusmiestä, mutta heidän määränsä kipusi kymmenessä vuodessa runsaaseen 3600:een, vaikka rakentamista samaan aikaan voimakkaasti rationalisoitiin ja koneellistettiin. Suurimpia rakennusliikkeitä olivat 1950-luvun puolivälissä perustetut B & K Oy ja Rakennusnotariaatti. Unto Kivisen rakennusliike nousi 1960-luvulla isoksi tekijäksi lahtelaisilla rakennustyömailla. Alan keskittyminen on sittemmin tarkoittanut valtakunnallisten ja jopa kansainvälisten rakennusliikkeitten voittokulkua.

Rakennusinvestoinnit olivat 1940-luvulta aina 1980-luvulle paljolti valtion ja kunnan käsissä, ja esimerkiksi 1950-luvun alkupuolella Lahti käytti runsaat puolet verokertymästään rakentamiseen. Talouselämän rakennemuutokset ovat siirtäneet investoinnit paljolti yksityisille pääomasijoittajille. Sodanjälkeinen pääomien puute johti kehittämään asuntosäästämismal-

Kaupungin rakennuttama virkailijatalo Hollolankatu 3:ssa

lin, jonka edelläkävijä Lahdessa oli Lahden Säästöpankki. Se aloitti asuntosäästötoiminnan jo heti sodan jälkeen, jolloin pääpaino oli siirtoväen ja rintamamiesten asuntokysymyksen järjestämisessä. Pääomapulasta kärsivää rakentamista vauhditettiin mallilla, jossa asunnon-tarvitsija säästi puolet, ja pankki lainasi loput. Asuntosäästäjät halusivat ottaa 1950-luvulla aikaisempaa tehokkaammin haltuunsa myös itse rakennustoiminnan pyrkimällä vaikuttamaan rakennuskustannuksiin, tonttitarjontaan ja laatuun. Asuntosäästäjät perustivat Lahden Asuntosäästäjät ry:n. Yhdistys osallistui ennen kaikkea monien Kiveriön 1960-luvun kerrostalojen rakentamiseen.

Lahdessa ei 1900-luvun alkupuoliskolla juuri ollut arkkitehteja, mutta rakennusmestareita sitäkin runsaammin. Sodan jälkeen sekä yksityisiä että virka-arkkitehteja hakeutui Lahteen jonkin verran. Vuonna 1947 kaupungin palveluksessa oli viisi arkkitehtia, ja yksityisiä arkkitehteja Lahdessa työskenteli kolme. Erityisesti pientaloalueita ovat olleet suunnittelemassa pääosin rakennusarkkitehdit, joiden koulutus

Jorma Vuorelman suunnittelema talo Rajakatu 2:ssa

Lahdessa aloitettiin vuonna 1960 ja joita luonnollisesti työskenteli paikkakunnalla runsaasti. Kaupungin virka-arkkitehtien määrä lisääntyi 1960-luvulta lähtien, mutta viime vuosina kaupungin rakennusten suunnittelutyöt on annettu ulkopuolisille.

Lahden ensimmäisen kaupunginarkkitehdin Kaarlo Könösen ura ulottui vielä pitkälle jälleerakennuskaudelle, aina vuoteen 1955. Hänen jäätyään eläkkeelle kaupunginarkkitehdiksi tuli Valter Karisalo, ja hänen jälkeensä vuonna 1975 Erik Liljeblad, joka luopui tehtävästään 1993. Könösen työskentely käsitti rakennussuunnittelun ohella myös kaavoituksen, ja hänen itäisen ja läntisen Lahden kaavansa ovat vaikuttaneet vahvasti sodanjälkeiseen kaupunkikuvaan. Seuraavat kaupunginarkkitehti-nimikkeellä toimineet virka-

miehet olivat rakennussuunnittelijoita, mutta nykyisen kaupunginarkkitehdin, vuonna 2003 virkaansa astuneen Anne Karvinen-Jussilaisen tehtävänä on johtaa Lahden kaavoitusta. Sekä Könösellä, Karisalolla että Liljebladilla oli myös yksityinen suunnittelutoimisto. Näillä yksityisillä toimistoilla oli myös suuri vaikutus Lahden kaupunkikuvaan.

1950-luvun kuluessa, ja jonkin aikaa seuraavalla vuosikymmenelläkin, Lahden kaupunkikuvaan vaikutti olennaisesti arkkitehti Unto Ojonen, joka on suunnitellut pelkästään Lahden keskustaan nelisenkymmentä rakennusta. Samaan aikaan vaikutti myös arkkitehti Tauno Niemioja, joka toimi sekä rakennussuunnittelijana että kaavoittajana. Hän työskenteli Ojosen tapaan pääasiassa yksityisenä arkkitehtina, mutta oli myös jonkin aikaa kaupungin palveluksessa. 1950-luvun lopussa alkoi arkkitehti Jorma Vuorelman ura Lahdessa. Hänenkin kändensä lahtelaisessa kaupunkikuvassa on merkittävä. Vuorelman kulta-aikaa oli 1960-luku ja elementtirakentamisen nousukausi. Luokisat lahtelaiset suunnittelijat ovat aloittaneet uransa Vuorelman toimistossa. Myös arkkitehdit Erik Castrén ja Lauri Saarinen ovat leimallisesti lahtelaisia suunnittelijoita. He ovat sekä yhdessä että erikseen aikaansaaneet valtavan tuotannon, joka ajoittuu pääasiassa 1960- ja 1970-luvulle. Arkkitehti Jorma Salmenkivi perusti 1970-luvun alussa Lahteen suunnittelutoimiston, jonka toiminta on jatkunut siitä lähtien eri nimien alla. 1980-luvulta lähtien Lahden johtaviin suunnittelutoimistoihin on kuulunut myös Arkkitehtityö Oy, jonka alkuperäisiä perustajia oli-

Uutta Lahtea:
Ruoriniemeä
Sibeliustalolta nähtynä

Tyypillistä Lahtea:
nuorta rakennuskantaa
ja kaupunkivihreää
Liipolassa

vat Erkki Aarti, Juhani Boman, Jorma Vesanen ja Markku Viitasalo.. Toimistossa on työskennellyt vuosien varrella lukuisia lahtelaisia suunnittelijoita, muun muassa Pauli Lindström, joka perusti sittemmin oman toimiston.

Kaupungin juhliessa 50-vuotissyntymäpäiväänsä 1955 kaupunginhallituksen asettama katu-nimitoimikunta esitti noin seitsemääkymmentä katua nimettäväksi tai katunimeä muutettavaksi. Tässä yhteydessä syntyivät esimerkiksi Sibeliuksenkatu, joka aikaisemmin oli Tapionkatu, Hollo-lankatu, entinen Hevosmiehenkatu, Karjalankatu, entinen Kauppakatu ja Salininkatu, joka aikaisemmin muodosti Mariankadun eteläpään. Uudet nimet vahvistettiin vuonna 1956.

Lahtelainen modernismi on pääosin tyylikästä, valoisaa, puhdasta ja huolellisesti suunniteltua ja rakennettua. Lahti on nuori kaupunki, ja sen kaupunkikuva on suomalaisittainkin katsoen uusi. Moderni rakennusperintö on tyyppilistä lahtelaisuutta, meidän perinnettämme.

“[Architecture] cannot satisfy your wildest fantasies, but it may exceed the limits set by them.” (Arkkitehtuuri ei voi toteuttaa hurjimpia unelmiasi, mutta se saattaa ylittää niiden asettamat rajat).

— Bernard Tschumi

KESKUSTA (K)

Lahden nykyinen keskusta syntyi ensimmäisen asemakaavan, lääninarkkitehti Alfred Caweenin 1878 laatiman ruutukaavan pohjalle. Ruudukko on joutanut ja kestänyt yli 130 vuotta antamatta periksi, vaikka keskustan mittakaava alkoi 1940-luvulla monista syistä vahvasti muuttua. Matalia puurakennuksia purettiin kiihtyvällä vauhdilla, ja kerroskorkeuksia keskustan alueella lisättiin. Talojen koko kasvoi ratkaisevasti, ja materiaalit muuttuivat: puu kiveksi, kivi betoniksi. Katuja levennettiin ja paikoitusalueita lisättiin. Uudellaiset maamerkit todistivat modernin kaupungin kehityksestä: tehtaanpiippujen, radiomastojen ja hyppyreiden rinnalle tulivat korkeat kaupunkitalot. Kaupunginarkkitehti Kaarlo Könönen ideoi kaupunginporttiaiheeseen, jonka mukaisesti keskustan sisääntuloväylien varteen rakennettiin ympäristöä korkeammat tornit. Arkkitehti Unto Ojonon suunnitteli ne lähes kaikki: läntisen, vuonna 1953 valmistuneen Pellonkulman, pohjoiset Karihovin ja Karinportin 1950-luvun

alussa sekä itäisen Oikoportin, joka rakennettiin 1957. Pellonkulman porttiparina toimii arkkitehti Jalmari Lankisen piirtämä Suojalinna vuodelta 1947.

Sodan jälkeen keskustan ruutukaavaa täydennettiin vielä kymmenisen vuotta tyypilliseen umpikorttelimalliin. Aleksanterinkadun itäpäähän valmistuivat Unto Ojosen suunnittelemat Veljeskoti, Olavinlinna ja Asunto-osakeyhtiö Naapuri, keskustan länsilaidalle Hollolankatu 3:n virkailijatalo sekä Lahden ensimmäinen aravatalo, arkkitehti Olli Pöyryn rautatieasemaa vastapäätä piirtämä Asematori. Ne, kuten Ojosen porttirakennuksetkin edustavat tasokasta, materiaaleiltaan laadukasta ja yksityiskohdiltaan huoliteltua arkkitehtuuria. Olavinlinna oli kaupungin ensimmäinen omille työntekijöilleen rakennuttama asuintalo.

Vanhan kivimuurimaisen rakennustavan loppu alkoi kuitenkin hämmöttää: vuonna 1957 Aleksanterinkadun ja Vesijärvenkadun

Oikoportti

Asematori

Keskustan mittakaava alkoi muuttua voimakkaasti sodan jälkeen.

kaakkoiskulmaan valmistui kymmenkerroksinen Centrumin tavaratalo, joka perustui uudelle funktionalistiselle idealle matalasta, korkeaa asuintornia ympäröivästä liikesiivestä. Tarkoituksena oli turvata mahdollisimman esteetön ja runsas valonsaanti kaikkiin asuinhuoneisiin. Arkkitehti Simo Lumpeen Kulutusosuuskuntien Keskusliiton arkkitehtiosastolla suunnittelema Centrum oli vastinpari Aleksanterinkadun pohjoispuolen toiselle tornirakennukselle, Kulmalalle. Uutta Lahdessa oli myös Centrumin osittain maanalainen Vesijärvenkadun ja Aleksanterinkadun välinen myymäläkäytävä, jolla tontin sisäosat saatiin tehokkaasti käyttöön. Käytävä on sittemmin rakennettu umpeen.

1950-luvun puolivälissä keskustaan ryhdyttiin rakentamaan yhä enemmän pelkästään liiketoiminnalle tai toimistoiksi pyhitettyjä taloja tai rakennuksia, jotka voitiin tarvittaessa helposti muuttaa sellaisiksi, kuten Aleksanterin-

katu 15:een vuonna 1952 valmistunut arkkitehti Ole Gripenbergin suunnittelema Pankinportti. Kahdessa osassa vuosina 1949 ja 1950 valmistunut, kaupungin talonsuunnitteluosaston oman arkkitehdin Irma Kolsin piirtämä virastotalo Vesijärvenkatu 11:ssä oli ensimmäinen toimistotalo, kaupungin kasvavalle virkamieskunnalle omistettu rakennus.

Ensimmäinen puhdas liiketalo Lahdessa oli Starckjohannin tavaratalo Aleksanterinkatu 8:ssä. Sen suunnitteli helsinkiläinen Martta Martikainen-Ypän, Ragnar Ypän ja Veikko Malmion arkkitehtitoimisto vuonna 1949. Kauppahuone siirtyi Viipurista Lahteen sodan jälkeen. Talo valmistui 1950. Se luetaan yhdeksi suomalaisen modernismin merkkiteoksista. Talon ilmava vähäeleinen muotokieli sekä ulko- ja sisätilan vuorovaikutusta korostava arkkitehtuuri ovat seurausta vaativasta, liikenteen ja kaupankäynnin leimaamasta sijoituspaikasta. Starckjohann oli

Kaupungin virastotalo Vesijärvenkatu 11:ssä

Pankinportti

myös rautakaupan itsepalvelumyynnin edelläkävijä, ja liiketalon läpinäkyvyys oli tässä valtti. Starckjohann oli Lahden ensimmäinen tavaratalo. Liikkeen Viipurin ajoilta peräisin ollut jouluikkunatraditio oli myös osa lahtelaista katukuvaa.

Rakennuksen kantava suunnitteluidea ja lukuisat hienostuneet yksityiskohdat hävisivät, kun arkkitehti Veikko Malmio teki muutospäätökset tilojen siirtyessä Postipankille 1978. Aiheettomat lasijulkisivut sekä sisätiloissa tyylille tyypilliset kaartuvat parvikaiteet ja ylimmän kerroksen paneloinnit väistyivät pankkiarkkitehtuurin tieltä. Arvokas julkisivurappaus, johon on painettu Starckjohannin Merkuriuksen siipiä ja I-palkkia kuvaava liikemerkki, on kuitenkin säilynyt. Liiketalon herkästi koristeltu tiilijulkisivu suunniteltiin osaksi Alatorin puistoa, jonne Starckjohann lahjoitti kaksi veistostakin. Olennainen osa Alatoria ja puistomiljöötä on myös arkkitehti Arvi Lepikön piirtämä torikäymälä, joka valmistui 1952.

Toinen esimerkki uudesta liikepainotteisesta keskustarakenteesta on Aleksanterinkatu 6:ssa sijaitseva Valtakulma, suuri tavaratalo-hotellikompleksi. Monet kaupan tekniset uutuuudet esiteltiin Lahdessa ensimmäistä kertaa juuri Valtakulmassa. Myymälöiden äänentoistolaitteet ja liukuportaat hämmästyttivät lahtelaisia. Yksinkertaiset, massiiviset julkisivut korostivat uuden ajan alkua: rakennukset olivat kaupankäyntiin suunniteltuja tarkoituksenmukaisia ”koneita”, joiden tavoitteena ei enää ollut ensisijaisesti koristaa kaupunkikuvaa. 1960-luvun alussa Lahteen saatiin myös mannermainen tavaratalo, Asko, jonka valtavat lasiseinät marmorin ja pronssidetaljeineen merkitsivät Aleksanterinkadun itäpään ilmeen muuttumista oleellisesti. Rakennuksen ulko- ja sisätilan välinen raja muuttui yhä häilyvämmäksi. Samalla mainonta sai yhä enemmän näkyvyyttä katukuvassa. Sen taso on viime vuosina jyrkästi laskenut, ja siksi myös mainonnan historian säilyneet merkit tulee ottaa huomioon kaupunkisuunnittelussa.

Entinen Kansallis-Osake-Pankin laajennusosa

Entinen Starckjohannin tavaratalo

Betoniarkkitehtuuri tuli Lahteen näyttävästi 1960-luvun alussa. Paikallislehti kirjoitti, että lahtelaiset suorastaan odottivat pääkatujen, Aleksanterinkadun ja Rautatienkadun kulman pesevän kasvonsa. Niinpä arkkitehti Viljo Revelin kutsukilpailuun vuonna 1961 suunnittelema Kansallis-Osake-Pankin laajennusosa pyyhkäisi Aleksanterinkadulta osan 1900-luvun alun pankkirakennusta sekä pienen puisen 1900-luvun alun liiketalon. Pankin uusi minimalistinen nauhajulkisivu hätkähdytti italialaiselta renessanssipalatsilta näyttävän vanhan pankin vieressä. Rahalaitos uudisti ja kansainvälisti julkikuvaansa. Kaupunkitaiteellisten yhteentörmäysten ajateltiin tuolloin virkistävän katukuvaa.

Erityinen, lähes uskonnollinen vaikutelma syntyi asiakkaan kohotessa rullaportaita pankin toisessa kerroksessa sijaitsevaan monumentaaliseen pankkisaliin. Kattorakenteiden välistä siivilöityvä valo ja minimalistinen musta kalustus yhdessä taiten sijoitettujen viherkasvien kanssa

vahvistivat tunnelmaa. Salia on uudistettu kovin kourin, samoin rakennuksen ulkoarkkitehtuuria. Sen valopiha ummistettiin vuonna 1988. Rakennus ja entinen pankkisali on suojeltu asemakaavalla vuonna 2002.

Modernia ajanhenkistä ilmettä tavoitteli samoihin aikoihin myös Aleksanterinkadun vastakkaisella puolella seisova Pohjoismaiden Yhdyspankki, jonka vanha pankkitalo purettiin niin ikään uuden tieltä. Tämä oli kaupungin mittavin purkamisoperaatio siihen mennessä. Uudisrakennusta varten julistettiin kutsukilpailu, johon pyydettiin ehdotukset Olli Kiviseltä, Veikko Malmiolta ja Risto-Veikko Luukkoselta. Kilpailun voitti professori Olli Kivinen työryhmineen. Kaupunki esitti, että uuden rakennuksen tulee sopeutua kaupunkikuvaan. Niukka nauhajulkisivu oli ympäristössään tuolloin aivan uudenlainen, mutta pankin arkkitehtuurin voi sanoa vaikuttaneen myöhemmin suuresti keskustan ilmeeseen. Vielä enemmän

ympäristöä olisi muuttanut Luukkosen ehdotus, joka perustui valtaisan, tontin sisäosiin painuvaan kaarenmuotoiseen rakennusmassaan.

Pankkihuoneisto sijoitettiin kiertämään kahdelta suunnalta pientä valopihaa. Tällaisia kahdelta suunnalta avoimia valopihvoja oli useita. 1950- ja 1960-luvun taitteessa niitä rakennettiin lähes jokaiseen Aleksanterinkadun kortteliin sekä lisäksi yksi Vapaudenkadulle, Hämeenkadulle ja Rautatienkadulle. Parhaimmillaan Lahdessa oli 11 valopihvaa. Niistä toivottiin intiimejä katutilan suvantoja, joissa voisi nauttia ostosten tekemisestä mutta myös levähtää. Moniin valopihoihin sijoitettiin suihkulähteitä ja veistoksia. Aleksanterinkatu 27:n pihassa oli kaupungin ensimmäinen yögrilli. Nyt jäljellä ovat Aleksanterinkatu 1:n ja 3:n toisiinsa liittyvät valopihat – joiden esikuvana aikanaan oli Helsingin Citykäytävä – Tuomitalo, Pankinportti, entisen Yhdyspankin valopiha, Pohjolan valopiha Vapaudenkadulla, Maakuntatalo ja Rautatienkatu 16.

Niin keskustan ydintä kuin varsinkin sen laitaosia alettiin kehittää järjestelmällistä ruutukaavaa vapaammassa hengessä 1950-luvulla. Vuonna 1960 kaavoittaja yksiselitteisesti totesi, että suljettu rakennustapa on haitta. Näin syntyivät keskustan ruutualueen ensimmäiset vapaat asuintornit, kuten arkkitehti Erik Castrénin piirtämä Rautatienkadun ja Kirkkokadun koillisnurkan yhdeksänkerroksinen torni vuonna 1961. Samoina vuosina nousivat Asunto-osakeyhtiö Erkonpuiston talopari Vuorikadun ja Erkonkadun kulmaan sekä Valkotornit, puhdaslinjaiset, mustavalkoiset pistetalot Vuorikadulle, kaikki arkkitehti Jorma Vuorelman käsialaa. Valkotornien porrashuoneet ovat hieno esimerkki

Tuomitalon valopiha Aleksanterinkatu 9:ssä

Aleksanterinkatu 17:n valopiha

ajan sisustustaiteesta. Yrjönkadun pistetaloryhmä ja Aleksanterinkadun itäpään Pohjantornit ovat keskustan laitaosien esimerkkejä uudesta rakennustavasta, joka muovasi katukuvaa väljemmäksi ja ilmavammaksi, mutta myös rikkonaisemmaksi, erityisesti ruutukeskustassa.

Piste- ja lamellitaloja nousi keskustan tuntumaan lukuun ottamatta eteläisiä kaupunginosia, joissa vanhat puutaloalueet säilyivät suurelta osin aina 1990-luvulle saakka. Oikokadun etelärinteeseen syntyi viehättävä kolmen rakennuksen pistetaloryhmä, joka ilmentää myös autoistumisen kasvua: pihvoja reunustavat kookkaat autotallirivit. Pihat ovat puutarhamaiset: niissä kasvaa muun muassa keskustassa harvinaisia omenapuita. Talot kertovat myös sodanjälkeisestä ammattityövoiman puutteesta

Valkotornit

Opettajien talo ja postin työntekijöiden talo Rajakadulla

Hakatornit

ja siitä, kuinka työvoimaa yritettiin houkutella Lahteen suunnitteleamalla eri ammattiryhmille omia asuintaloja. Oikokatu 7:n suunnitteli arkkitehti Unto Ojonen vuonna 1957 rautatieläisille, Oikokatu 9:n Keskus-Sato Oy:n arkkitehti Tauno Salo vuonna 1954 opettajille ja Oikokatu 11:n arkkitehti Valter Karisalo lääkäreille. Rajakatu 2:n ja 4:n tornitalot rakennettiin niin ikään ammattiliittojen voimin, ensimmäinen, arkkitehti Jorma Vuorelman suunnittelema opettajille, toinen, arkkitehti Arvi Lepikön suunnittelema postin työntekijöille.

Uljain esimerkki funktionalistisesta pistetaloudeesta ovat kuitenkin Hakatorneiksi kutsutut seitsemän yhdeksänkerroksista asuintaloa sekä pieni liiketalo Hollolankadulla ja Paasikivenkadulla. Ne rakennettiin entiselle Fellmanin

pellolle 1951–1956. Piirustukset tehtiin Kultusosuuskuntien Keskusliiton asunto-osastolla Helsingissä. Suunnittelijoina olivat arkkitehdit Mauri Karkulahti ja Eino Tuompo. Kauempana keskustasta olevat talot ovat yksinkertaisempia kuin lähempänä olevat, joiden julkisivua on parvekkeiden kohdalla porrastettu ja joissa on satulakatto. Kauempana olevien talojen kattomuoto on taitteinen. Torniryhmään liittyy Hollolankadun puolella Mauri Karkulahden suunnittelema matala liikerakennus, joka täydentää viehättävällä tavalla kokonaisuusmitelman. Se on lasikostettu kadun varteen kolmijakoiseksi kaupahuoneistoksi, johon sijoitettiin upouuden liikeidean mukainen pikamyymälä. 1990-luvun lopulla rakennuksia on peruskorjattu ja täydennetty yhdellä pistetalolla. Kokonaisuuden alku-

Konserttitalo

peräisiä suunnitteluperiaatteita kannattaa vaalia. Alueen väljyys on myös olennainen kaupunkikuvallinen arvo.

Katuja ryhdyttiin leventämään autokaupungin tarpeisiin. Ensimmäiset vanhan ruutukeskustan levitykset tehtiin Mariankadulle, jossa katutilan muutti vuonna 1954 rakennettu Asunto-osakeyhtiö Lahden Mariankatu 25, sekä Rauhankadulle, jossa aina 2000-luvun lopulle asti näkyivät kaupungin eri rakennusvaiheiden mukaiset katuleveydet, Asunto-osakeyhtiö Kotilan puutalo ja kivirakennus sekä vuonna 1959 valmistunut Asunto-osakeyhtiö Rauhankatu 19, toisella puolella vuonna 1956 rakennettu Asunto-osakeyhtiö Koulupuisto. Samoilla kulmilla näkyy myös havainnollisesti 1950-luvun uusi kaupunkitaiteellinen aihe, kadunkulmien pienimuotoiset sisäänvedot. Rakennuksien kerroslukujen kasvaessa niiden kulmia alettiin viistää ja terävänurkkaisesta korttelirakenteesta luovuttiin. Näitä nurkka-aiheita näkee nyt keskustassa miltei joka kadunkulmassa.

Lisää neliöitä rakennuksiin saatiin myös katuarkadeilla. Yksi ensimmäisistä esimerkeistä Lahdessa oli vuonna 1954 valmistunut konserttitalo. Vanhan ruutukeskustan alueella vanhimmat arkadit ovat Hämeenkadun ja Mariankadun koilliskulmaan vuonna 1956 valmistuneen Rahatalon Hämeenkadun puoleinen intiimi katutila ja samana vuonna Vapaudenkadun ja Vesijärvenkadun lounaiskulmaan rakennetun Asunto-osakeyhtiö Luhtakulman Vapaudenkadun puoleinen käytävä.

1960-luvulla rakennuksiin alkoi syntyä uudenlaisia kaupunkikuvallisia aiheita, kuten portaikkoja ja patioita. Ruutukaavaan kytköksissä oleva katumuurirakentaminen rikkoutui. Kuvaavimmat esimerkit lienevät Rautatienkadun ja Vuorikadun koilliskulmauksen ja Vesijärvenkadun ja Vuorikadun luoteisnurkan rakennukset, molemmat 1960-luvun alusta. Edellinen on arkkitehti Jorma Vuorelman ja jälkimmäinen arkkitehti Esko Toiviaisen suunnittelema. Liiketilaa saatiin portaikkojen avulla kahteen kerrokseen.

Pääkirjasto Lahden kulttuurikeskuksessa

Arkkitehtuuri kuvastaa tässä osuvasti aikaa, jolloin pikkukaupat ja erikoisliikkeet lisääntyivät ja monipuolistuivat. Seuraavalla vuosikymmenellä ne hävisivät uuden markettimuodin tieltä.

Lahden ensimmäisiä keskustan automarketteja oli Vesijärvenkatu 15:ssä sijainnut Heps. Rakennuksen suunnittelivat helsinkiläiset arkkitehdit Tarja Salmio-Toiviainen ja Esko Toiviainen. Vuonna 1964 valmistunut talo on arkkitehtuuriltaan hallittu ja laadukas. Heps avautui 1971, ja niin oli pää avattu uudentyypiselle kaupankäynnille, joka siirsi erikoistavara- ja torikauppa kauppakeskuksiin ja hieman myöhemmin keskustan laitaosien marketteihin.

Vuonna 1964 arkkitehti Erik Castrénin suunnitelmin valmistunut Maakuntatalo Hämeenkatu 9:ssä osoittaa, kuinka liiketilojen maksimointi onnistui ahtaalla keskustatontilla. Piha-alue on kolmelta suunnalta suljettu rakennussiivin, joihin alun perin sijoittui myymälöitä ja ravintola. Piha on osin rakennettu kahteen kerrokseen, ja sisäpihalle syntyi runsaasti

patiomaisia oleskelutiloja. Rakennus toimi aikanaan Hollolan kunnantalon, sillä siihen sijoitettiin Hollolan kunnanvirasto, kunnantaluuston ja -hallituksen istuntosalit sekä kunnanlääkärin toimitilat. Siinä on alusta asti toiminut Päijät-Hämeen liitto, joka on entinen maakuntaliitto.

Lahti oli elementtirakentamisen edelläkävijöitä Suomessa. Keskustan ensimmäisen elementtitalon tittelistä kilpailivat Ruola Oy:n Rautatienkatu 4:ään rakentama Asunto-osakeyhtiö Ruolala ja Lahden Rakentajat Oy:n Rauhankadun ja Vuorikadun kulmaan rakentama Asunto-osakeyhtiö Rauhankulma, jotka valmistuivat vuodenvaihteessa 1960–1961. Ruolalan elementit tuotiin rakennusyhtiön elementtitehtaalta Turusta. Sen kantavat seinät ja välipohjat valettiin kuitenkin perinteisin menetelmin rakennuspaikalla. Rauhankulman elementit valmistettiin rakennuspaikalla. Ruolalan suunnittelivat turkulaiset arkkitehdit Olli Vahtera ja Pekka Pitkänen, Rauhankulman lahtelaiset arkkitehdit Kaarlo Könönen, Erik Castrén ja Lauri Saarinen. Elementit ja levyjulkisivut valtasivat Lahden. Hieno ja harvinainen poikkeus on Puistokatu 3:een vuonna 1962 valmistunut asuintalo, jonka suunnitteli arkkitehti Tauno Niemioja. Hän valitsi talon materiaaliksi paikalla muuratun punatiilen ja kunnioitti näin kaupungintalomiljöötä, jonka kehityslinjat oli hahmotellut Eliel Saarinen 1930-luvulla. Saarinen toivoi suunnittelemansa kaupungintalon punatiilen jäävän tienoon johtoaiheeksi.

Korttelirakenne alkoi paisua 1960-luvulta lähtien. Arkkitehti Heikki Castrénin kilpailun pohjalta suunnittelema Keskustalo valmistui perinteikkään Rautakauppa Alstan talon paikalle

vuonna 1968 Aleksanterinkadun ja Rautatienkadun kulmaan, yhteen Lahden vanhimmista liikekortteleista. Keskustalo täytti kulmauksen massiivisella, puolen korttelin kokoisella hahmollaan, jonka kokonaiskerrosala oli 1,2 hehtaaria. Keskustalo oli monessa suhteessa ykkönen lajissaan: se oli Lahden talousalueen suurin liiketalo ja siinä sijaitsivat Suomen ensimmäinen ja majoituskapasiteetiltaan suurin moottorihotelli sekä Suomen ensimmäinen paikoitustalo, joka on nyt tosin purettu. Keskustalon neljän kerroksen korkuinen ikkunaton julkisivu oli niin ikään uutta Lahdessa. Taloon rakennettiin yksityinen 25 metrin pistoolirata, toisaalta siihen sijoittui myös seurakuntakoti, joka oli kirkon sodan jälkeen muuttuneiden, sosiaalista vastuuta korostavien toiminta-ajatusten mukanaan tuoma uudenlainen tilatyyppe.

Vanha Puu-Paavolan pientaloalue väistyi vähitellen julkisten rakennusten ja asuinkerrostalojen tieltä 1970-luvulla. Lahden kaupunki varasi sieltä keskeisiä tontteja muun muassa kulttuuri- ja koulutustarpeisiinsa. Hotelli- ja ravintolakoulun rakennus valmistui Kirkkokadun ja Savonkadun, nykyisen Kauppakadun kulmaan 1981. Talon suunnitteli arkkitehti Jorma Salmenkivi. Koulutalo oli ensimmäinen uuden Paavolan rakennus, ja se loi pioneerina modernin kaupunginosan ilmettä ja mittakaavaa. Talon elementtijulkisivusta paljastuu yllättäen renessanssin piano nobile -aihe: toista, juhlakerrosta, on klassiseen tapaan korostettu muista poikkeavalla julkisivukäsittelyllä.

Puu-Paavolaan syntyi 1980- ja 1990-luvun kuluessa Lahden kulttuurikeskus, jota täydentävät Muotoiluinstituutin rakennukset. Kulttuurikeskuksen ympärille syntyi vuoden 1993 asunomessujen tuloksena varhainen ekorakentamista

Hiihtostadionia

edustava ja erilaisia asumismuotoja kokeileva kerrostaloalue, jonka arkkitehtonisen toteutuksen terävimmän kärjen lama osittain vei.

Keskustan siirtyessä itään alettiin vanhojen puutalo- ja tehdaskortteiden tilalle rakentaa liike- ja asuinrakennuksia. Kansaneläkelaitoksen toimitalo ja terveyskeskus sijaitsevat parina poikittain Kirkkokatuun nähden. Kansaneläkelaitoksen talo oli kolmas lajissaan Suomessa. Kokonaisuuden suunnitteli arkkitehti Veijo Martikainen ja rakennukset valmistuivat vuonna 1977. Keveä värikäs lasiseinäarkkitehtuuri muovasi uusien rakennustyyppien julkikuvaa.

Paavolan uusia tuulia edustaa myös valtion virastotalo, joka oli niin ikään uusi sodanjälkeinen rakennustyyppi. Arvovaltaa, ellei jopa ylemmyyttä uhkuva tumma massiivinen kolossi valmistui 1978. Sen suunnitteli arkkitehti Jorma Vuorelma. H:n muotoinen rakennus on viisikerroksinen, välisosastaan kolmikerroksinen.

Lahden keskusta-alueen puistot ovat lähes kaikkineen peräisin 1950-luvulta. Ajan viher-suunnitteluihanteita edusti viherketju, puistosarja, joka jatkui isoina ja pieninä istutusaiheina kaupunkitilassa. Hiihtokeskuksen ja Kartanon vihervuoret olivat peräisin jo aikaisemmalta ajalta. 1950-luvulla Kartanon puisto uudistettiin ja sen ympäristöön istutettiin kolme erityyppistä puistoa, Kisapuisto, Fellmaninpuisto ja Pikku-Vesi-

Vanhaa ja uutta Vesijärven rannassa

järven puisto. Vuonna 1949 rakennettiin linja-autoaseman eteen valtava istutuksin somistettu liikenneympyrä, joka välitti viherketjun edelleen Alatorin puistoon, Kansantalon aukiolle ja sitä vastapäätä olevaan pikkuruiseen puistokolmioon sekä lopulta Paavolan puutarhakaupunginosaan. Puistoihin hankittiin sodan jälkeen runsaasti julkista taidetta.

Lahtelaisten vanha haave rantakaupungista näytti toteutuvan sen jälkeen, kun Vesijärven rannan teollisuuslaitokset lopettivat toimintansa 1980-luvun puolivälin tienoilla. Painavan puheenvuoron keskustan ulottamisesta rantaan käytti kaupunginarkkitehti Erik Liljeblad, joka hahmotteli rannan ja Pikku-Vesijärven tienoon uutta ilmettä eläkkeellelähtöhaastattelussaan vuonna 1993. Hän esitti suurena ympäristöhäiriönä pitämänsä ratakannaksen purkamista ja likaantuneen Pikku-Vesijärven täyttämistä sekä kanavan johtamista järveltä kaupungin keskustaan. Uusi konserttitalo ja taidemuseo olisi tullut Liljebladin mukaan rakentaa Kariniemen rinteeseen. Vesijärven sataman uusi ilme ja luonne

sekä Ranta-Kartanon ideakilpailu ovat nyt rantakaupungin käytännön toteutuksia. Rantakaupunkiprojektia johti yleiskaava-arkkitehti Raimo Airamo. Lahden kehityksen alkupiste, Vesijärven asema ja satama säilyttivät osan historiaansa, mutta uudet toiminnot uusine rakennuksineen ovat myös saaneet alueella sijansa.

Lahden keskusta-alueella on monia valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaita, osin tai kokonaan sodan jälkeen rakennettuja kohteita. Valtakunnallisesti merkittäviä ovat kaupungintalon, kauppatorin ja Mariankadun akselin alue, Fellmaninpuiston, jälleenrakennuskauden oppilaitosten ja Hakatornien alue sekä Hiihtostadion. Maakunnallisesti arvokkaita ovat näiden lisäksi Aleksanterinkadun liike- ja asuinrakennukset, Harjukadun länsiosa, johon sisältyy ortodoksikirkko, Lahden kulttuurikeskus, Kansanopiston ja sairaalan alue, Paasikiven aukio, johon sisältyvät konserttitalo, Pellonkulma, Suojalinna, kaupungin virkailijatalo Hollolan katu 3:ssa, Vesijärven satama sekä Asko Oy:n ja Upo Oy:n teollisuusalue.

ASUMINEN

Suomalainen asumismukavuus kohosi huimasti sen jälkeen, kun asuntotuotanto saatiin tasaantumaan sodanjälkeisen kaaoksen jälkeen. Uuden vuosituhatteen alkuun mennessä perusmukavuuksilla varustetut asunnot lisääntyivät kolmessakymmenessä vuodessa 40 prosentista 90:ään. Vuosien 1960 ja 1990 välillä suomalaisen asuntojen lattiapinta-ala kasvoi kaksinkertaiseksi. Tämän myötä myös asuntotyyppien kirjo kasvoi. Ulkomaisia esikuvia alettiin etsiä muun muassa Hollannin pienyhdyskunnista.

Sodan jälkeen Lahdessa rakennettiin hurjaa vauhtia, sillä kaupungin väkiluku kasvoi karjalaisten siirtolaisten myötä sodan jälkeen noin 10 000 asukkaalla. Evakot toivat mukanaan myös liikelaitoksia, kouluja ja teollisuusyrityksiä, joille oli osoitettava tilat. Kaupunki ryhtyi sodan jälkeen valtavaan kaavoitusoperaatioon, jolla pyrittiin tyydyttämään tilantarve, ennen kaikkea asuntopula. Kaupunki investoi runsaasti myös julkiseen rakentamiseen.

Asuntorakentaminen keskittyi sodan jälkeen lähes yksinomaan pientalotuotantoon. Lahdesta tuli yksi Suomen pientalovaltaisimmista kaupungeista. Linja muuttui 1960-luvulla, kun kaupunki ryhtyi tehostamaan maankäyttöönsä. Vielä 1950-luvun kuluessa 30–40 prosenttia uusista asunnoista oli pientaloissa, mutta seuraavalla vuosikymmenellä alle kymmenen prosenttia. Väestön vaurastuessa ja halutessa kauemmas keskustoista alettiin jälleen tuottaa pientaloja. 1970-luvulla tähdättiin noin kolmanneksen pientalo-osuuteen, mutta saavutettiin ainoastaan suunnilleen 14 prosentin osuus. Vuosikymmenen lopussa kerrostalojen osuus Lahden asuintalokannasta oli hieman vajaat 80 prosenttia.

Sodan jälkeen Lahteen nousi runsaasti pientaloalueita. Rakennettiin sinne, mistä maata oli helposti ja nopeasti saatavissa. Tämän seurauksena yhdyskuntarakenne hajautui, ja pientaloalueiden palveluita jouduttiin odottamaan monin paikoin pitkään. Yhdenmukainen, tiukasti

Rintamamiestalo Kerinkalliolla

1940-luvun lopulla rakennettua Kerinkalliota

säännöstelty rakentamistapa tuotti tasapainoisia asuinalueita, joita myöhemmin kasvaneet puutarhat kaunistavat. Aikakauden pientaloalueet ovatkin nykyään erittäin arvostettuja, vaikka ne edustavat pula-ajan vaatimatonta ja yksinkertaista rakentamista.

Sodanjälkeinen niin kutsuttu rintamamiestalo sai valtavan suosion, joka on jatkunut meidän päiviimme. Lähes myyttiseksi muuttunut rakennustyyppi on nykyään kodikkuuden ja perheyhteyden vertauskuva. Lahteen rakennettiin lukuisia tällaisia pientaloalueita, esimerkiksi Launeelle, Metsäpeltoon ja Kiveriöön. 1950-luvun lopulla lähinnä tanskalaiset ja englantilaiset esikuvat johdattivat pientaloarkkitehtuuria uusille poluille, ja yksikerrosratkaisujen edullisuutta painotettiin vahvasti. Puolitoistakerroksinen vaihtoehto unohdettiin pariaksi vuosikymmeneksi. Uudentyyppiset matalat pientaloalueet valtasivat alaa, sellaisia on Lahdessa muun muassa Mansikkavuorella ja Patomäessä.

Luonnonläheistä
Vesitorninkatua

Omakotitalot alkoivat tulla uudelleen suosioon 1970-luvun lopulla. Samalla niiden asuinpinta-ala kasvoi huomattavasti. Nykyään arvostetaan yksilöllisyyttä, joskin toisaalta myös talotehtaiden valmismallit ovat sangen suosittuja. Omalta talolta toivotaan kodikkuutta ja koristeellisuutta. Lahdessakin on tavoiteltu paluuta vanhan suomalaisen puukaupungin mitatakaavaan ja tunnelmaan. Kariston aluetta on suunniteltu 2000-luvun alkupuolelta lähtien. Pienet tontit, mahdollisimman tehokkaasti rakennetut kadut ja kunnallistekniikka

ovat ekologisia ja taloudellisia ratkaisuja. Väljillä talojen arkkitehtuuria koskevilla kaavamääräyksillä on haluttu antaa mahdollisuus monimuotoisuuteen. Renkomäki on muuttunut parin vuosikymmenen aikana maatalousmaisemasta laajaksi ja monipuoliseksi omakoti- ja rivitaloalueeksi.

Lahtelaiset arvostavat pientaloalueidensa luonnonläheisyyttä ja väljyyttä. Tutkimusten mukaan ympäristöarvot näyttävät olevan heille tärkeämpiä kuin esimerkiksi palvelujen läheisyys ja saatavuus.

Sodan jälkeen arkkitehtuuri ja asemakaavoitus pehmenivät suosimaan luonnonläheisiä materiaaleja, luontoa, vihreää ja vesiaiheita. Yksinkertaisuus ja käyttökelpoisuus olivat pääosassa 1940- ja 1950-luvun suunnittelussa ja rakentamisessa. Lahden asemakaava-arkkitehtina 1947–1955 toiminut Tauno Niemioja laati lukuisia tasokkaita asuinalueiden asemakaavoja, joiden johtoajatukseksi on ollut luonnonläheisyys ja kodikkuus. 1960-luvulta lähtien on jouduttu ottamaan käyttöön esimerkiksi vanhoja peltoja, joiden ympäristö on vasta vähitellen kasvanut reheväksi ja kotoisaksi. Toisaalta omakotiasujien käsitys viihtyisästä pihasta on kovasti muuttunut, ja suomalaiset puut, marjapensaat ja perinteiset perennapenkit ovat paljolti syrjäytyneet laajojen amerikkalaisista elokuvista tuttujen nurmikoiden, tuijien, pihagrillien ja huvimajojen tieltä.

Lähiöiden historia alkaa Suomessa 1940-luvulta. Sanan lähiö kehitti professori Otto-Iivari Meurman, joka klassikkoteoksessaan, vuonna 1947 julkaistussa *Asemakaavaopissa* esitti monia muitakin moderniin suunnitteluun ja rakentamiseen liittyviä sanoja, kuten paikoittaa, kaupungistua, opaste ja vihervyöhyke.

Lähiö oli Meurmanin mukaan hajakeskitetty luonnon hallitsema keskus, jonka rakennukset ja tiestö on suunniteltu maiseman ehdoilla. Palveluiden tuli olla lähellä, ja lähiöön kuuluivat aikanaan itsestään selvästi esimerkiksi kaupat, pankit ja koulut. Lähiön ihannekoko oli Meurmanin mielestä noin kuusi tuhatta asukasta. Lähiöt ratkaisivat Suomessa suuren rakennemuutoksen ja maaltamuuton valtavan asuntopulan sekä paransivat ratkaisevasti asumistasoa, eikä lähiöille meillä näin ollen koskaan kerääntynyt painolastia massojen säilytyspaikkoina, kuten muualla Euroopassa.

Lahtelainen lähiörakentaminen alkoi 1950- ja 1960-luvun taitteessa Ruolasta. Rakennustoimisto Ruola ja eräät yksityishenkilöt loivat siellä Lahden ensimmäisen aluerakentamishankkeen. Vuonna 1962 Rakennustoimisto Ruola pe-

Ruolan ostoskeskus

rusti Lahteen myös oman elementtitehtaan, joka oli ensimmäisiä Suomessa. Ruolan asuinalueen asuntorahoittajana toimi Lahden Säästöpankki, joka oli asuntosäästötoiminnan edelläkävijä Lahdessa.

Ruolan jälkeen seurasivat pian muun muassa Mukkula, Hörölä, Metsämaa ja Liipola. 1970-luvun lähiöitä ovat esimerkiksi Metsäkangas ja Saksala. Asuntopula oli kova, rakentamistahti samoin. Keskustan ulkopuolella sijaitsevat asuinalueet kärsivät yleisesti palvelujen puutteesta vielä kauan asuntojen valmistumisen jälkeen. Päiväkoteja, kouluja ja jopa katuvalaistusta jouduttiin odottamaan pitkäänkin. Lahden asuntotuotanto ei ole perustunut lähiörakentamiseen samalla tavoin kuin isoissa suomalaisissa kaupungeissa yleensä. Pientaloalueet ja myös uudistunut keskusta-alue ovat taanneet asuntotuotantoa lähiöiden rinnalla.

Rivitalo tuli Suomeen 1910-luvulla, jolloin sitä esitettiin pääasiassa työväen edulliseksi asuntotyyppiksi. Modernia rivitaloa alettiin kehittää 1950-luvulla, tunnetuimpina esimerkkeinä 1952 valmistuneet Ahti ja Esko Korhosen piirtämät Ekonomitalot Helsingin Lauttasaassa sekä Tapiolan monet kokeilut. Lahdessa rivitaloja ryh-

Rivitaloja Pähkinäkujalla Saksalassa

Kissamäen pienkerrostaloja

dyttiin rakentamaan 1960-luvun loppupuolella, jolloin kaupunkiin toteutettiin parikymmentä rivitaloa. Seuraavat kaksi vuosikymmentä olivat niiden kulta-aikaa. Lahdessa rivitaloja on sekä omina alueinaan että esimerkiksi lähiöiden kerrostalojen joukossa lisäämässä asuntokirjoa ja väestöryhmien sosiaalista sekoittumista, kuten niitä perusteltiin.

Ensimmäinen lahtelainen rivitalosuunnitelma on kuitenkin jo vuodelta 1922, jolloin arkkitehti Carolus Lindberg esitti rivitaloja Niemeen vievän kadun varrelle. Ensimmäinen toteutettu rivitalo on arkkitehti Unto Ojosen vuonna 1946 suunnittelema Upon johtajien kuuden perheen talo Kerinkalliolla. Sen lähistöllä on arkkitehti Tauno Niemiojan neljän huoneiston rivitalo vuodelta 1953. Sen jälkeen rivitalotuotantoon syntyi runsaan vuosikymmenen tauko. Rivitalojen rakentaminen Lahdessa osuu ajankohtaan, jolloin suurin sodanjälkeinen asuntopula oli tyydytetty ja tarjonta asuntomarkkinoilla laveni.

Vanha rakennustyyppi, pienkerrostalo, koki Suomessa renessanssin 1980-luvulla. Sitä oli käytetty pääasiassa työläisten asuinalueilla, esimerkiksi vaikkapa Helsingin Vallila ja Puu-Käpylä

tai Alvar Aallon Sunilaan ja Kauttuulle suunnittelemat virkailija-asuntoalueet. Lahdessa tämä rakennustyyppi otettiin käyttöön ennen kaikkea Ahtialassa, jonka kerrostalosuunnitelmat muuttuivat väestöennusteiden maltillistuesssa pienimuotoisemmiksi 1980-luvun kuluessa. Ahtialaan rakennettiin 1990-luvulla useita muunnelmia pienkerrostaloteemasta, muun muassa KISSAMÄEN luhtitaloalue.

Lahden ensimmäisen vanhustentalon vihkiminen marraskuussa 1963 kuului kaupungin perustamisen kunniaksi järjestetyn Lahden viikon juhlatapahtumiin. Arkkitehti Hilikka Karisalon suunnittelemaan taloon Kiveriöön valmistui vanhuksille 55 asuntoa sekä myymälä, lääkevarasto ja kirjasto.

Suomen Asuntomessut Osuuskunta perustettiin 1966, ja ensimmäiset asuntomessut järjestettiin Tuusulassa neljä vuotta myöhemmin. Lahti on päässyt messuista osalliseksi kaksi kertaa: vuonna 1978 rakennettiin Riihelän messualue, vuonna 1993 uudistettiin vanhaa Puumäen Puu-Paavolaa. Lahtelainen asuntotuotanto rikastui Riihelässä innovatiivisella pientalosuunnittelulla, Paavolassa erityyppisillä kerrostaloilla, joiden teemana oli ekoasuminen.

LÄHIÖT

Ruola (16-4)

Ruolan asuinalue suunniteltiin ja rakennettiin 1960-luvun alkupuolella. Turkulainen arkkitehti Olli Vahtera hahmotteli alueen erilaisten talotyyppien kokonaisuudeksi, johon silloisten lähiöteorioiden mukaan kuuluivat myös kaikki tarvittavat kaupalliset ja sosiaaliset palvelut. Taloyhtiöiden nimet poimittiin Aleksis Kiven *Seitsemästä veljeksestä*, ja Ruola onkin omalla tavallaan nykyajan tiivis omavarainen hämäläiskylä, jonka keskipisteenä ovat seitsemän tornitaloa.

Ensiksi rakennettiin lämpökeskus sekä viisi nelikerroksista lamellitaloa nauhamaisesti harjun kylkeen. Niiden jälkeen pystytettiin kolme seitsenkerroksista pistetaloa Viipurintien varteen. Niiden väliin muodostui puistoaukio. Tämän jälkeen toteutettiin harjun laelle seitsemän yksitoistakerroksista tornitaloa. Torniryhmä edustaa oman aikansa aluesuunnittelu- ja arkkitehtuurinäkemystä, jonka mukaan rakennusten oli korostettava maaston muotoja omalla volyymillään ja tehostettava näin kokonaisuutta.

Suuret mitat perustuivat paljolti myös taloudellisiin näkökohtiin: Ruola oli uuden elementti-tekniikan ja rakentamistehokkuuden ensimmäisiä kokeilukenttiä Lahdessa. Tornit aiheuttivat vilkkaan arkkitehtuurikeskustelun jopa valtakunnallisesti. Suunnittelija on taitavasti rytmittänyt kapeat rakennusmassat harjulle limittäin niin, että mittasuhteiden massiivisuus häviää. Aluekokonaisuus on sommittelultaan ansiokas ja vähäeleisyydessään visuaalisesti tehokas.

Viimeiseksi rakennettiin lastentalo, huoltoasema ja ostoskeskus, jotka toteutettiin matalina, kokonaisuusommitelmaa täydentävinä osasina alueen alku- ja loppupäähän. Ruolan asuinalue on rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti sekä ympäristön kannalta merkittävä, vaikka muutokset ovat joiltakin osin rapauttaneet niukan tyylikästä alkuperäisarkkitehtuuria. Ruolalla on suuri merkitys myös lahtelaisen aluerakentamisen airuena. Ruola on maakunnallisesti merkittävä alue.

Mikkula (7-1)

Lahden aluerakentaminen alkoi 1950- ja 1960-luvun taitteessa Ruolasta. Heti tämän jälkeen, vuonna 1960, järjestettiin arkkitehtikilpailu Mikkulan alueesta, joka oli tullut kaupungin omistukseen Mikkulan kartanon oston yhteydessä. Kaupunginjohtaja Olavi Kajala kertoi paikallisessa sanomalehdessä, että tavoitteena oli saada edes yksi arkkitehtonisesti korkeatasoinen asuinalue Lahteen.

Mikkulan lopullinen asemakaava valmistui 1962 kilpailun voittajan, arkkitehti Seppo Kasasen laatimana. Mikkula edustaa suomalaisittain merkittävää aluerakentamisen alkuvaihetta, jossa käsite ”metsäkaupunki” syntyi ja ajatus luonnon ja kaupungin synteisistä kehittyi. Tämän kauden merkkiteos on Helsingin Pihlajamäki. Arkkitehtonisia ideoita tuotettiin tuolloin myös uraauurtavilla kaavakilpailuilla, esimerkkinä Mikkulan ohella Kuopion Puijonlaakso.

Mikkulan asuinalueesta tuli noin 220 hehtaarin laajuinen, ja se oli mitoitettu 6500 asukkaalle. Kuten Ruola, myös Mikkulan lähiö edustaa varhaisen lähiöihanteen mukaista suljettua rakentamistapaa. Rakennukset on sijoitettu vapaasti maastoa mukaillen ja maiseman muotoja

korostaen. Alue on poikkeuksellisen väljä. Malia otettiin Espoon Tapiolasta ja Helsingin Pihlajamäestä. Luonnolla oli keskeinen merkitys; Mikkulaa kutsuttiin alussa johdonmukaisesti puistokaupungiksi. Mikkulan kulttuurimaiseman peruspiirteet ovat olleet olemassa ainakin 1700-luvun lopulta saakka, jolloin Mikkulan kartanon vaikutus alkoi näkyä maisemassa.

Mikkulaan tulivat kaikki lähiöajattelussa painotetut osaset, asuntojen lisäksi erillinen ostoskeskus palveluineen, liikkeitä ja kouluja sekä laajat ulkoilu- ja virkistysalueet. Asunnot on sijoitettu viiteen ryhmään syöttökatujen päähän keskellä ostoskeskuksen ja koulut käsittävä yleisten rakennusten alue. Ostoskeskuksen asema on erityisen painottunut; se sijaitsee 1960-luvun tyyppillisten suunnitteluperiaatteiden mukaisesti keskeisesti ja ilmeisesti niin, että julkinen ja puolijulkinen tila ovat vahvassa vuorovaikutuksessa. Mikkulan rakentamisessa käytettiin puolielemeentiteknikkaa.

Pohjoisin alueen rakennusryhmistä on Mikkulankadun molemmin puolin sijaitseva Mäklöörinkadun kerrostaloalue, joka polveilee kauniisti kumpuilevassa mäntymetsässä. Mikkulan

rakennukset ovat pääasiassa yksinkertaisesti massoiteltuja, vaaleita ja betonirakenteisia. Pohjoisen rakennusryhmän ominaispiirteeksi valittiin jyrkävä käsin muurattu punatiili. Se oli rakennusajankohtana jo hieman vanhanaikaista rakennusmateriaalia modernin betonin rinnalla, mutta lienee ehkä arkkitehdin tarjoama kosketuskohta alueella sijainneeseen tiilitehtaaseen. Nyt voidaan huomata, että tiili on kestänyt aikaa sekä esteettisesti että teknisesti ehkä paremmin kuin betoni. Rakennukset suunnitteli arkkitehti Jorma Vuorelma.

Kaava-alueen itäiseen osaan Vanhatielle, mäen alle laajaa ulkoilupuistoa rajaamaan toteutettiin pitkä rivitaloketju. Niukkailmeinen rakennusryhmä sopeutuu maastoon ja kehystää kauniisti avointa maisemaa kaupungista saavuttaessa. Ensimmäinen taloryhmä, Asunto-osakeyhtiö Viheriö, suunniteltiin vuonna 1966 ja muut kaksi, Asunto-osakeyhtiöt Karheikko ja Mailapoika 1970. Nimistö muistuttaa nyt jo ka-

donneesta golfkentästä, joka sijaitsi rakennusten eteläpuolella. Nykyisin kentällä on puisto, jonka runsaiden puuistutusten joukossa on myös harvinaisia lajeja Rotaryjärjestön kunniaksi ja toimesta.

Rivitalojen suunnittelijana oli turkulainen arkkitehti Olli Vahtera, elementtitekniikan ja siihen sovelletun arkkitehtuurin edelläkävijöitä ja tässä mielessä poikkeus ammattikunnassaan Suomessa.

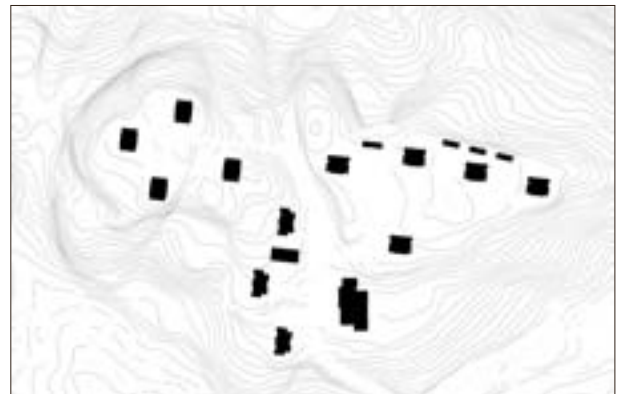
Tanssimäenpuiston ympärivuotiseen ohjattuun toimintaan tarkoitettu leikkikenttä viherjärjestelyineen oli valtakunnallinen edelläkävijä alallaan. Se oli Lahden ensimmäinen ympärivuotiseen toimintaan tarkoitettu leikkialue. Suunnitelma on vuodelta 1968 ja laatija Lahden kaupungin puistotoimisto. Vuonna 1970 valmistunut leikkialue käsitti pallokenttiä, kahluualtaan, polkuautoradan ja rakennusleikkialueen. Mukkula on maakunnallisesti merkittävä alue.

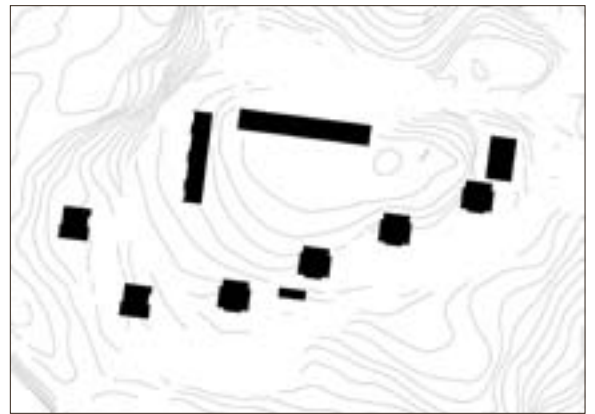
Hörölä (6-2)

Hörölän kerrostaloalue kaavoitettiin kahdessa vaiheessa vuosina 1964 ja 1965. Kaavat on allekirjoittanut asemakaava-arkkitehti Paul G. Roth, ja ne vahvistettiin suunnitteluvuosina.

Kaupunki tarvitsi kerrostaloueräserviä, jota kaavoitettiin Lahden vanhoihin kantataloihin kuuluneen Hörölän mailta. Maasto oli sangen vaikeaa, kallioista havupuurinnettä, jonka korkeuserot olivat suurimmillaan 27 metriä. Korkeimmille kallioille suunniteltiin 12 kuusikerroksista tornitaloa, alemmas Hörölänkadun varteen viisi ja Metsärinteenkadun varteen, omakotialueen taakse, varsinaisesta kerrostaloalueesta irrallisen kuusi kolmikerroksista lamellitaloa. Lisäksi kaavoitettiin matalaa liiketilaa, kaksi leikkikenttää ja runsaasti autotallitilaa. Luonnonpuustoa määrättiin säilytettäväksi kerrostalorykelmien välissä. Tuloksena oli todellinen metsälähiö sanan parhaassa merkityksessä.

Kyrölänkadun eteläpuolella sijaitsevat kolme kuusikerroksista betonitaloa samoin kuin Hörölänkatu 2–6:n betonielementtitalot suunnitteli Erik Castrénin ja Lauri Saarisen arkkitehtitoimisto vuonna 1965. Kaksi itäisintä lamellitaloa ovat arkkitehti Jorma Vuorelman vuosilta 1965–1966. Alueen ansioita ovat ennen kaikkea sen suhteellinen pienuus, viheralueiden runsaus ja rakennusten taitava sijoittelu kiinteiksi ryhmiksi dramaattiseen maisemaan.

Metsämaa (10-1)

Metsämaan asemakaava valmistui vuonna 1965 ja se vahvistettiin seuraavana vuonna. Kaavan allekirjoittajana oli kaupungin kaupunkisuunnitteluosaston asemakaavapäällikkö Olavi Laisaari, mutta kaavaluonnoksen oli laatinut lahtelainen arkkitehti Hilikka Karisalo Rakennusnotariaatti Oy:n nimiin. Rakennusliike oli hankkinut omistukseensa metsäisen mäenharjanteen, jota ympäröivät 1950-luvun omakotialueet.

Pieni lähiö koostuu kahden tonttikadun, Riekontien ja Huuhkajantien kainaloon jäävästä kallionnyppylästä, jota kiertämään sijoitettiin yksi seitsenkerroksinen ja kolme kuusikerroksista tornia sekä kolmi- ja nelikerroksiset lamellitalot. Katujen kulmaan rakennettiin pieni liikerakennus. Talojen keskelle jäävä mäenlaki on oleskelu-, leikki- ja urheilualuetta.

Rakennukset suunnitteli pääasiassa arkkitehti Hilikka Karisalo vuosina 1966–1967. Kaksi

läntisintä tornirakennusta suunnitteli Jorma Vuorelma 1969. Myymälärakennus on arkkitehti Valter Karisalon käsialaa vuodelta 1968.

Hilikka Karisalon lamellitalot ovat puhtaaksi valettua betonia, kuusikerroksiset tornit punatiiltä. Tornien arkkitehtuurin teho perustuu kiinteisiin julkisivuihin, joihin tiilipintaiset, ohuilla teräskateilla varustetut parvekkeet on upotettu. Vuorelman piirtämät tornitalot ovat harjattua betonia. Valter Karisalon matala, äärimmäisen niukkamuotoinen, lähes lasinen myymälärakennus kokoaa hallitun sommitelman.

Onnistunut asemakaava takasi yhtenäisen rakennustavan. Hienojen maisemien ympäröimä, kodikas ja viihtyisä lähiö lukeutuu aikakautensa parhaimpiin asuinalueisiin Lahdessa.

Liipola (20-2)

Vuonna 1965 Lahden asemakaavapäälliköksi tuli arkkitehti Olavi Laisaari, kovan linjan funktionalisti ja äärrationaalisen suunnitteluideologian esitaistelija. Hänellä oli todennäköisesti vaikutuksensa siihen, että aikaisempi, Ruolan ja Mukkulan lähiöissä sovellettu suljetun asemakaavan periaate hylättiin ja siirryttiin kohti avointa muotoa, suhteellisen säännöllistä kaavaruudukkoa. Selvimmin vanhojen ja uusien tavoitteiden eron havaitsee mitoituksessa ja tehokkuudessa: kun Mukkulan ja Liipolan asukasmäärät olivat suurin piirtein samat, runsaat 6000 henkeä, oli Liipolan alue vajaat puolet Mukkulasta, noin 90 hehtaaria.

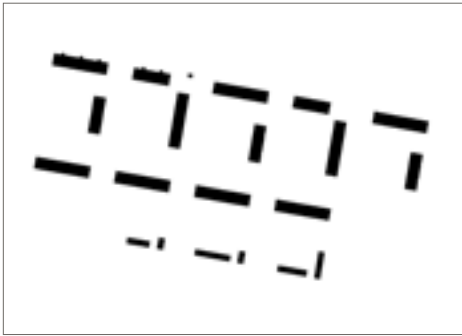
Liipolan alue kaavoitettiin vuonna 1967 kaupungin asemakaavaosastolla entisille Kittelän talon maille, korkealle metsäiselle mäelle. Se rakennettiin 1960- ja 1970-luvun taitteessa. Alueen rungon muodostaa silmukkamainen katu, ajan ulossyöttöperiaatetta noudattava liikennemalli, jolta pistokadut johtavat pieniin pihayhteisöihin. Silmukka myötäilee kallion reunamia, ja lähiö istuu maisemassa kuin kallellaan olevalla lautasella. Alueen keskellä on laaja viheralue, jota reunustavat ylös mäelle nousevat suorat kevyenliikenteen polut. Tyypillinen lähiö koostuu erilaisista asuintaloista sekä koulusta, ostoskeskuk-

sesta ja seurakuntakeskuksesta, jonka suunnitteli arkkitehti Jorma Salmenkivi monitoimiperiaatteella. Keskus valmistui vuonna 1975. Se sulautuu ajan demokratiamallien mukaisesti matalana ja betonirakenteisena täydellisesti ympäristöönsä jopa niin, että viereinen lämpökeskus saattaa korkeampana varastaa katsojan huomion. Seurakuntakeskuksen sisätilat korjattiin 1990-luvun lopulla, jolloin ne kadottivat rakennuksen ulkoarkkitehtuurille vieläkin tyypillisen 1970-luvun leiman. Asuinrakennuksia on suunnitellut muun muassa Unto Ojosen arkkitehtuuritoimisto.

Liipolan Kesko Oy:n rakennustoimiston 1968 suunnittelema ja lahtelaisen rakennusarkkitehdin Raimo Loukon 1985 laajentama ostoskeskus on yksi Lahden parhaiten alkuperäisen muotonsa – matalan, kompaktin ja eleettömän arkkitehtuurin – säilyttäneistä ostoskeskuksista, vaikka sen perinteiset kauppamuodot ovat lähes hävinneet.

Liipolan peruseriaatteet, luonnonläheisyys, väljätkö mutta tehokas rakennustapa ja hieno metsäluonto ovat säilyneet. Paikoin rakennukset ovat kärsineet kovakouraisista uudistuksista, jotka eivät ole ottaneet huomioon alkuperäisarkkitehtuurille ominaista eleettömyyttä. Liipola on maakunnallisesti merkittävä alue.

Keijupuisto (24-1)

Keijupuiston asemakaavan laati Arkkitehtitoimisto Rastimo & Sipilinen vuonna 1967. Kaava vahvistui seuraavana vuonna. Suunnitelmalla korvattiin aiempi omakotikaava. Uuden kaavan tavoitteena oli korjata eteläisen Lahden kerrostaloasuntovajetta.

Lähiö rakennettiin entisille Yli-Marolan pelloille massiivisena ruutukaavakudelmanä. Kaikkiaan alueelle nousi 11 kuusikerroksista ja yksi seitsenkerroksinen talo sekä niihin liittyvät äitiysneuvolatilat, jotka kaupunki edellytti rakennettaviksi maakauppasopimuksen mukaisesti. Alue mitoitettiin noin 2000 asukkaalle. Alfredinpuisto ympäröi asuintaloja pieninä viherlaikkuina. Se sai nimensä alueella sijaitsevan, Lahden vanhoihin kantataloihin kuuluvan Marolan isännän mukaan.

1960-luvun kuluessa ryhdyttiin Suomessa kritisoimaan vapaasti sijoitettujen piste- ja lamellitaloalueiden ryhdittömyyttä ja yksitoikkoisuutta. Jotkut suunnittelijat reagoivat tähän kehittämällä tiukkoja järjestelmiä, joissa raken-

nukset muodostivat selvästi hahmotettavia, kurinalaisia ryhmiä. Esikuvat otettiin ennen kaikkea hollantilaisesta asuinaluearkkitehtuurista.

Keijupuisto on Lahden ainoa puhtaasti avoimeen muotoperiaatteeeseen perustuva lähiö. Se pohjautuu Lahden tuolloisen asemakaavapäällikön Olavi Laisaaren näkemyksiin äärimmäisen tehokkaasta, joustavasta ja totunnaisista kauneusarvoista vapautuneesta urbaanista rakenteesta. Keijupuiston tiukka ruudukko noudattaa strukturalismin ideaa loputtomiin toistettavasta kuviosta, joka ei ole sidottu maastoon eikä rakennuspaikkaan. Toisaalta ruudukon takana on myös ajatus tehokkaasta, mahdollisimman vähäisiin nosturiratoihin perustuvasta rakennustyömaasta.

Rakennussuunnitelmat laati lahtelainen Erik Castrénin ja Lauri Saarisen arkkitehtitoimisto.

Vaikka Keijupuisto edustaa avointa lähiömallia, se muodostaa kuitenkin oman rauhallisen, kiinteän maailmansa. Se on esteettisesti yhtenäinen ja tyylipuhdas.

KERROSTALOALUEET

Mukkulankatu 1–5 ja 2–12,
Lepolankatu 11–13 ja 18–22 (4-2)

Mukkulankadun eteläpäässä on 1940-luvun ja 1950-luvun asuinrakennuksista muodostunut jäntevä ryhmä. Se käsittää Mukkulankadun länsipuolen kuusi lamellitaloa, Mukkulankadun itäpuolen kolme pistetaloa ja Lepolankadun viisi pistetaloa. Kaikki ovat Kulutusosuuskuntien Keskusliiton asunto-osaston tuotantoa.

Mukkulankadun ja Lepolankadun alue kaavoitettiin ensi kertaa 1922, kun arkkitehti Carolus Lindberg suunnitteli sinne omakotitontteja ja julkisen rakennuksen paikan osana vuonna 1919 hankituille läntisille liitosalueille laatimaansa kaavaa. Suunnitelma ei toteutunut, ja sodan jälkeen aluetta alettiin kaavoittaa uudellisista lähtökohdista.

Mukkulankadun itäpuolen asemakaava on peräisin vuodelta 1948. Sen on allekirjoittanut kaupungin asemakaava-arkkitehti Olavi Laisaari. Hän suunnitteli kaupunkioppiensa mukaisen väljän pistetalokaavan, jonka olennainen osa on viereen kaavoitettu urheilukenttä. Lepolankadun kaava on vuodelta 1949. Sen laati kau-

pungin asemakaava-arkkitehdiksi Laisaaren jälkeen tullut Tauno Niemioja. Hän hahmotteli kaavassaan väljän, metsäisen, suurimmalta osaltaan luonnontilaiseksi jätettävän pienen asuinalueen, jonka asuintalot ovat Mukkulankadun itäpuolen talojen tapaan vain kolmikerroksisia. Mukkulankadun lamellitalokaava on vuodelta 1954. Sen on allekirjoittanut Niemioja.

Mukkulankatu 2:n pitkän asuin- ja liikerakennuksen suunnittelivat arkkitehdit Teuvo Lindfors ja Virpi Tarkka vuonna 1959. Muut lamellitalot ovat arkkitehti Matti Hirvosen käsialaa vuodelta 1956. Pistetalot suunnitteli arkkitehti Pauli Salomaa Mukkulankadulle vuonna 1948 ja Lepolankadulle seuraavana vuonna.

Lamellitalot ovat satulakattoisia, osin rapattuja, osin punatiiltä. Pistetalot ovat telkkattoisia ja rapattuja. Taloryhmien välillä vallitsee vahva jännite. Kaupunkimaiseman hallittu rytmi nostaa sinänsä tavanomaiset rakennukset yhdeksi aikakauden korkeatasoisimmista asuinalueista Lahdessa. Tätä rytmiä on syytä vaalia.

Mansikkavuori, Metsäpellontie 51–59,
Ilmarisentie 4, Annikintie 2 ja 1–5,
Pohjanakanpolku 1 ja 2–6 [\(5-6, 5-7\)](#)

Mansikkavuoren alue kaavoitettiin osana Joutjoen teollisuusaluetta vuonna 1952. Kaava vahvistettiin 1955. Asemakaavan on allekirjoittanut kaupungin asemakaava-arkkitehti Tauno Niemioja.

Teollisuuskaavan tarkoituksena oli tehostaa Niemen teollisuusradan käyttöä. Teollisuusrakennusten lisäksi suunniteltiin työväenasuntoja. Kaava edustaa vaihetta, jolloin Lahdessa alettiin omakotitonttien ohella suosia kaavoituksessa myös kerrostalotontteja. Mansikkavuoreen tuli kaikkiaan 60 omakotitonttia ja 26 kerrostalotonttia, jotka oli tarkoitettu kolmikerkoisille rakennuksille. 1960-luvun alussa Mansikkavuori oli Lahden kaupungin asuntotuotannon painopistealue.

Mansikkavuori on hyvin metsävaltainen kerrostaloalue. Kaavamääräyksissä painotettiin puistoja ja alkuperäisen kasvuston säilyttämistä ja suositettiin luonnonmukaisia, maastoa seuraavia katulinjoja. Alun perin Annikintien itäpuolelle suunniteltiin myös pieni lampi siltoineen,

mutta se jäi toteutumatta. Paikallislehti kirjoitti aikanaan, että lahtelainen asuntoja ostava yleisö on arvostanut alueen puistomaisuutta.

Pohjanakanpolun länsipuoliset, Annikintien itäpuoliset ja Metsäpellontien–Ilmarisentien kerrostalot ovat lamellityyppiä, Annikintien silmukkaan jäävät kerrostalot ovat pistetaloja.

Annikintie 1–5:n, Pohjanakanpolun, Metsäpellontien ja Ilmarisentien kerrostalot suunnitelti Erik Castrénin ja Lauri Saarisen arkkitehtitoimisto vuosina 1962–1964, Annikintie 2:n arkkitehti Jorma Vuorelma 1964. Rakennukset ovat tiiltä, joko puhtaaksimuurattua punatiiltä tai sileäksi rapattua tai valkeaksi maalattua tiiltä. Yksinkertaista arkkitehtuuria on korostettu esimerkiksi puuritoloin. Tasokkaan arkkitehtuurin tehokeinoja ovat vahvat valot ja varjot, jotka muodostuvat parvekesyvennyksistä. Alkuperäisiä asemakaavaideoita sekä rakennusten suunnitteluperiaatteita on syytä vaalia.

Kiveriönkatu 10–18 ja 9–19,
Mustankalliontie 54–62 ja 21–27,
Kiveriönkatu 21–25, Soramäenkatu 2–4 ja 1–3,
Juustilankatu 2–8 ja 1–11 (5-3)

Suunnitellessaan silloisen Metelinmäen ensimmäistä asemakaavaa vuonna 1954 asemakaava-arkkitehti Tauno Niemioja kirjoitti: ”Alue on pääasiassa mäntymetsää kasvavaa hiekkaharjua, mutta kalliokin paistaa muutamien kohdin esiin maanpinnasta. Tältä harjualueelta on kaunis näköala yli Paavolan kaupunginosan. Kun aluetta pidetään näköalansa puolesta sopivana kävely- paikkana, jonne kuljetetaan kaupunkiin saapuvat virallisetkin vieraat näköaloja ihailemaan, tarvitsee harju välttämättä tien, jotta vaivattomasti päästäisiin harjun kuvetta kulkemaan.” Paikka oli ihanteellinen laadukkaalle asumiselle, ja sitä esiteltiin esimerkkinä Lahden dynaamisesta modernista rakentamisesta. Harjunlaki kaavoitettiin useassa vaiheessa 1950- ja 1960-luvun taitteen molemmin puolin ja rakennettiin nopeassa tahdissa 1960-luvun alkupuolella. Mustankalliontie linjattiin tässä yhteydessä kulkemaan ”harjun kuvetta”.

Kiveriönkatu 9–15 kaavoitettiin vuonna 1954. Neljän lamellitalon ryhmän suunnitteli arkkitehti Arvi Lepikkö. Kiveriönkatu 11:n rakentajana oli Lahden teknilliset toimihenkilöt. Kiveriönkatu 17 ja 19 ovat arkkitehti Olavi Heikkilän suunnittelema.

Mustankalliontien kerrostalot ovat peräisin asemakaava-arkkitehti Paul G. Rothin asemakaavoista vuosilta 1958 ja 1961. Silloin muutettiin vuoden 1954 kaavan omakotitontit kerrostaloiksi. Mustankalliontie 54–62 talot ovat Erik Castrénin ja Lauri Saarisen arkkitehtitoimiston suunnittelemat, kadun toisen puolen lamellitalot taas arkkitehti Unto Ojosen.

Paul G. Roth kaavoitti myös Kiveriönkatu 10–18:n viisi tonttia vuonna 1959, jolloin hyväksyttiin vuonna 1954 vahvistetun asemakaavan

kolmikerroksisten talojen korottaminen viisi-kerroksisiksi. Talot ovat Keskus-Saton arkkitehtien Tauno Salon ja Maunu Kitusen käsialaa. Seuraavana vuonna valmistuivat Juustilankadun ja Soramäenkadun rakentamista säätelevät asemakaavat, joihin Roth suunnitteli yhteensä neljä seitsemän- ja yhdeksänkerroksista tornitaloa sekä kuusi kolmi- tai nelikerroksista lamellitaloa, joista tuolloin käytettiin nimitystä kaitiotalo. Tornitaloista lounaiset, kaupungin puoleiset suunnitteli Erik Castrénin ja Lauri Saarisen arkkitehtitoimisto, koilliset Unto Ojosen. Lamellitalot piirsi Kulutusosuuskuntien Keskusliiton arkkitehti Aino Virpi Maamies. Vuonna 1965 Roth kaavoitti vielä Juustilankatu 1–5:n nelikerroksiset lamellitalot, jotka niin ikään piirsi Maamies.

Maamme siihen asti suurin rakennussortuma sattui Juustilankadun tornityömaalla pitkäperjantai-iltana 1963. Toinen Asunto-osakeyhtiö Säästöhuipun yhdeksänkerroksisista taloista sortui talvityömääräysten laiminlyönnin vuoksi juuri ennen harjannostajaisiaan. Huonosti kovertunut betoni antoi myöten alkaessaan huhtikuun lämmössä sulaa. Talo rakennettiin uudelleen pian sortuman jälkeen.

Kiveriönmäen kerrostaloalue edustaa aikansa parhaimmistoa Lahdessa. Luonnonläheinen ympäristö muodostaa erilaisine talotyypeineen eloisan mutta hallitun kokonaisuuden.

Kiekkostenkatu 1, Kasakkamäentie 6–10 (30-2)

Hämeenlinnantiestä erkanevat mäntyistä harjuntalakea kaartuen Kasakkamäentie, jonka varteen rakennettiin 1950- ja 1960-luvun taitteessa symppaattinen pistetaloryhmä. Asemakaavan laati asemakaava-arkkitehti Tauno Niemioja vuonna 1954. Se vahvistettiin seuraavana vuonna.

Niemioja perusteli suunnitelmaansa muun muassa näin: ”Tässä tapauksessa ... tontit sijaitsevat kauniissa mäntymetsässä korkealla Salpauselän rinteellä, josta on kaunis näköala etelään, joten paikka on ihanteellista kerrostaloaluetta”.

Neljän rakennuksen ryhmä on sijoitettu hiekan vinottain katuun nähden. Kolmikerroksiset

pulpettikattoiset talot ovat vaaleaksi rapattuja lukuun ottamatta itäisintä, jonka katujulkisivu on puhtaaksi muurattua punatiiltä sileärappausvyöhykkein. Kiekkostenkadun talo samoin kuin Kasakkamäentie 8 ja 10 ovat lahtelaisen arkkitehdin Arvi Lepikön suunnittelemat ja vuosilta 1960–1962. Kasakkamäentie 6:n piirsi lahtelainen rakennusinsinööri Kaarlo J. Hynynen vuonna 1956.

Tasapainoinen, rauhallinen alue henkii synyaikansa ihanteiden mukaista kodikkuutta ja viihtyisyyttä. Alueen arvoa lisäävät vielä paikoin säilyneet, alkuperäiset hiekkapintaiset pihat.

Kasakkamäentie 12–14, 18–24
ja 5–9, Petsamonkatu 4 [\(30-3\)](#)

Kasakkamäentien vartta kaavoitettiin vuoden 1954 asemakaavan jälkeen vuonna 1960. Kaavan on allekirjoittanut asemakaava-arkkitehti Paul G. Roth. Se sai lainvoiman 1961.

Kolmiomaisen Kankaanpuiston viereen suunniteltiin kolmen pistetalon sarja sekä lamellimainen asuin-liiketalo, johon tuli tilat postikonttorille. Kasakkamäentien eteläpuolelle tuli neljän lamellitalon rivi sekä hieman idemmäs kadun varteen vielä kaksi pistetaloa. Kasakkamäentie oli ikään kuin uustulkinta ilmavasta kylänraitista erilaisine rakennusryhmineen, viherlaikkuineen ja komeine näkymäpuineen.

Kankaanpuiston talot suunnitteli arkkitehti Unto Ojonen 1962–1963. Suunnittelija rytmitti vaaleaksi rapattujen talojen ikkunavälejä kevein puupaneelauksin. Kasakkamäentien eteläpuolella sijaitsevat lamellitalot ovat lahtelaisen Erik Castrénin ja Lauri Saarisen arkkitehtitoimiston vuosilta 1961 ja 1962. Kasakkamäentie 12:n ja 14:n piirsi lahtelainen arkkitehti Jorma Vuorelma vuonna 1965. Niihin käytettiin jo uutta elementtitekniikkaa.

Mäntykankaalla sijaitsevat rakennusryhmät edustavat 1960-luvun alkupuolen korkeatasoista asuntoarkkitehtuuria.

Katajakatu (6-3)

Katajakadun varteen kaavoitettiin pieni kerrostaloalue puolikunnallisille asuintaloille vuonna 1966. Kaupungin tukema asuntotuotanto oli Lahdessa hyvin pientä, paljon vähäisempää kuin kaupungeissa yleensä. Vuosien 1964 ja 1968 välillä kaupunki rahoitti ainoastaan kolmen prosentin koko asuntotuotannosta. Katajakadun asuintalot ovat suuri poikkeus ajan rakentamisessa.

Katajakadun asemakaavan laati kaupungin oma kaavoitustoimi. Rakennukset suunnitelti kaupunginarkkitehti Valter Karisalo, mutta arkkitehti Jorma Vuorelma teki joitakin vähäi-

siä muutoksia itäisimmän ja sommitelman keskellä sijaitsevan tornin suunnitelmiin vuosina 1967 ja 1968.

Kahdeksankerroksisten tornien julkisivumateriaaleina on betonia ja puuhierrettyä rappausta. Sisäänvedetyssä ullakkokerroksessa on todellista ylellisyyttä: saunaosasto kattoterasseineen. Sieltä saattaa katsella jopa Vesijärven näkymiä.

RIVITALOT, PARITALOT JA OMAKOTITALOT

Sammalsuonkatu 8 ja 8a [\(33-8\)](#)

Sammalsuonkadun kaksi yksilöllistä omakotitaloa suunnitteli helsinkiläinen arkkitehti Juhani Kivikoski vuonna 1966.

Talot on sijoitettu jyrkkään rinteeseen osittain yksi-, osittain kaksikerroksisina. Pintamateriaaleina ovat ajalle tyypilliset punatiili ja betoni. Rakennusten muuten eleeöntä arkkitehtuuria piristävät voimakkaat puiset räystäskaaret, joiden muoto toistuu parvekkeissa. Talot eivät ole aivan identtiset, vaan niiden elementtejä on hieman muunneltu.

Rakennukset ovat esimerkkejä 1960-luvun korkeatasoisesta omakotirakentamisesta, ja niiden alkuperäisiä suunnitteluperiaatteita kannattaa vaalia.

Eeronkatu 11 (33-5)

Eeronkadun kaarteessa, taitavasti maisemaan sijoitettuna on pienehkö paritalo. Se on rakennettu kahdessa vaiheessa, vuosina 1956 ja 1959. Rakennuksen suunnittelija on lahtelainen arkkitehti Irma Kolsi. Talossa oli yksi kahden huoneen ja keittiön sekä yksi kolmen huoneen ja keittiön asunto. Nykyään asunnot on yhdistetty.

Kolsin arkkitehtuuri on vaatimatonta, kodikasta ja tyylikästä. Vaalea rapattu rakennus on kadulta tarkasteltuna melko pieni, mutta poikkeuksellisen iso runkosyvyydeltään. Vanha vehmas puutarha tukee uusien massiivisten omakoti- ja rivitalojen joukkoon hieman yksinäiseksi jäänyttä rakennusta.

Taloon liittyy kiinnostavaa henkilöhistoriaa eri ajoilta. Paritalon rakensivat Aake ja Annikki Seppälä, jotka Koti-Seppäläksi nimeämäänsä taloon muuttaessaan luopuivat Orimattilan Hovilan tilasta. Hovilan päärakennuksesta tuli vuonna 1970 Tasavallan Presidentin Arkistosäätiön toimipaikka. Koti-Seppälässä on asunut myös laulaja Kirka Babitzin.

Leevinkatu 7–9 (28-1)

Helsinkiläisen arkkitehdin Pentti Miikkulaisen vuonna 1964 suunnittelema paritalo on oivallinen esimerkki paikan ja arkkitehtuurin saumattomasta yhteydestä. Loivalle, laakealle, kallioiselle männikkörinteelle rytmikkäästi sovitettu matala punatiilitalo edustaa aikakautensa parhaita suunnitteluihanteita.

Paritalon huoneistot ovat toistensa peilikuvia. Huoneistojen välissä sijaitsevat kummankin asunnon saunaosastot. Talon molemmissa päädyissä on autotallit, jotka on asetettu toisiinsa nähden poikkeavasti rikkomaan rakennuksen symmetrian ja pitkän massan.

Vasaroisenkatu ja Kuhilaankatu (33-3)

Vasaroisenkadun ja Kuhilaankadun rivitalot luokituvat rakennustyyppinsä ensimmäisiin Lahdessa. Ne rakennettiin entisille Ylä-Köllin peltomaille, jotka alun perin kaavoitettiin vuonna 1955 omakotitaloille tavoitteena ”rakennustaitteellinen kokonaisuus”, ilmaisu, jota kaavamerkintänä harvoin tapaa. Alueen asemakaavamuutos on vuodelta 1965, jolloin omakotitalot muutettiin rivitaloiksi. Kaavan laati asemakaava-arkkitehti Paul G. Roth. Rivitalot suunnitelti Erik Castrénin ja Lauri Saarisen arkkitehti-toimisto vuosina 1965 ja 1966.

Kaksikerroksiset rakennukset on sijoitettu laakeaan pohjoisrinteeseen puiston reunaan. Kummassakin rivitalossa on viisi kolmen tai neljän huoneen ja keittiön asuntoa. Rakennukset ovat lähes identtisiä, päädyt punatiilisiä, julkisivut betonia ja mineriittiä. Pitkiin julkisivuihin tuovat eloa olohuoneiden kookkaat ikkunat, joiden alareunojen pikku pykälät muodostavat rytmikkään kuvion.

Järvenpääkatu 9 (16-2)

Keskus-Sato Oy:n arkkitehtiosaston vuonna 1970 suunnittelemat rivitalot ilmentävät epätaivanomaisine tilaratkaisuineen rakennustyyppin arkkitehtonisia mahdollisuuksia. Rivitaloja on kolme. Niistä kahdessa on kummassakin viisi ja yhdessä neljä viiden huoneen ja keittiön asuntoa. Asunnot ovat lappeelleen asetetun T:n muotoisia, ja ne on kytketty toisiinsa hieman lomittain. Sisäänkäynnit ovat toisessa kerroksessa patiolla, jolle nouseaan maan tasosta pitkää portaikkoa pitkin. Kuhunkin asuinrakennukseen liittyy myös runsaasti katettua ulkotilaa. Asunnoista avautuu näkymä Joutjärven rantapuistoon.

Rakennusten alaosa on tummaa tiiltä, yläosa puuta. Ne on toteutettu laadukkaasti. Kokonaisuus on tyylikäs ja taitavasti maisemaan sovitettu.

Pähkinäkuja (20-3)

Pähkinäkujan rivitalot ovat osa entisille Iso-Saksalan maille kaavoitettua Saksalan asuinalueen asemakaavaa, jonka kaupungin asemakaavapäällikkö Olavi Laisaari allekirjoitti vuonna 1970. Kaava vahvistui samana vuonna.

Saksalan asuinalue koostuu pääasiassa kookkaista kerrostaloista, joista tuolloin todettiin olevan kova puute eteläisessä Lahdessa. Kerinkallionkadun jyrkkään rinteeseen kaavoitetut kaksikerroksiset rivitalot olivat ajalle leimallista rakennustyyppiä. Ne suunnitteli Arkkitehtitoimisto Jussi Iivonen ja Pentti Aho Ky vuosina 1979–1981.

Keltatiiliset rivitalot porrastuvat kauniisti maastoon ja muodostavat hallitun kokonaisuuden. Erityisesti 1970-luvun rivitalosuunnittelulle oli tyypillistä sijoittaa rakennukset päätykadulle päin siten, että syntyy liikenteeltä suojattuja pihoja, mutta myös rajattuja sisäänpäin

käänntyneitä asumisyksiköitä. Pähkinäkujan rivitalot ovat kuvaava esimerkki tästä. Ajan tapaan rakennuksissa on myös hyvin lyhyet räystäät ja niitä on korostettu värikkäin yksityiskohdin. Pieni metsikkö ja Paskurinoja täydentävät rakennusryhmää.

Kilpiäistentie 2a (8-1)

Kilpiäisten rivitaloista kenties edustavin on kadun alkupäässä sijaitseva kahden rivitalon kokonaisuus, jonka suunnitteli helsinkiläinen arkkitehti Kaarlo Wallenius vuonna 1978.

Asunto-osakeyhtiö Kotikunnas koostuu kuuden ja neljän asunnon riveistä. Asunnot on sijoitettu lomittain. Niissä on kaksi kerrosta sekä parvi. Rakennukset ovat poikittain tarkastellen voimakkaan epäsymmetriset, ja niiden tyyppi-piirteinä ovat myös erittäin lyhyet räystäät. Päädyt ovat punatiiltä, muutoin rakennukset ovat puuta.

Rakennuksia rajaavat kadusta puiset autokatokset, varastot ja aita pienine portteineen. Paneelien suuntaa vaihtelemalla on katutilaan saatu ilmeikkyyttä. Piha-alueet liittyvät puronvarsimaiseen, mikä lisää ansiokkaan rakennuskokonaisuuden arvoa.

PIENTALO- JA PIENKERROSTALOALUEET

Laune (24-7)

Launeen pientaloaluetta kaavoitettiin ensimmäisen kerran, kun professori Carolus Lindberg laati vuonna 1936 Lahden kaupungin eteläisten osien asemakaavan. Siinä hahmoteltiin kaupunkiin vuonna 1933 liitettyjen maitten käyttö. Alueen katuverkosto ja nimistö ovat suurelta osin peräisin tästä kaavasta. Myös etelä-pohjoissuunnassa aluetta halkova puistovyöhyke esiintyy Lindbergin suunnitelmassa nimellä Nikulanpuisto. Asemakaavaa on muutettu ja täydennetty sittemmin useassa vaiheessa.

Kaavaa alettiin toteuttaa rakentamalla 35 pientä paritaloa Rahkakadun, Suorankulmankadun, Mustamäenkadun ja Pajusillankadun varteen vuosina 1944–1945. Sen jälkeen rakentaminen jatkui tiiviinä pitkälle 1950-luvulle, ja vuosina 1953–1954 syntyi esimerkiksi Närekadun erittäin yhtenäisenä säilynyt puolitoistakerroksisten omakotitalojen alue.

Osa Launeen pientaloalueen tonteista luovutettiin siirtoväelle ja rintamamiehille. Sodanjälkeinen vaikea asuntopula vaikutti siihen, että suhteellisen suurikokoinen alue rakentui tasapainoisesti ja yhtenäisesti. Yksittäiset katunäkymät

sisältävät kuitenkin hallittua vaihtelua. Talojen suunnittelijoina on sekä Suomen rakennustaitteen merkinimiä, kuten arkkitehdit Jorma Järvi ja Elsa Arokallio, että runsaasti lahtelaisia rakennusmestareita, kuten Oskari Häkämies, Pauli Leiskallio, Jaakko Kurkela ja Leo Vesanen.

Mäntsäläntien ja Närekadun kulmassa avattiin 1955 Lahden Osuuskaupan myymälä. Sen tyyppi- ja rakennustekniset suunnitelmat oli suunnitellut lahtelainen rakennusmestari Lauri Ahola. Se on arvokas katoavan elämänmuodon ja rakennustyyppien edustajana.

Rakennuksia on joissakin kohdin laajennettu ja niiden lomaan on pystytetty uusia. Nämä muutokset eivät aina ole olleet omiaan säilyttämään kohteen erityisluonnetta, joka perustuu alueen väljyyteen, jälleenrakennuskauden rakennusten yksinkertaisiin materiaaleihin, pieneen mittakaavaan ja niukkaankin muodonantoon. Launeen pientaloalue on asutushistoriallisesti ja rakennustaitteellisesti merkittävä. Alueelle on laadittu suojelukaavoja useaan otteeseen vuosina 1995–2008. Laune on maakunnallisesti merkittävä alue.

Kerinkallio (20-5)

Kerinkallio on kaupunginarkkitehti Kaarlo Könösen vuonna 1945 laatiman asemakaavan pohjalta syntynyt yhtenäinen puolitoistakerroksisten asuintalojen alue, jonka rakennukset ovat suurelta osin Itä-Hämeen Maanviljelysseuran asutustoimikunnan tyyppitaloja. Ne on pääasiassa suunnitellut rakennusmestari Erkki Toivonen. Alue rakennettiin lähes kokonaan vuosina 1946–1948.

Katuverkko on hyvin säännönmukainen ja suorakulmainen. Kooltaan yhtenäiset asuintalot on sijoitettu katonharja kadun suuntaisesti tont-

tien kadunpuoleisiin päihin. Talousrakennukset ovat tontin takaosassa. Alue on tiivis ja rytmikäs, mutta vuosien kuluessa rehevöityneet puutarhat antavat sille kodikkaan ja intiimin ilmeen. Aluetta on syytä kehittää sen alkuperäisistä suunnitteluperiaatteista käsin.

Lahden Osuuskauppa rakennutti Kerintien varteen myymälän vuonna 1948. Se on tyypillinen aikansa edustaja, yksinkertainen, satulakattoinen, rapattu rakennus. Entinen myymälärakennus suojeltiin asemakaavalla vuonna 2011. Kerinkallio on maakunnallisesti merkittävä alue.

Metsäpelto (6-5)

Kaupunginarkkitehti Kaarlo Könönen kaavoitti Metsäpellon alueen vuonna 1945. Sitä alettiin rakentaa heti, ja talot valmistuivat pääosin vuoteen 1951 mennessä.

Tonttikoot ovat verraten suuria: sodan jälkeen tonteilla viljeltiin hyötykasveja ja pidettiin myös kotieläimiä. Alueen neljä katua on suunniteltu luonteeltaan erilaisiksi muuntelemalla rakennusaloja ja rakennusten sijaintia tonteilla.

Kuokkamaantiellä rakennusten kattoharja on kadun suuntainen, ja vihervyöhykkeet ovat sekä kadun varressa että asuintalojen takana. Heinlammintiellä on yhden perheen taloja sekä paritaloja, joiden pääty on katua vasten. Kadulla on runsaasti arkkitehti Pauli Salomaan ja arkkitehti Tauno Niemiojan suunnittelempia taloja. Saunatien talot on sijoitettu tonttien takaosaan

ja talousrakennukset lähelle katua, joten katutila on hyvin laakea ja pienimittakaavainen. Suunnittelijoina ovat olleet muun muassa Tauno Niemioja ja rakennusmestari Artturi Ekström. Osa Metsäpellontien rakennuksista on sommiteltu vinottain, osa siten, että asuinrakennukset ovat kadun suuntaisesti kapean vihervyöhykkeen takana. Rakennukset ovat Puutalo Oy:n ja Tehdastalo-yhtymän tyyppitaloja.

Osa tonteista luovutettiin rintamamiehille. Myös jotkut lahtelaiset yhtiöt hankkivat alueelta tontteja työntekijöitään varten.

Aluetta on syytä kehittää alkuperäisistä kaavoitus- ja rakentamisperiaatteista käsin. Osalla Metsäpellontietä, kortteleissa 362 ja 363, on suojelumerkintä vuodelta 1984. Suojelumääräystä on uudistettu vuonna 2001.

Myllypohja (15-2)

Myllypohjan omakotialue vanhan Heinolantien varressa silloisessa Nastolassa rakentui pääosin 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa. Aluetta ei ollut kaavoitettu, ja talot rakennettiin väljästi mäen rinteille, vaihtelevan maaston muotoihin sopeuttaen. Myllypohja liitettiin Nastolasta Lahteen vuonna 1956.

Alueella on pääasiassa puolitoistakerroksisia, satulakattoisia jälleenrakennuskauden taloja. Vaikka niiden yksityiskohdat, kuten katemateriaalit, ulkiväritys ja ikkunamuodot vaihtelevat melkoisesti, alue antaa sopusointuisen ja viihtyi-

sän vaikutelman väljän rakennustapansa ja vehmaiden puutarhojen ansiosta. Paikoittain rakennuksia on kuitenkin laajennettu ja korjattu niiden ominaispiirteitä kunnioittamatta.

Rakennusten jälleenrakennusajan tyyppi-
piirteet, vaihteleva maasto, väljyys, rehevä kasvillisuus ja kapeat kadut muodostavat arvokkaan kokonaisuuden, jossa näiden ominaisuuksien säilyminen on olennaista. Myllypohjan vanhalle omakotialueelle laadittiin rakentamisohjeisto vuonna 1989.

Joutjoentie, Sarkatie, Kuusitie,
Yhdyskatu ja Kahvakatu (16-6)

Joutjoentien, Yhdyskadun, Kuusitien ja Sarkatien varrelle perustettiin 1940-luvun lopulla tontteja siirtoväelle ja rintamamiehille. Kahvakadun tontit kaavoitettiin 1950-luvulla. Alue rakennettiin pääasiassa 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun kuluessa.

Asuinrakennukset ovat suurelta osin puolitoistakerroksista jälleenrakennuskauden tyyppiä. Ne on sijoitettu säännöllisesti katujen varrelle niin, että ympärille jää runsaasti puutarhaa. Alue onkin hyvin vihreä. Suunnittelijat ovat pääasiassa lahtelaisia rakennusmestareita, kuten Oskari Häkämies, Erkki Toivonen ja Yrjö Kurkela. Lahtelaisen arkkitehdin Arvi Lepikön itselleen rakennuttama ateljee- ja asuintalo Joutjoentie 2:ssa kuuluu alueen korkeatasoisimpiin. Sen arkkitehtuuri on säilynyt sekä ulkoa että sisältä lähes alkuperäisessä asussa. Rakennus on korjattu entistään vuonna 2011.

Venetsia (22-4)

Vartio-ojan kiemurtelevaan mutkaan nousi 1940- ja 1950-luvun kuluessa omakotialue, joka tulvi- van ojan myötä sai nimen Venetsia. Alue liitettiin Orimattilasta Lahteen vuonna 1956, ja se kaavoitettiin 1960. Venetsiaa leimaa kuusi suoralinjaista yhdensuuntaista katua ja yhtenäisen rakennustapa, joka tosin paikoin on ehtinyt rikkoutua. Talot ovat puolitoistakerroksista, satulakattoista tyyppiä. Alueen yhtenäisyyteen kannattaa kehittämistoimien yhteydessä kiinnittää huomiota.

1940- ja 1950-luvun asuntoalueisiin kuului yleensä osuuskauppa. Lahden Osuuskaupan Joutjoentien myymälä avattiin 1949. Rakennuksen suunnitteli lahtelainen arkkitehti Tauno Niemioja samana vuonna. Se ei enää ole alkuperäisessä käytössään, mutta muistuttaa tyypillisellä hahmollaan menneestä elämänmuodosta.

Yhdyskatu 23:ssa oli yksityinen elintarvikemyymälä, jonka rakennuksen piirsi Arvi Lepikkö vuonna 1950. Se on muutettu asuinkäyttöön. Jälleenrakennuskauden ominaispiirteitä, rakennusten sijoittelutapaa ja vanhaa kasvistoa kannattaa vaalia.

Kiiskilänmäki (12-2)

Kiiskilänmäki on pääosin 1940- ja 1950-luvulla ilman asemakaavaa syntynyt omakotitaloalue, jolle ovat tyypillisiä pienehköt, usein itse suunnitellut ja rakennetut talot ja ulkorakennukset, laajat puutarhat ja vihannesmaat, vehmas puusto sekä kapeat, luonnonmuotoja mukailevat tiet. Rakennukset, kasvisto ja tiet ovat sopuisesti sijoittuneet laakeaan, etelään viettävään rinteeseen. Rakennusten, tonttien ja teiden tasapainoista mittakaavaa on syytä vaalia.

Mansikkavuori, Pohjanakanpolun pohjois- ja itäosa sekä Kyllikintie (5-14)

Mansikkavuoren alue kaavoitettiin osana Joutjoen teollisuusaluetta vuonna 1952. Kaava vahvistettiin 1955. Asemakaavan on allekirjoittanut kaupungin asemakaava-arkkitehti Tauno Niemioja.

Kaavan tavoitteena oli saada suunnitteilla ollut Niemen teollisuusrata tehokkaaseen käyttöön osoittamalla sen varresta tilaa teollisuudelle. Sen lisäksi alueelle kaavoitettiin pientaloja ja kerrostaloja asunnoiksi lähinnä tehtaiden työväelle.

Mansikkavuori on vehreää, metsäistä ja luonnonpuuvaltaista aluetta, ja sen kaavamääräyksiin sisältyi myös runsaasti määräyksiä puistoista, viheralueista ja alkuperäisen kasvuston säilyttämisestä. Vaikutteita lienee otettu samanaikaisista helsinkiläisistä kotipuutarhaopeista, jotka perustuivat 1800-luvun loppupuolen englantilaiseen Arts and Crafts -liikkeeseen. Ajan kaavoitusihanteet alkoivat suosia luonnonmukaisia, maastoa myötäileviä katulinjoja ja rakennusten tarkkaa sovittamista maisemaan.

Kaikki alueen rakennukset ovat Puutalo Oy:n tyyppitaloja, joista suosituin malli on ollut Pähkinä-niminen tyyppi. Rakennukset on sijoitettu säännöllisesti kapeille tonteille lähelle katulinjaa. Rakennusten, tonttien ja katulinjojen tasapainoista mittakaavaa ja alkuperäisiä suunnitteluperiaatteita on syytä vaalia.

Nimi Mansikkavuori on ollut tunnettu jo 1900-luvun alkupuolella, ja yhä edelleen pihoissa kasvaa runsaasti metsämansikoita. Alun perin Annikintien itäpuolelle suunniteltiin myös pieni lampi siltoineen, mutta se jäi toteutumatta.

Suopuisto (5-12)

Suopuiston alue on kaavoitettu neljässä vaiheessa 1950-luvun alussa ja lopullisesti 1963. Tavoitteena oli luonnonläheinen, metsämaastoon sijoitettu tiivis ”asumasolu”, kuten kaupungin asemakaava-arkkitehti Olavi Laisaari aluetta kuvasi.

Alueen rakennuskanta on pääasiassa peräisin kotikaupungista, Lahden Sahan omistamasta Puutalo Oy:n tehtaasta. Tällaisen tyyppitalon kuljettaminen oli taloudellista, ja pystytys vei yhden työpäivän. Eniten alueella on tyyppiä

2003, mutta myös Vaahtera-, Pähkinä- ja Matintalo-nimisiä tyyppitaloja.

Alue rakennettiin vuosina 1955–1964. Suopuiston aluetta leimaavat kapeahkot, loivasti kaartuvat kadut, mäntymaasto, vehmas kasvillisuus sekä säännöllisesti sijoitetut eleettömät tyyppitalot, jotka on kullakin kadulla sovitettu omalla tavallaan, tienäkymää persoonallisesti elävöittäen. Näitä ominaispiirteitä on syytä vaalia. Osalla Suopuistontietä on suojelukaava, joka on laadittu 1987.

Patomäki (24-3)

Patomäen 45 hehtaarin ja 1500 asukkaan omakotialue kaavoitettiin vuonna 1965. Kaavaa tarkistettiin 1968, jolloin kerrostalotonteista luovuttiin, koska maaperä osoittautui vaikeasti rakennettavaksi. Kaavan on allekirjoittanut asemakaavapäällikkö Olavi Laisaari. Hän laati täsmällisen ruutukaavan, joka oli ajan uutuus Lahdessa: aikaisemmin pientaloalueet noudattivat orgaanisempia, maastoa myötäileviä kaavoitusperiaatteita. Kaavan järjestelmällisyys korostuu tasaisessa, harvaa männikköä kasvavassa maastossa. Kaavoitusideana oli alati laajentuva yhtenäinen verkko, joka olisi aina valmis, mutta toisaalta jatkuvasti kasvatettavissa. Esikuvana lienee ollut vuonna 1964 julkaistu Jyväskylän Kortepohjan asemakaavakilpailu, jonka voitti arkkitehti Bengt Lundstenin ruutuperiaateehdotus.

Laisaaren tavoitteena oli suunnitella tiivis ja kaupunkimainen pientaloalue, jonka sisälle muodostuisi sydänkortteleita, kuten hän niitä kutsui, suljettuja asukkaiden yhteisiä ulkotiloja. Tiivistavoitteen ohella Laisaari piti puistoja ja vihervyöhykkeitä yhtenä olennaisimmista asukkaiden viihtymiseen vaikuttavista suunnittelutekijöistä, joten hän osoitti yli neljäsosan koko

alueesta puistoksi. Puistoalaa jouduttiin kaavoittamaan vieläkin enemmän, koska kävi ilmi, että alueen itäosassa virtaavan Paskurinojan ranta-kaistoja ei voinut osoittaa asumiselle.

Patomäen alue koostuu neljästä kokoojakatujen rajaamasta asuntosolusta, joista keskimmäiseen Laisaari sijoitti kaupat ja asukkaiden yhteistilat. Kuhunkin soluun tuli 80 pientalotonttia, jotka olivat keskenään hieman erikokoisia. Tonttien koko kasvaa alueen ulkoreunoja kohti. Solut jakautuvat neljään ryhmään, joiden keskellä on jalankulkuraitti ja lasten leikkipaikka.

Tarkoitus oli, että jokainen asuntoryhmä olisi keskenään arkkitehtonisesti mahdollisimman yhtenäinen, mutta kuitenkin riittävän vaihteleva. Tavoiteltiin tasapainoista kokonaisuutta, missä onnistuttiinkin.

Patomäen alue edustaa 1970-luvun matalaa, yksikerroksista, tasakattoista, vielä suhteellisen maltillisen kokoista pientalorakentamista. Asuntojen koot ovat 180–210 neliometriä.

Asemakaava-arkkitehti Paul G. Roth suunnitteli alueen eteläosaan pienen laajennuksen Laisaaren hengessä vuonna 1972. Kaava vahvistettiin 1973. Uudella alueella on omakotitalojen lisäksi myös rivitaloja.

Käpykylä, Riihelä (31-2)

Lahden kaupunki osti Riihelän alueen vuonna 1974, jolloin päätettiin myös sen toteuttamisesta asuntomessukohteena.

Riihelän asuinalueen perusrakenne päätettiin kaupunkisuunnitteluviraston arkkitehdin Raimo Airamoinen vuonna 1974 laatimassa osayleiskaavassa sekä kaavarungossa, josta järjestetyn kutsukilpailun voitti arkkitehti Tuomo Hahl. Suunnitelma valmistui 1976. Siinä edellytettiin myös maisemasuunnitelmaa, jonka laati arkkitehtiylöppilas Ulla Priha. Lopullinen asemakaava valmistettiin kaupungin asemakaavaosastolla vuonna 1976. Käpykylä on rakentunut loivasti viettävään rinteeseen kahden ristikkäisen pääkadun varteen. Alueella on sekä omakotitaloja että rivitaloja. Niiden lomaan on kehitetty pieniä yhteispihoja.

Talojen ja korttelirakenteen suunnittelusta järjestettiin arkkitehtikilpailu vuonna 1976.

Voittaneet arkkitehdit Kari Virta ja Matti Rotko suunnittelivat Helsingin Puu-Käpylän modernin version, jossa puurakentaminen on nostettu uuden arkkitehtuurin lähtökohdaksi. Rakennukset on sijoitettu rinteeseen niin, että niiden volyymit erilaisine kattomuotoineen synnyttävät mielenkiintoisen rytmin.

Käpykylän pohjoisosa valmistui 1978, jolloin Riihelässä oli asuntomessut. Eteläosa valmistui 1980-luvun alkupuolella. Alueen alkuperäisluonnetta kannattaa vaalia. Käpykylä on maakunnallisesti merkittävä alue.

Sepänniemenkatu ja Sipurantie (13-3,13-2)

Herrasmannin, Sepänniemen ja Sipurantien asuinalueiden pohjana on kaupungin satelliittikaupunkimalli, joka oli suunniteltu 1960- ja 1970-luvun vaihteessa asemakaavapäällikkö Olavi Laisaaren johdolla. Kaupunki kaavaili Ahtialasta massiivista taajamayksikköä kattavine palveluineen ja asuinalueineen. Suunnitelmasta luovuttiin, koska se osoittautui liian suurisuuntaiseksi, ja pientaloilla näytti olevan enemmän kysyntää kuin kerrostaloasunnoilla. Kerrostalot olisivat lisäksi näyttäneet liian massiivisilta vanhoilla pelloilla. Sepänniemen ja Sipurantien alueet ovat pienehköjä pienkerrostalosoluja, jotka edustavat uusia tuulia satelliittikaupunkiajatuksen jälkeen. Herrasmannin toteuttaminen on toistaiseksi kesken.

Kaupungin asemakaavatoimiston rakennusarkkitehti Helena Seppälä suunnitteli alueiden kaavat 1989–1990 yleiskaava-arkkitehti Antti Hankkion vuonna 1982 laatiman Ahtialan osayleiskaavan pohjalta. Suunnitelmat sisälsivät myös kaupungin asemakaavatoimiston maisema-arkkitehdin Hanna Lehesaho-Raution piirtämät viheraiheet. Ajan henki suosi viheralueita, ja kaupungin johdolla laadittiin viheroppaita, ensimmäisiä lajissaan. Suunnittelulähtökohdat olivat korkeatasoiset: haaveissa oli muun muassa vesiaiheita ja Sipuran tieliittymän muotoilu, mutta näistä tavoitteista jouduttiin tinki-

mään. Sen sijaan ajatus suunnittelusta lasten ehdoilla toteutui. Suojaisat pienet pihat tarjoavat turvalliset leikkiympäristöt.

Sepänniemen ja Sipurantien rakennussuunnitelmat ovat helsinkiläisen Arkkitehtitoimisto Thua & Kurt Mobergin käsialaa vuosilta 1990–1991. Arkkitehtien suunnittelulähtökohdana oli keskiaikainen urbaani kylä. Alueita toteutettiin sabluuna-idean pohjalta, mikä tarkoitti tietyn tarkkaan hiotun rakennustyyppin hyödyntämistä läpi suunnitelman. Valkoinen, monimuotoinen, tiivis kylä muistuttaa jossakin määrin toisaalta Välimeren seutujen perinteistä kaupunkirakennetta, toisaalta suomalaisen maatalon intiimiä pihapiiriä. Vahva valkoinen väri keskellä peltoaukeaa herätti aikanaan kummastusta, mutta Kurt Moberg puolusti sitä sanoen, että valkoinen on aina ollut revolutionistien väri. Rakennusten koristeina on käytetty tiililaattoja ja puuristikoita. Mittakaava tuntuu turvalliselta, rauhalliselta ja kotoisalta. Valkoiset rakennusrykelmät ovat saaneet lempinimen Arabikylä.

Sipurantien asuinalue sijoittui vuonna 1992 yläluokkaan asuntohallituksen Hyvä rakennusryhmä -kilpailussa. Molemmat asuinalueet ovat aikakauttaan edustavia hyviä esimerkkejä onnistuneen kavasuunnittelun ja kunnianhimoisen arkkitehtuurin yhteistyöstä.

Kissamäki (13-5)

Kissamäen asuinalue syntyi kaupungin hankittua Ahtialasta Torkon tilan maat omistukseensa kahdessa erässä vuosina 1965 ja 1968. 1960- ja 1970-luvun vaihteessa kaupunki laati asemakaavapäällikkö Olavi Laisaaren johdolla suomalaisittain edistyksellisen rakennemallin, jossa Ahtiala osoitettiin yhdeksi satelliittikaupungiksi Lahden keskustaajamalle.

1970-luvun kuluessa kävi selväksi, että rakennemallin väestökasvuennusteet olivat ylimitoitettuja. Kerrostaloalueet vaihdettiin tiiviiksi rivitalo- ja omakotitaloalueiksi. Pienkerrostaloilla ja rivitaloilla haluttiin houkutella alueelle omakotiasujia, koska isompien asuinyksiköiden avulla kyettiin turvaamaan palvelut.

Kaupungin asemakaavatoimiston rakennusarkkitehti Helena Seppälä laati Kissamäelle vuonna 1984 luonnoksen, jonka pohjalta lopullinen asemakaava vuonna 1990 valmistui. Rakennussuunnitelmat ovat vuosilta 1986–1987, tekijänä lahtelainen Arkkitehtityö Oy, pääsuunnittelijana arkkitehti Jorma Vesanen. Vihersuunnitelmat ovat kaupungin asemakaavatoimiston maisema-arkkitehdin Hanna Lehesaho-Raution.

Kissamäki muodostuu kolmesta solusta, joissa talot kiertyvät yhteispihan ympärille. Malli muistuttaa vanhaa suomalaista umpipihaa. Rakennukset ovat tuolloin suosittuja luhtitaloja, jotka ovat kaksikerroksisia kerrostalon ja rivitalon välimuotoja. Asunnot sijaitsivat eri kerroksissa. Näin saatiin taloon edullisimmin useita pieniä asuntoja. Rakennuksissa on käytetty runsaasti puuta. Alun perin talojen peltikatot olivat keltaiset viittauksena viljapellon väriin.

Tienoon vanha maatalousleima on säilynyt uudisarkkitehtuurissa luovalla tavalla. Alue on lahtelainen tulkinta 1980-luvun Oulun koulusta, paikallisuutta ja historiallisia kerrostumia kunnioittavasta suunnitteluotteesta. Kissamäki on esimerkki arkkitehtuurista, joka ammentaa ideoita rehevästä talonpoikaisesta rakentamisesta.

Kissamäen vieressä sijainnut Torkon tila antoi arkkitehtonisten aineiden ohella nimitystä alueelle. Torkonkadun lisäksi alueen historiasta muistuttaa myös Rättärinkatu; Rättäri oli Ahtialan kantataloja.

Männistönrinne Västäräkinkujan
eteläpuoliselta osalta [\(30-4\)](#)

Männistönrinne sai alkunsa vuonna 1982 järjestetystä suunnittelukilpailusta, jossa etsittiin ratkaisua Kärpäsen kookkaan soramontun maisemoimiseen. Kilpailu oli osittain alueen maanomistajan Kemppi Oy:n järjestämä.

Kilpailu sisälsi Suomessa täysin tutkimattomia elementtejä, kuten maisemavaurioiden korjaaminen. Myös ympäristösuunnittelu oli uutta. Kilpailun voitti lahtelainen arkkitehti Juhani Boman, jonka suunnitelmien pohjalta valmistui vuonna 1983 asemakaava sekä hahmotelmat rakennuksiksi. Suunnitelma pohjautui kolmeen ”pesään”, jotka sijaitsivat rinteillä siten, että kapearunkoisten rintetalojen rivit reunustivat niitä

kehämäisesti. Yhteisalueet olivat pesien tuulen-
suojaisissa ytimissä. Maisemasuunnitelmat ovat
apulaiskaupunginpuutarhuri Hannu Neuvosen
käsialaa.

Bomanin suunnitelma ei sellaisenaan toteutunut, vaan jäi suurelta osin kesken kaiketi paikan vaativien rakentamisolosuhteiden ja niistä aiheutuvien kustannusten takia. Suurimman osan rakennuksista sai suunnitellakseen lahtelainen Arkkitehtitoimisto Vuorelma – Salo. Västäräkinkujan eteläpuolisella osalla on kuitenkin syntynyt pienipiirteinen, kodikas miljöö, jota kaunistaa rehevä kasvillisuus. Maisemasuunnitelma on uudistettu 2000-luvun alussa.

KATUMILJÖÖT

Kerintie 1–31, Leantie 4–22 [\(25-3\)](#)

Kerintien lounaispuoli ja Leantien koillispuoli rakentuivat 1940- ja 1950-luvun kuluessa alueen saatua asemakaavan 1945. Kerintiellä rakennukset ovat lähellä katulinjaa orapihlaja-aitojen takana, ja puutarhat jäävät talojen taakse. Leantiellä istutusvyöhykettä on myös talojen edessä, ja rakennukset on sijoitettu keskelle tonttia. Rakennukset ovat puolitoistakerroksisia ja harjakattoisia, Kerintiellä pääasiassa rapattuja, Leantiellä myös lautaverhottuja. Katunäkymät ovat yhtenäiset ja viihtyisät. Vanhat pihapuut ja kasvit lisäävät kodikkuutta. Näitä ominaisuuksia kannattaa vaalia.

Aleksanterinkatu 30 ja 34 [\(K\)](#)

(numero 32 ei ole käytössä)

Keskustan pääväylän, Aleksanterinkadun itäpäässä on kaksi matalahkoa asuin- ja liiketaloa, jotka muodostavat viihtyisän ja tasapainoisen miljööän yhdessä kadun vanhojen lehmusten kanssa.

Aleksanterinkatu 34:n piirsi lahtelainen arkkitehti Irma Kolsi vuonna 1940. Rakennus on kolmikerroksinen. Se on osittain rapattu, osittain klinkkeripintainen. Katto on tiiltä. Aleksanterinkatu 30 on lahtelaisen arkkitehdin Kaarlo Könösen käsialaa vuodelta 1950. Talo rakennettiin siirtoväen asuntopulan helpottamiseksi. Könönen suunnitteli viisikerroksisen asuin- ja liikerakennuksen, joka on molemmista päädyistään sovitettu ympäröivien matalampien rakennusten massoihin. Pintamateriaalina on terrastirappaus. Katumiljöön sopusuhtaisuutta, pintamateriaaleja ja mittakaavaa kannattaa vaalia.

Lahdenkatu 8–18 (K)

Lahdenkadun länsipuolen kaupunkikuvallisesti merkittävä ja mittakaavaltaan sopusointuinen katumaisema viehättävine yksityiskohtineen on vaalimisen arvoinen.

Lahdenkatu 8:n on piirtänyt arkkitehti Erik Lindroos vuonna 1944. Sen portaali on harvinaisen komea liuskekivisomisteineen ja jykevine tammiovineen. Lahdenkatu 10 vuodelta 1941 on Irma Kolsin, ja Lahdenkatu 14 vuodelta 1945 arkkitehti Kaarlo Könösen käsialaa. Molempien funktionalistinen arkkitehtuuri tarjoaa taiten suunniteltuja detaljeja, kuten katutilalle vaihtelua antavia porrassyvennyksiä ja pylväikköjä sekä kauniisti kaartuvia parvekkeita. Lahdenkatu 18:n korttelin pituinen julkisivu on

rytmitetty erkereillä ja voimakkailla porraskäytävillä. Talon on suunnitellut arkkitehti Arvi Lepikö vuonna 1956. Vanhojen tonttimuodostusten vuoksi katuosuudelta puuttuvat numerot 12 ja 16.

Viipurintie 16–30, Talaanrannankatu,
Pekantie Puustellintielle asti, (16-5)
Rintalantie (17-1)

Joutjärven etelä- ja itärannalle on syntynyt korkeatasoisten huviloiden ja omakotitalojen alue, joka yhdessä järvimaiseman ja jyrkän mäntyrinnetien kanssa muodostaa edustavan kokonaisuuden.

Rannan vanhimpia asuinrakennuksia ovat puutarhuri Mauri Salmen 1930-luvun lopulla rakennuttama talo Viipurintie 16:ssa ja liike-
mies Ernst Lindqvistin 1938 rakennuttama talo Talaanrannankatu 6:ssa. Salmen puutarhassa on runsaasti hänen itsensä jalostamia omenapuita. Lindqvistin talo on suunniteltu englantilaisten esikuvien mukaan.

Alueella on monta lahtelaisen arkkitehdin Unto Ojosen suunnittelemaa omakotitaloa: Viipurintie 18:n paritalo, jonka Ojonen piirsi 1966, Viipurintie 22:n omakotitalo, jonka Ojonen suunnitteli omaan käyttöönsä vuonna 1955, Viipurintie 26 vuodelta 1960 sekä Talaanrannankatu 8 vuodelta 1949. Näistä kaksi varhaisinta ovat erityisen edustavia. Viipurintie 22:ssa

on omakotitalon lisäksi 1920-luvulla rakennettu asuintalo sekä sauna. Myös Erkki Bäckströmin 1944 piirtämä Joutjärvi Oy:n johtajan asunto siivurakennuksineen Rintalantie 3:ssa on erikseen mainittava. Siinä on ajalle tyypillisiä, taitavasti suunniteltuja detaljeja sekä tasokkaita materiaaleja. Pihapiiri on erityisen komea avarine näkymineen. Rannan vehmas, sopusointuisella mittakaavalla rakentunut kokonaisuus ansaitsee tulla kohdehuvilamaisena ja väljänä ennemmin kuin urbaanin lähiömäisenä alueena.

Vesijärvenkatu 40–48 (K)

Vesijärvenkadun länsipuoli Sammonkadun ja Karihovin välissä koostuu kolmikerroksisista kerrostaloista, joiden arkkitehtuuri edustaa 1940- ja 1950-luvulle tyypillistä sopusointuista mittakaavaa ja hiottuja detaljeja.

Vesijärvenkatu 40:n on suunnitellut lahtelainen arkkitehti Tauno Niemioja 1941 ja Vesijärvenkatu 42:n lahtelainen suunnittelija Veikko Raviniemi 1947. Niemioja on suunnitellut myös Vesijärvenkatu 44–46:n sekä 48:n, edellisen 1955–1956 ja jälkimmäisen 1952–1954. Katumiljöön yhtenäisyyttä ja tasapainoa kannattaa vaalia.

Päivärinteenkatu 17–21 (30-7)

Kaupunki rakennutti vuonna 1947 Kärpäseen kolme pienkerrostaloa asuntopulan lieventämiseksi. Kulutusosuuskuntien Keskusliiton arkkitehti Pauli Salomaa on allekirjoittanut rakennuspiirustukset.

Talot sijaitsevat kauniissa, vanhoja kookkaita mäntyjä kasvavassa etelärinteessä. Rakennukset ovat osin kaksi-, osin kolmikerroksisia. Ne ovat symmetrisiä ja äärimmäisen pelkistettyjä muodoiltaan, ja niiden ainoina tehosteina ovat sirot ovikatokset. Talot peruskorjattiin 2000-luvun puolivälissä.

Rakennukset ovat arvokkaita esimerkkejä sodanjälkeisestä sosiaalisesta asuntotuotannosta. Alue sai suojelukaavan vuonna 2010.

Alijuhakkalantie (24-8)

Alijuhakkalantie sai muotonsa vuonna 1948 laaditussa asemakaavassa. Se muodostaa tasapainoisen näkymän puolitoistakerroksisine, harjakattoisine asuintaloineen, jotka on sijoitettu yhtenäisesti säännöllisiin riveihin lähelle katulinjaa. Puutarhat ovat vuosien varrella kasvaneet reheviksi ja tekevät hyvin ilmeensä säilyttäneestä alueesta viihtyisän. Alkuperäisiä piirteitä kannattaa vaalia.

Pajukatu 1–19, Pajukatu 12, Tammikatu 1–13 (20-4)

Pajukadun luoteispuolella sijaitsevat Upo Oy:n neljän perheen asuintalot suunnitteli lahtelainen arkkitehti Arvi Lepikkö vuonna 1946. Taloja rakennettiin kymmenen, kaikki samoin piirustuksin. Rakennukset ovat puolitoistakerroksisia, melko yksinkertaisia omakotitaloja, joiden julkisivuja on tehostettu viehättävillä yksityiskohdilla, kuten pyöreillä ikkunoilla ja molemmissa päädyissä sijaitsevilla terasseilla pikku pergoloinen. Taloja on myöhemmin muuteltu jonkin verran yksityiskohdiltaan ja materiaaleiltaan.

Pajukatu 12:ssa sijaitseva Upo Oy:n kuuden perheen talo on Lahden ensimmäinen rivitalo sanan modernissa merkityksessä. Sen suunnitteli lahtelainen arkkitehti Unto Ojonen vuonna 1946. Ensimmäisessä kerroksessa sijaitsivat perheiden olohuoneet ja keittiöt, toiseen kerrokseen oli sijoitettu makuuhuoneet. Talo on mittasuhteiltaan ja detaljoinneiltaan erityisen edustava.

Pajukadun päässä Tammikatu 7–9:ssä on lahtelaisen arkkitehdin Tauno Niemiojan vuonna 1953 piirtämä neljä huoneistoa käsittävä kaksi-

kerroksinen rivitalo, joka on tasapainoisesti porrastettu rinteeseen.

Tammikadun varrella on pääasiassa lahtelaisen rakennusmestareiden käsialaa olevia omakotitaloja. Kadunvarsi muodostaa miellyttävän kokonaisuuden. Rakennusten ominaisuutena ja kadunvarsimiljöiden mittakaavaa kannattaa vaalia. Pajukadun luoteispuoli on suojeltu asemakaavalla vuonna 1986.

Kirveskatu (26-1)

Kirveskatu näkyy nimenä ja linjauksena jo arkkitehti Carolus Lindbergin vuonna 1922 laatimassa Lahden kaupungin laajennetussa asemakaavassa. Nimi tulee viereiselle Sopenkorven teollisuusalueen kaduille annetuista työkalujen nimistä. Asemakaavassa Kirveskadulle hahmoteltiin Suomessa uutta rakennustyyppiä, rivitaloja, jotka oli sijoitettu kadusta erilleen istutusvyöhykkeen taakse. Kaava ei tältä osin toteutunut.

Kirveskatu esiintyy uudelleen kaupungin arkkitehti Kaarlo Könösen vuonna 1937 laatimassa, seuraavana vuonna vahvistetussa Lahden kaupungin läntisten osien asemakaavassa, nyt pienkerrostalojen alueena. Lopulliset asemakaavamuutokset ovat vuodelta 1950 ja 1957. Niissä Kirveskadun etelä- ja pohjoispuoli osoitettiin nelikerroksisille asuin- ja liiketaloille sekä varattiin tontti huoltoasemalle. Rakennusten sijoittelussa otettiin huomioon erityisesti lapset, joille järjestettiin runsaasti leikkipaikkoja asuin-

talojen yhteyteen. Kirveskadun alue oli ensimmäisiä keskustan ulkopuolelle sijoitettuja kerrostaloalueita Lahdessa.

Kirveskadun rakennusten suunnitteluhistoria on harvinainen: Pienen alueen kaikki rakennukset 2000-luvun alun kerrostaloa lukuun ottamatta ovat yhden arkkitehdin, Jorma Vuorelman, suunnittelemlia hyvin pitkällä aikavälillä. Suunnitelmat ovat vuosilta 1957–1978, pääosin kuitenkin 1950- ja 1960-luvun vaihteesta. Vanhimmat ovat vaaleaksi rapattuja, niukasti muotoiltuja, noppamaisia rakennuksia, mutta 1960-luvun alussa uudet tuulet toivat nauhajulkisivut, betonin ja punatiilellä korostetut nurkat. 1970-luvun talossa on taas painotettu porrashuoneiden ja asuntojen erottamista julkisivuissa.

Kirveskatu on intiimi, arkkitehtuuriltaan vaihteleva ja rikasmuotoinen asuntokatu, jonka tunnelmaa tiivistää kadun eteläpuolen bulevardimainen puistokaista.

Laitakatu 1–7, 4–14 (16-1)

Pyhättömänmäelle alkoi nousta mökkejä 1900-luvun alkuvuosina. Alue liitettiin Lahden kaupunkiin vuonna 1933, ja pian sen jälkeen kaupunginarkkitehti Kaarlo Könönen kaavoitti sen. Asemakaavalla muodostettiin suoria katu- ja sotilaallisiin riveihin sijoitettuja taloja. Vuonna 1947 asemakaava-arkkitehti Olavi Laisaari kaavoitti Pyhättömän uudelleen samalla vahvasti kritisoiden edeltäjänsä kaavamaista suunnittelutapaa. Hän totesi, ettei aiemmassa kaavassa ollut riittävästi otettu huomioon vanhaa rakennuskantaa eikä maastoa. Laisaaren kaava onkin organisoituneempi, mikä näkyy erityisesti Laitakadun kohdalla. Hän linjasi kadun uudelleen myötäilemään itäistä mäenlaitaa ja rinteitä. Vuonna 1953 asemakaavaan tehtiin vielä muutos, joka salli kerrostalojen rakentamisen Laitakadulle. Alueen ainoat kerrostalot sijaitsevat Laitakadulla.

Laitakatu 8 oli Pyhättömän ensimmäinen kerrostalo. Se on vuodelta 1957, suunnittelijana arkkitehti Arvi Lepikkö. Laitakatu 10 ja 12 osoitettiin sotaveteraaneille. Ne suunnitteli arkkitehti Jorma Vuorelma 1959–1960. Laitakatu 4 ja 6 ovat arkkitehti Unto Ojosen suunnittelemat vuosilta 1960–1962.

Pitkäkadun päätteenä olevan punatiilitalon Laitakatu 1:ssä piirsi Erik Castrénin ja Lauri Saarisen arkkitehtitoimisto vuonna 1961. Muut kolme betonielementtitaloa sekä Laitakadun mutkassa sijaitseva pieni liikerakennus ovat turkulaisen arkkitehdin Olli Vahteran vuonna 1964 suunnittelema.

Laitakatu on tasapainoinen ja tyylikäs esimerkki 1960-luvun alun korkeatasoisesta kerrostaloalueesta. Sen rakennuksissa on vielä jäljellä käsityön tuomaa arvokkuutta.

Mustankalliontie 30–52 (3-2)

Mustankallion etelärinteen korkealuokkainen paritalorivi sekä viimeisenä sijaitseva omakotitalo on toteutettu 1950- ja 1960-luvun vaihteessa. Rakennukset ja niiden poikkeuksellisen uljas ympäristö muodostavat komean kokonaisuuden.

Talot ovat kadun puolella yksikerroksisia ja rinteen puolella kaksikerroksisia. Mustankalliontie 30 on arkkitehti Lauri Saarisen käsialaa vuodelta 1956. Se sisältää kaksi asuntoa, jotka ovat peilikuvia. Mustankalliontie 32:n on suunnitellut rakennusmestari Sulo Turento 1960, ja sen parin, numeron 34, arkkitehti Jorma Vuorelma samana vuonna. Numeron 36–38 on piirtänyt arkkitehti Arvi Lepikkö. Rakennus käsittää kaksi peilikuvina toteutettua asuntoa. Numeron 40 on suunnitellut vuonna 1960 arkkitehti Tauno Niemioja, joka on piirtänyt julkisivut myös sen pariin, rakennusmestari Pentti Ruohoniemen suunnittelemaan asuntoon numero 42. Professori Olli Pöyry on suunnitellut 1961 paritalon numero 44–46, ja Lauri Saarinen on piirtänyt numeron 48–50 samana vuonna. Arkkitehti Unto Ojonon suunnitteli rivin ainoan yhden perheen talon, numeron 52, vuonna 1960. Rakennusten mittakaavaa ja suhdetta ympäristöön kannattaa vaalia.

Katrinkatu 1–11 ja 2–8 sekä Isomäenkatu 10 (20-1)

Isomäenkadusta erkaneva Katrinkatu muodostaa tiukkoine mutkineen ja jyrkkine mäkinen hienon 1960-luvun pienmiljöön, intiimin ja inhimillisen ympäristön. Ajan tavoitteet luonnonläheisyydestä ja maiseman merkityksellisyydestä havainnollistuvat oivallisesti. Kadut myötäilevät maaston muotoja, ja pihat rajautuvat tukimuurien avulla kauniisti katuihin.

Alue syntyi asemakaava-arkkitehti Paul G. Rothin vuosina 1952 ja 1961 laatimien kaavojen pohjalta 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa. Ensimmäisessä asemakaavassa rakennusten kooksi määrättiin 150 neliometriä, joka oli tarkoitettu kahdelle asunnolle, ”mahdollisia vuokralaisia tai naimisissa olevia perheen omia jäseniä silmälläpitäen”. Myöhemmässä asemakaavassa asuminen oli kasvanut 180 neliometriin. Kadun varret oli määrätty istutettaviksi.

Rakennukset määrättiin yksikerroksisiksi. Matalat, loivan satulakaton kattamat omakotitalot olivat 1950-luvun uutuus Lahdessa sodanjälkeiselle rakentamiselle tyypillisten puolitoistakerroksisten omakotitalojen jälkeen. Vaikutteet tulivat Yhdysvalloista Suomeen 1940-luvulla erityisesti arkkitehti Alvar Aallon myötävaikutuksella.

Katrinkadun ja Isomäenkadun talojen suunnittelijoina olivat lahtelaiset rakennusmestarit, muun muassa Oskari Häkämies, Erkki Toivonen ja Onni Viljamaa. Katrinkatu 7:ssä on myös yksi tyyppitalo, Puutalo Oy:n Seppo.

Vesitorninkatu 16, 18, 20, 19 ja 21 (3-1)

Lahtelainen arkkitehti Jorma Vuorelma suunnittelei viisi kerrostaloa Vesitorninkadun päätteeksi 1961–1965.

Rakennukset jatkavat onnistuneesti pientaloalueen mittakaavaa harjun laella. Kaikki talot on suunniteltu pienin muunnelmin samanlaisiksi. Ne ovat kolmikerroksisia, pulpettikattoisia pistetaloja, joiden verhouksena on käytetty sileää rappautusta ja parvekkeissa mineriittiä. Yhdessä talossa on lisäksi pieni myymäläsiipi, joka on sittemmin muutettu asunnoksi.

Rakennusten mittakaava ympäröivään rakennuskantaan ja luontoon nähden sekä niiden 1960-luvun ilme ovat vaalimisen arvoisia.

Kiikkulankatu 5–9 (33-1)

Kiikkulankadun itäpuoli sisältyy vuonna 1968 laadittuun asemakaavaan, joka vahvistettiin seuraavana vuonna. Kaavan on allekirjoittanut asemakaavapäällikkö Olavi Laisaari. Hän tavoitteli pienehköjä soluja, jotka varustettiin monipuolisilla palveluilla sekä erityyppisillä asuinratkaisulla. Kaava sisältää torni-, lamelli- ja omakotitaloja. Uusia asuinalueita ennakkoiden oli viisi vuotta aikaisemmin kaavoitettu Jalkarannan suuntaan johtavat 35–40 metriä leveät liikenneväylät, joiden nimiksi tulivat Jalkarannantie ja Tiirismaantie.

Asemakaavassa Kankolanpuistoa ympäröivät seitsen- ja kahdeksankerroksiset tornit. Kiikkulankatu laskeutuu portaittain sijoitettujen lamellitalojen myötä kohti Vesijärven rantaa, johon on sijoitettu pientaloja. Vuonna 1973 asemakaavaa jatkettiin siten, että Kiikkulankadun länsipuolelle suunniteltiin matalia lamellitaloja ja niiden jatkeeksi rivitaloja.

Kolmen lamellitalon sarja avarine ympäristöineen muodostaa eräänlaisen välittävän osan korkeiden kerrostalojen ja rivitalojen väliin. Punatiiliset kolmikerroksiset talot suunnittelei arkkitehti Jorma Vuorelma vuosina 1970–1974. Ne ovat eleettömiä, rauhallisia ja mittakaavaltaan tasapainoisia.

Kankolankatu 9–17 (33-2)

Kankolankadun itäpuoli ympäristöineen kaavoitettiin 1968. Asemakaava vahvistettiin seuraavana vuonna. Kaavan on allekirjoittanut asemakaavapäällikkö Olavi Laisaari. Kyseessä oli Laisaaren kaupunkisuunnitteluoppien mukainen pienehkö solu, jossa tarjottiin monipuolisia palveluja sekä erityyppisiä asuinratkaisuja. Kaava sisältää torni-, lamelli- ja omakotitaloja.

Tarkoituksena oli alun perin osoittaa pientalotontit kaupungin virkamiehille. Kaupunginjohtaja Teemu Hiltunen esitti kuitenkin, että myös lahtelaisten liikemiesten on saatava hyviä rakennuspaikkoja. Kankolankadun itäpuolen kookkaat omakotitalot ovat talouselämän vaikuttajien ja lahtelaisten suunnittelijoiden laadukasta yhteistyötä.

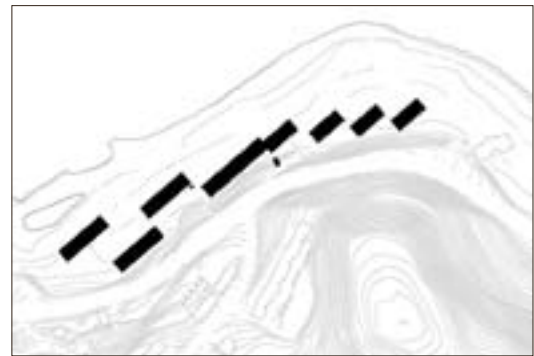
Ensimmäisenä tonttinsa sai valita Tuomisen Puku Oy:n toimitusjohtaja Erkki Tuominen. Hänen talonsa Kankolankatu 11:ssä suunnitteli arkkitehti Unto Ojonen ja se valmistui 1970. Talon puutarhan suunnitteli kaupungin apulaispuutarhuri.

Kankolankatu 9 on toimitusjohtaja Veikko Suurmunnan arkkitehti Reijo Salolla vuonna 1969 suunnitteluttama omakotitalo. Kanko-

lankatu 13:n piirsi arkkitehti Jorma Vuorelma perheensä kodiksi. Kankolankatu 15 on paritalo, jonka rakennuttivat liikennesuunnittelu-päällikkö Nyyrö Koskela ja diplomi-insinööri Jorma Rantama. Suunnittelijoina olivat arkkitehdit Sulo Järvinen ja Erik Liljeblad. Kadun päätteenä oleva omakotitalo on Vihtori Luhtanen Oy:n tekstiilitukkuliikkeen toimitusjohtajan Lauri Valolan. Sen suunnitteli rakennusarkkitehti Martti Järvinen. Kaikkien rakennusten suunnitelmat ovat vuodelta 1969.

Kadun Vesijärven puoleinen sivu on erittäin yhtenäinen, matala ja maisemaan kauniisti sovitettu, mitä laakeat tasakatot korostavat. Materiaalit ovat korkeatasoisia: tummaa puhtaaksimuurattua tiiltä, betonia, kuparia ja mäntyä. Rakennuksia on elävöitetty pergoloin. Tontteja rajaavat paikoin tiilimuurit. Puutarhat ovat huoliteltuja. Kadun varressa ja tonteilla on komeita mäntyjä ja muita maisemapuita.

Arkkitehtuurin vähäeleisyys ja sen sopeutuminen jyrkävään maastoon yhdistyvät Kankolankadulla hienostuneella tavalla. Kookkaiden ylellisten yksityistalojen rakennuttajat valitsevat enää harvoin tällaisia tyylikeinoja.

Rullakatu (33-6)

Pallaksen vuonna 1905 perustettu rullatehdas lopetti toimintansa 1968, ja teollisuuslaitokset purettiin kaksi vuotta myöhemmin. Jalkarantantien varrelle, Vesijärveen pistävälle Löytynniemelle kaavoitettiin vuonna 1969 korkeatasoinen kerrostaloalue. Kaavan luonnokset laati Suomen johtaviin kaava-asiantuntijoihin tuolloin lukeutunut professori Olli Kivinen.

Kaavan runkona on tehtaan mukaan nimetty Rullakatu, joka seurailee Löytynniemen rantaviivaa. Kadun varteen on sijoitettu seitsemän kolme kerrosta ja maanpäällisen kellarin käsittävää asuintaloa, jotka muodostavat rytmikkään, toisiinsa lomittuvan rivistön. Asuntoyhtiöiden nimistö on Vesijärvi-aiheista: Oinassaari, Enonsaari, Puolasaari ja Siikasalmi. Rakennukset kiinnittyvät tiiviisti rantapuistoon.

Arkkitehti Jorma Vuorelma ja myöhemmin Arkkitehtitoimisto Jorma Vuorelman palveluksessa työskennellyt arkkitehti Reijo Salo suunnit-

telivat asuintalot vuosina 1970–1975. Punatiiliset rakennukset perustuvat virtaviivaisiin nauhajulkisivuihin. Päädyt ovat ikkunasommitelmineen kuin konstruktivistisia maalauksia.

Alue oli poikkeuksellisen laadukas: asunnot olivat tavallista kookkaampia, ja jokaisessa asunnossa oli oma sauna ja parveke. Pallasta kutsuttiin aikanaan Lahden Kaivopuistoksi ja Lahden Rivieraksi. Yksi asuinalueen esikuva lienee ollut Heikki Aitolan vuonna 1964 kaavoittama Tampereen Kaukajärven rannan 1960-luvulla rakennettu hienostunut lamellitaloryhmä.

Pallaksenrannan kerrostaloalue muodostaa linjakkaan ja hallitun urbaanin rantaviivan Vesijärveltä käsin tarkasteltuna. Niukkailmeinen, hienostunut arkkitehtuuri sulautuu laajaan rantamaisemaan. Vauras alue ilmentää vaatimatomuutta ja nöyryyttä maiseman edessä, mitä vielä 1960- ja 1970-luvulla pidettiin suunnittelun hyveenä.

Karpalokatu (15-1)

Pieni Karpalokadun pientaloalue kaavoitettiin vuonna 1977 jatkoksi Laitumen asuinalueelle. Asemakaavan on allekirjoittanut kaupungin asemakaavapäällikkö Paul G. Roth. Se vahvistettiin laatimisvuonna.

Karpalokadun alue sijaitsee vanhalla metsään rajautuvalla laitumella. Kaavalla tavoiteltiin matalaa, pienimuotoista, maastoon ja vanhaan kasvuun mukautuvaa omakotialuetta. Kaavassa on myös yksi rivitalo. Pihapiirit sekä Karpalokadun mittakaava osoittavat suunnittelijoiden onnistuneen tavoitteissaan erinomaisesti. Puistot ympäröivät pientä yhdyskuntaa joka puolelta.

Sisääntulokujanteen vieressä on yksikerroksiset rakennukset, muut kadun varren talot ovat kaksikerroksisia. Suunnittelijoina on runsaasti lahtelaisia rakennusarkkitehteja, esimerkiksi Seppo Souto, Raimo Louko, Tuomo Lampinen, Jorma Teerenmaa, Martti Parkkonen ja Kirsti Sintonen. Alue rakennettiin 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa.

Viehättävä, kodikas Karpalokadun alue muistuttaa toisaalta 1900-luvun alun puutarhakaupunki-ideoista, toisaalta se enteilee 1990-luvun tiivis ja matala -suunnitteluperiaatteita.

KESÄMÖKKIALUE

Vuorenrinteentie (10-4)

Alasenjärven Joenpohjanlahden jyrkälle länsirinteelle on 1950-luvulta lähtien rakentunut tiivis pienehköjen kesämökkien rykelmä, joka muodostaa jännittävän maiseman yhdessä vahvasti viettävän rannan ja kapean lahdenpoukaman kanssa.

Rakennusten mittakaava on pääosin sopu-soinnussa ympäristön kanssa, mihin on syytä mökkien laajennushankkeiden yhteydessä tarkasti paneutua tulevaisuudessakin.

Ristinkirkko

KIRKOLLISET RAKENNUKSET

Lähes kymmentuhantisen siirtolaisjoukon asettuminen Lahteen ja sen lähiympäristöön asetti suuria haasteita seurakuntaelämälle ja -rakenteelle. Painetta lisäsi entisestään vuoden 1956 suuri alueliitos. Kirkon piirissä oli herätty tarpeeseen osallistua seurakuntalaisten arkielämään ja sen konkreettisiin huoliin, ei vain hengenheimään, ja uudenaikaiset työmuodot vaativat tiloja. Ongelmana oli kuitenkin niiden puute, esimerkiksi Lahden seurakuntatalo oli jouduttu luovuttamaan sotilasviranomaisien käyttöön, mistä se vapautui vasta 1949.

Heti sodan jälkeen herätettiin uusien rakennussuunnitelmien lisäksi henkiin jo 1930-luvulla alkanut keskustelu puukirkon tilalle tai rinnalle rakennettavasta keskuskirkosta. Hanke toteutui kuitenkin vasta vuonna 1978 Ristinkirkon valmistuessa. Jälleenrakennuskauden paineessa esikaupunkialueiden tilatarpeet asettuivat etusijalle. Uusien kirkkojen rinnalla rakennettiin ja hankittiin runsaasti muitakin tiloja, kuten seurakuntakoteja, kerhohuoneita, leirialueita ja kesäkoteja uusia työmuotoja ja monipuolistuvaa seurakuntaelämää varten.

Seurakuntajakoa alettiin valmistella vuonna 1951. Toimikunta esitti kaikkiaan neljää uutta seurakuntaa, joista ensimmäisenä perustettaisiin rautatien eteläpuolisia kaupunginosia palveleva Launeen seurakunta. Sen toiminta alkoi vuoden 1955 alusta, ja seurakunnan käyttöön osoitettiin Launeen seurakuntakeskus, joka vihittiin kirkoksi. Seuraavana oli Joutjärven seurakunta vuoden 1960 alusta. Sen käytössä oli Luther-kirkko, kunnes Joutjärven kirkko valmistui 1962. Salpausselän seurakunta aloitti toimintansa vuoden

1961 alussa. Läntinen kappeli toimi sen tyysijana ennen Salpausselän kirkon rakentamista. Pohjoiset kaupunginosat jäivät ilman omaa seurakuntaa, mutta niitä palvelemaan rakennettiin Mukkulan kirkko vuonna 1993.

Nopeasti kasvava väestö tarvitsi myös isoja hautausmaa-alueita. Sodan jälkeen Läntisen hautausmaan aluetta laajennettiin, ja uusi hautausmaa perustettiin Levolle. Hautauskulttuurin muutos näkyy siten, että Lahteen on rakennettu sodan jälkeen kaksi siunauskappelia ja vanha Mustankallion kappeli on uusittu. Aikaisemmin siunaukset suoritettiin pääasiassa haudoilla.

Sodan jälkeen uusi kirkkoarkkitehtuuri oli vilkkaan debatin kohteena. Toivomus kirkon näköisistä kirkoista kaikui seurakuntaväen keskuudessa myös Lahdessa. Perinteet ja moderni kävivät taistelua, joka päättyi Lahdessa pääosin traditioiden voittoon, vaikka esimerkiksi Salpausselän kirkosta käyty kilpailu ja sitä seurannut keskustelu kaatoikin raja-aitoja. Uusille, demokraattisille ja yhdenmukaisille asuinalueille suunniteltiin niille sulautuvia kirkkorakennuksia, ja perinteinen rakennushierarkia jouti monien mielestä mennä. *Arkkitehti*-lehti puolestaan päätyi radikalismiin ydinhetkenä, vuonna 1968 puolustamaan historian oppeja: ”Parhaimmillaan eri uskontojen temppelit --- ovat aikakausiansa rakentamismetodien hienoimpia ja henkevimpiä sovelluksia. Tältä linjalta ei ole mitään syytä siirtyä kvantiteetin ja individuaalisen erikoisuudentavoittelun halpahintaiseen maailmaan”, kirjoitti arkkitehti Osmo Mikkonen, joka toimi Salpausselän kirkkokilpailun tuomaristossa Suomen Arkkitehtiliiton valitsemana edustajana.

Ristinkirkko (K)

Kirkkokatu 4

Ristinkirkko on Lahden kaupunkikeskustan keskeinen asemakaavallinen, rakennustaiteellinen ja symbolinen aihe. Kirkon paikka on määritelty jo Alfred Caweenin kauppalaan varten vuonna 1878 laatimassa, Lahden ensimmäisessä asemakaavassa. Vuonna 1890 paikalle pystytettiin ensimmäinen kirkko, jonka suunnitteli arkkitehti Albert Mellin. Jo 1920-luvulla kirkkoa alettiin pitää ahtaana ja kasvavan Lahden kaupunkikuvaan sopimattomana, ja alkoi keskustelu uudesta kirkosta.

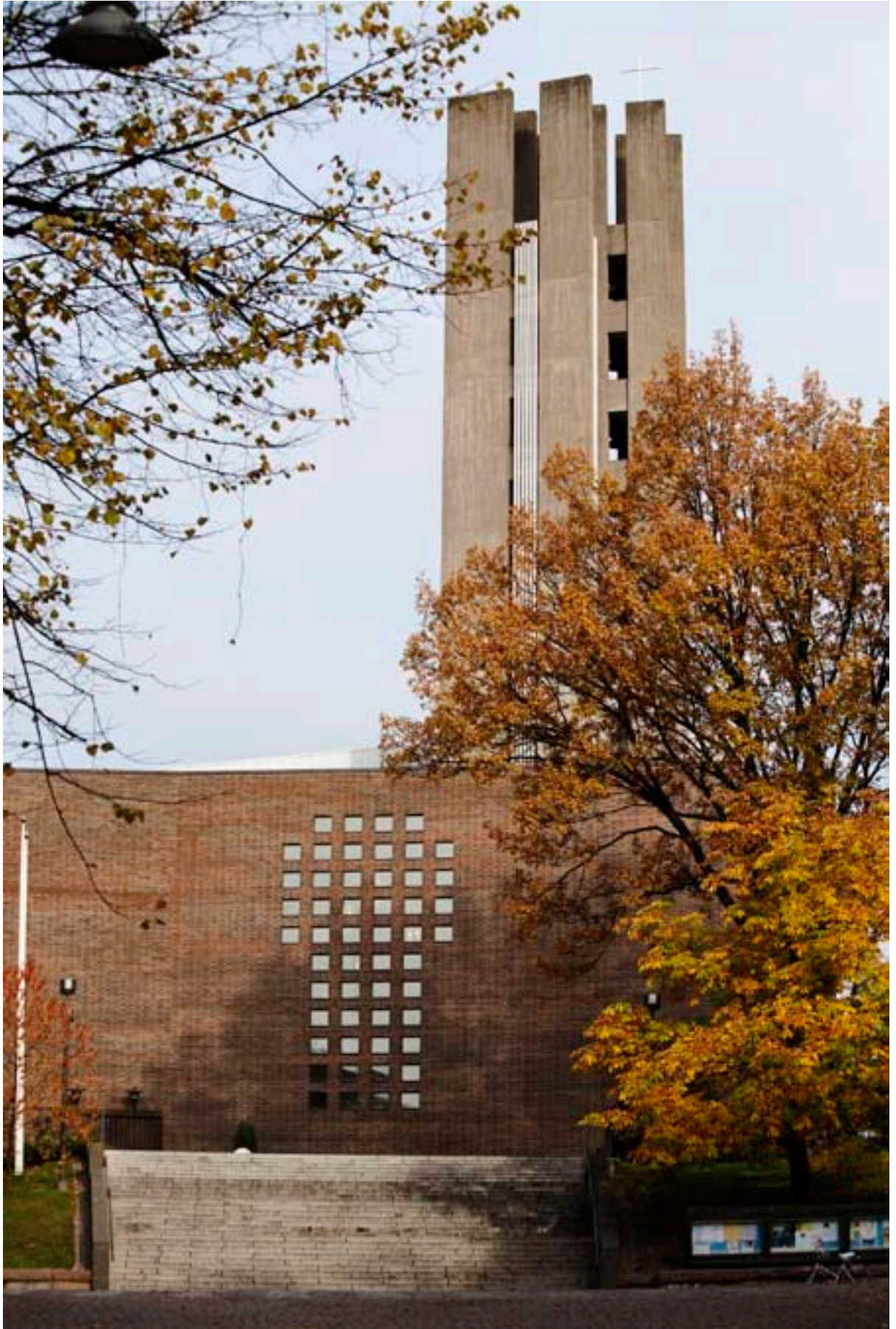
Vanha Keski-Lahden puukirkko purettiin 1977. Akateemikko Alvar Aalto kutsuttiin suunnittelemaan uutta pääkirkkoa osittain Suomen tunnetuimpana arkkitehtina, osittain siksi, että hän oli vuonna 1949 voittanut Lahden keskuskirkosta järjestetyn, järjestyksessä toisen, arkkitehtikilpailun. Ensimmäiset luonnokset valmistuivat 1970. Lahden kirkkosuunnitelmat olivat Aallon työpöydällä hänen noustuaan sen äärestä viimeisen kerran keväällä 1976.

Kirkko valmistui 1978. Kirkkosuunnitelman ydin on viuhkanmuotoinen sali, aihe, joka oli arkkitehdille läheinen 1950-luvulta lähtien paitsi kirkoissa, myös esimerkiksi kulttuurirakennuksissa. Sommitelma kulminoituu alttarin yksinkertaisessa puuristissä, joka sekin on Aallon toimiston työ. Salin valkea yleisväri ja eri suunnista lankeava luonnonvalo ovat olennaisia aineettomuutta tavoittelevassa arkkitehtuurissa. Puistolla ja sen vanhoilla puilla on tärkeä osa myös sisätilassa: puiden muodot ja arkkitehtuuri muodostavat kokonaisuuden, jossa sisä- ja ulkotilan vuorovaikutus on tavallista suuremmassa roolissa.

Aalto halusi rikkoa Mariankadun symmetrian sijoittamalla kirkontornin sivuun keskiakselista. Sen sijaan hän sijoitti keskiakselille ristien muotoisen ikkunasommitelman, jonka 52 aukkoa kuvaavat kirkkovuoden viikkojen määrää. Julkisivumateriaaliksi valittiin tummaksi poltettu tiili, jota myös Eliel Saarinen käytti kaupungintalossa keskusakselin toisessa päässä. Viereinen yhteiskoulu on niin ikään samaa materiaalia. Kirkkopiha ympäröitiin tiilimuurilla vanhaan suomalaiseen tapaan.

Kirkkopuistoa alettiin rakentaa 1896. Ensimmäiset suunnitelmat laati Valtionrautateiden puutarhuri Willy Nykopp. Aluksi istutettiin ainoastaan kirkon välitön ympäristö, ja tästä vaiheesta on yhä jäljellä jalavia. Puisto rakennettiin nykyisen laajuiseksi 1930-luvun alussa. Puut sijaitsevat harvakkosti nurmikenttien ja kaartuvien puistoteiden lomassa. Sankarihautausmaan suunnitteli arkkitehti Irma Kolsi 1940-luvun alussa ja sen muistomerkin, Vapauden hengettären vuonna 1952 akateemikko Wäinö Aaltonen. Alvar Aalto kunnioitti Lahden vanhimman puiston muotoa ja puustoa ja suunnitteli Ristinkirkon siten, että puita kaadettiin oikeastaan vain puiston luoteiskulman paikoitusalueelta.

Kirkko ja Kirkkopuisto ovat kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti sekä kaupunkikuvan kannalta erittäin merkittäviä. Kirkko on suojeltu asemakaavalla vuonna 1992. Kirkko ja sitä välittömästi ympäröivä puistoalue sisältyvät valtakunnallisesti arvokkaaseen Lahden kaupungintalon, kauppatorin ja Mariankadun muodostamaan seremonia-akselin alueeseen.

Launeen kirkko (25-2)

Tapparakatu 22

Helsinkiläinen arkkitehti Erik Lindroos suunnitteli nykyisen Launeen kirkon alun perin seurakuntataloksi vuonna 1952. Rakennus valmistui vuonna 1953. Se on nykyisin Lahden vanhin kirkkorakennus.

Launeen seurakunta perustettiin 1954. Vuoden 1956 suuren alueliitoksen myötä sen jäsenmäärä kasvoi huomattavasti, ja seurakuntatalo kävi ahtaaksi. Lindroos suunnitteli laajennuksen vuonna 1958. Sen yhteydessä kirkkosalia levennettiin etelän suuntaan ja rakennuksen vieressä ollut suuri metalliristi korvattiin kellotapulilla. Laajennuksen valmistuttua seurakuntatalo vihittiin kirkoksi.

Launeen kirkko on Lahden ensimmäinen työkeskukseksi suunniteltu kirkko. Siinä on paitsi kirkkosali, myös raamattupiiri- ja kerhotiloja sekä työntekijäin asuntoja. Kirkkorakennus ilmentää 1950-luvun hienopiirteistä intiimiä arkkitehtuuria. Vaalea rappaus, erilaiset tiilet, liuskekivet sekä muutamat harkiten sijoitetut puut henkivät ajattomuutta ja hartautta.

Kirkkosalin sisustus on säilynyt lähes alkupe-
räisenä lukuun ottamatta lahtelaisen arkkitehdin

Satu Päivärinteen 1994 suunnittelemaa alttari- ja saarnatuolimutoksia. Salin teemana on tiimalasin muoto, jota arkkitehti Lindroos on käyttänyt muun muassa penkeissä ja alttarikaiteissa. Kalusteet on toteuttanut Nupposen huonekaluliike vuonna 1953. Alttariseinällä on yksinkertainen puuristi, sekin aikakaudelle tyypillinen ratkaisu. Salissa ja sivukäytävässä on myös kauniita 1950-luvun kupari- ja messinkivalaisimia. Vuosina 2000–2001 kirkossa toteutettiin laajat arkkitehti Satu Päivärinteen suunnittelemat korjaustyöt, joissa muutettiin muun muassa kellaritiloja ajanmukaisiksi kokoontumishuoneiksi. Pääasiallinen sisääntulosuunta on nyt kirkon takana sijaitsevalta paikoitusalueelta. Saapuminen sakraaliin tilaan on arkipäiväistynyt.

Kirkko on ympäröity tiielelementtimuurilla, jonka luonne vaikuttaa herkässä ympäristössä liian raskaalta.

Kirkon ajalleen tyypillinen arkkitehtuuri on harvinaista ja erittäin merkittävää. Rakennuskokonaisuus on suojeltu asemakaavalla vuonna 2010.

Ortodoksinen kirkko (K)

Harjukatu 5

Lahten Pyhän Kolminaisuuden kirkon on suunnitellut helsinkiläinen arkkitehti Toivo Paatela vuonna 1953. Paatelan käsialaa ovat monet muutkin 1950-luvun ortodoksikirkot ja -rukoushuoneet.

Eduskunta säätöi lain ortodoksisen kirkkokunnan jälleenrakennuksesta vuonna 1950. Sen mukaan valtio kustansi 13 kirkon, rukoushuoneiden, virka-asuntojen ja hautausmaiden rakentamisen. Päätöstä seurasi vilkas keskustelu uusien kirkkojen rakennustaiteellisesta tyylistä – Suomessa ei ollut rakennettu ortodoksikirkkoja itsenäisyyden aikana, ja niiden arkkitehtuuriperinne oli katkennut. Evakot esittivät uusiin kirkkoihinsa 1700- ja 1800-luvun länsimielisessä Pietarissa kehittyneitä klassismia. Helsingin yliopiston taidehistorian professori Lars Pettersson tarjosi ensin 1500-luvun bysanttilaisperäistä rakennustraditiota, mutta päätyi lopulta raja-karjalaiseen puukirkkoperinteeseen tai vaihtoehtoisesti nykyarkkitehtuuriin. Lahtelaiset toivoivat mukaamaa Viipurin klassistisesta Eliaan kirkosta, joka otettiin Lahden ortodoksikirkon esikuvaksi. Näin klassistiset jälleenrakennus-

ajan ortodoksikirkot muodostavat jatkumon 1920-luvun klassismille Suomessa.

Ortodoksikirkko valmistui 1955. Alun perin tontille sijoitettiin varsinainen kirkkorakennus sekä pappila. Vuonna 1978 rakennettiin seurakuntasali. Samalla kirkko korjattiin perusteellisesti. Kirkon ulkomaalaus uusittiin 1996, jolloin se sai takaisin vaalean kalkkipintansa. Kirkkoa ja sen piha-alueita on korjattu myös 2000-luvun alkupuolella.

Kirkkoon on sijoitettu monia esineitä menetetyin Karjalan kirkoista. Ikoneita on muun muassa Viipurista, Sortavalasta, Salmista ja Soanlahdelta, metalliset kirkkoliput ja kattokruunut ovat vanhasta Valamosta.

Kirkkorakennus on kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokas. Se on myös Harjukadun päätteenä kaupunkikuvallisesti merkittävä. Rakennus sai suojelukaavan 1988, ja se sisältyy myös maakunnallisesti arvokkaaseen Harjukadun länsiosan pientaloalueen ja ortodoksisen kirkon alueeseen.

Suomen Vapaa Evankelis-Luterilainen Kirkko (K)
Rajakatu 7

Kirkkorakennuksen vanha osa on lahtelaisen rakennusmestarin Oiva Kolsin vuonna 1925 piirtämä asuintalo, joka valmistui vuonna 1926. Suomen Vapaa Evankelis-Luterilainen Kirkko osti rakennuksen vuonna 1949 ja antoi samana vuonna hämeenlinnalaisen arkkitehdin Mika Ernon tehtäväksi suunnitella sen viereen kirkkotilat. Ne valmistuivat jo samana vuonna. Samassa yhteydessä vanhaa asuinrakennusta muutettiin joiltakin osin.

Talon uudessa osassa on korkea kirkkosali urkuparvineen sekä kerhotilat. Korkeat ikkunat ja jyrkkälapainen katto antavat rakennuk-

selle kirkkomaisen olemuksen. Sali on koruton ja harras. Altarilla on puuristi ja alttari-ikkunassa Torsten Pankamon maalaama orjantappurakruunu. Sama taiteilija on maalannut myös salin suurten sivuikkunoiden teossarjan, joka kuvaa kristittyjen vaellusta Jerusalemiin. Valaisimet ovat Paavo Tynellin suunnittelemat.

Kirkko on nykyisin Lahden Tunnustuksellisen Luterilaisen Seurakunnan hallinnassa, ja se on yhteisön ainoa kirkko Suomessa.

Rakennuskokonaisuus on kulttuurihistoriallisesti arvokas. Sen pihapiiri vanhoine puineen on myös vaalimisen arvoinen.

Joutjärven kirkko (16-3)

Ilmarisentie 1

Lahtelainen arkkitehti Unto Ojonen suunnitteli Joutjärven kirkon 1960–1961. Kirkko valmistui 1962. Rakennuksen muoto noudattaa keskiaikaisten kivikirkkojemme jyrkkäkattoista linjaa, jota suosittiin joissakin kirkkoratkaisuissa 1940- ja 1950-luvulla. Jyrkkäkattoinen ja pitkälappainen rakennusmuoto oli muutenkin hyvin läheinen Ojoselle. Joutjärven kirkon ohella myös kaikki hänen eri puolille Suomea suunnittelemansa viisi siunauskappelia perustuvat samaan teemaan tai sen muunnelmaan.

Rakennuksen monumentaalisuutta korostaa sen edessä oleva leveä portaikko, joka nostaa kirkon ympäristöään ylemmäksi ja tarjoaa toisaalta tilaa kirkon viereen taitavasti sijoitetulle laajalle, matalalle siipirakennukselle. Ilmava, kirkon muotokieltä varioiva kellotorni seisoo siipiosan päällä.

Julkisivumateriaalina on keltatiili, sokkeleissa Nilsin vaalea liuskekivi, ristikuvioidussa päätykolmiossa puhtaaksi valettu betoni ja katoissa kupari. Samat materiaalit on valittu myös kirkkosaliin. Sitä leimaavat katedraalimainen avaruus, katon voimakas suojaava muoto ja valo. Altтари on sävytetty purppuraan kääntävään siniseen. Alun perin kirkon valaisimina oli jalkalamppuja, jotka antoivat tilaa pyhäkön pe-

rusrakenteelle. Perinteinen lahtelainen puusepäntaito näkyy penkkien hiotuissa muodoissa. Kirkon sisustuksesta vastasi sisustusarkkitehti Olavi Lieto.

Erik Bryggmanin Turun Ylösnousemuskappeli vaikuttaa olleen esikuvana Joutjärven kirkossa. Tästä kertoo muun muassa rakennuksen sisä- ja ulkotilan vuorovaikutuksen korostaminen. Sitä tehostavat myös orimattilalaisen kuvanveistäjän Pentti Papinahon pronssireliefit. Alttariseinällä on Golgata, ja seinän ulkopuolisella osalla Palavin lampuin -niminen teos.

Rakennuksessa on seurakuntasali, joka on välittömässä yhteydessä kirkkosaliin. Kirkkosaan liittyy sen taakse sijoitettu henkilöstön asuinsiipi. Omana aikanaan kokonaisuus edusti modernia toimintakeskusratkaisua.

1990-luvun puolivälissä kirkon interiööriä korjattiin, esimerkiksi valaisimia vaihdettiin valotehon parantamiseksi. 2000-luvun puolivälin muutoksia olivat muun muassa kirkon eteisestä erotettu lastentila ja salin penkkien päällystykset. Muutokset ovat ristiriidassa rakennuksen arkkitehtonisten arvojen kanssa.

Kirkon arkkitehtuurissa on syytä vaalia huolella valittuja materiaaleja ja hiottuja yksityiskohtia sekä aikakauden henkeä.

Salpausselän kirkko (30-8)

Petsamonkatu 10

Salpausselän kirkosta järjestettiin suunnittelukilpailu vuonna 1967. Poikkeuksellisesti kilpailu sisälsi myös asuinaluekokonaisuuden ja siihen liittyvän palvelukeskuksen ideakilpailun. Johtopäätöksenä kilpailusta todettiin, että kirkko oli sopeutettavissa ympäristöönsä ilman eristämisen tarvetta. Ajan henki vaati hierarkioiden ja juhlaisuuden riisumista rakennustaiteesta, myös kirkkoista ja kirkkoympäristöistä.

Kilpailun voitti arkkitehti Kristian Gullichsenin työryhmä, joka korosti suunnitelmassaan kirkkorakennuksen luonnetta joustavana ja muunneltavana toimintakeskuksena ja taloudellisena, uusia rakennusmenetelmiä hyväksikäyttävänä konstruktiona. Työryhmän nimimerkki 007 ja ulkoperspektiivikuvaan piirretty Teräsmies kertovat työryhmän näkemyksistä.

Kirkon sai suunniteltavakseen kuitenkin kilpailussa kolmanneksi tullut helsinkiläinen Woldegar Baeckmanin ja Helmer Löfströmin arkkitehtitoimisto. Kilpailutuomaristo kiitti erityisesti kokonaisuuden koruttomuutta sekä kirkkosalin mittasuhteita ja valaistusta. Kirkon omat toimi-

elimet korostivat ratkaisussaan lopulta kirkkosuunnitelman sakraalia luonnetta, eivätkä alun perin palkittua yleispätevyyttä. Suunnitelmat valmistuivat vuonna 1971. Piirustukset on allekirjoittanut arkkitehti Löfström. Kirkko valmistui 1972.

Kirkon ja kirkkopihan suunnittelu perustuu suorakulmion rauhalliseen muotoon. Kirkko, kerhohuonerakennus, kellotapuli ja tiilimuuri muodostavat suljetun suorakulmisen pihan, jonka muotoa toistetaan ja varioidaan läpi koko sommitelman. Kirkko on matala, äärimmäisen eleetön ja alistuu ympäröivälle luonnolle, vanhalle mäntykankaalle.

Sisätila koostuu samoista muotoelementeistä ja materiaaleista kuin ulkoarkkitehtuurikin. Altariseinässäkin on ainoastaan keltatiiltä ja lasia sekä taustan mäntymetsä. Kokonaisuus kehittyy pienimmästä mahdollisesta määrästä ainetta ja muotoja.

Rakennuksen hienopiirteistä arkkitehtuuria on syytä vaalia.

Mukkulan kirkko (7-4)
Kilpiäistentie 1

Lahtelainen arkkitehti Juhani Boman suunnitelti Mukkulan seurakuntakeskuksen, nykyisen kirkon, 1992. Kirkko valmistui ja vihittiin 1993.

Seurakuntakeskuksen paikan valitsi alun perin akateemikko Reima Pietilä. Kirkko on pystytetty teiden risteykseen, pääasiassa 1960-luvulla syntyneiden rakennusten lomaan. Kirkkopiha on rajattu kaltevalla, korkealla ja kellokupulin sisältävällä tiilimuurilla niin, että rakennus on suojattu kadulta päin, mutta avautuu kohti Mukkulan keskustaa. Kirkko hahmotuu kuitenkin ennen kaikkea vahvaksi yksinäiseksi rakennuskappaleeksi, joka nousee laajasta suurmaisemasta.

Julkisivuihin on valittu vuosisatojen perinteitä kantavia suomalaisia kirkonrakennusmateriaaleja, käsinlyötyä tiiltä muistuttavaa ruukintiiltä, tervattua lautaa, kuparia. Sisätilat on muotoiltu vapaasti aulan ympärille. Kerhotilat ja vaatesäiliö on sijoitettu erillisinä neliömäisinä noppina pitkin rakennuksen luoteisseinää. Kirkkosali ja seurakuntasali ovat muunneltavissa ja yhdisteltävissä eri tilaisuuksien mukaan. Alt-

tariseinä kapeine ikkunoineen sekä sen takana oleva paasimainen sakastihuone symboloivat Jeesuksen hautaa, ylösnousemusta ja sovitusta. Tekstiilitaiteilija Kirsti Rantasen alttariteokset ovat olennainen osa tätä vertauskuvaa ja alttarirakennetta.

Kirkkopiha on perinteiseen tapaan ympäröity harmaakiviäidalla. Rakennus on arkkitehtonisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä.

Läntinen kappeli [\(32-4\)](#)
Hämeenlinnantie 57

Lahten ympäristön hautausmaa, nykyinen Läntinen hautausmaa, perustettiin Hollolan puolelle vuonna 1921. Siitä tuli osa Lahtea vuoden 1933 alueliitoksessa. Siunaukset suoritettiin taivasalla, kunnes hautausmaalle saatiin siunauskappeli. Kappeli toimi kirkkona ennen Salpauselän kirkon valmistumista 1972.

Kappeli ja sen ympäristö on pääosin rakennettu 1950-luvulla, ja kokonaisuus on hieno esimerkki ajan korkeatasoisesta arkkitehtuurista. Kärpäsen koulu, lastentalo ja monet lähistön asuinkerrostalot on rakennettu samoihin aikoihin.

Läntisen hautausmaan kappelin suunnitteli lahtelainen arkkitehti Tauno Niemioja vuonna 1955. Kappeli valmistui samana vuonna. Se edustaa 1950-luvulla suosittua jyrkkälappeista, keskiajan kivikirkoista muotoaineeksi saanutta kirkkotyyppiä, joista Lahdessa on useita esimerkkejä. Ajalle tyypillisiä ratkaisuja ovat myös

ulkoseinien karkea roiskerappaus, keltainen tiili ja musta liuskekivi sekä tiilikatto.

Rakennus sijoittuu kauniisti ympäröivälle kirkkomaalle mäntyjen lomaan. Sisäarkkitehtuurissa on korostettu valoa ja pelkistyneisyyttä. Alttariseinä avautuu metsään. Kappelia on korjattu 1976 ja 1998, jolloin muun muassa penkkien väri ja salin lattiamateriaali on muutettu linoleumista kiveksi. Muutokset eivät tue rakennuksen alkuperäisarkkitehtuuria.

Kappelin alkuperäispiirteet, rauhalliset mittasuhteet ja koruton arkkitehtuuri ovat vaalimisen arvoisia.

Levon siunauskappeli [\(18-1\)](#)

Levon hautausmaa

Levon hautausmaa-alueesta ja siunauskappelista järjestettiin suunnittelukilpailu vuonna 1956. Taavoitteena oli arkkitehtuuriltaan yksinkertainen, hillitty ja maiseman erityisluonnetta – jylhää mäntykangasta – korostava kokonaisuus, joka ratkaisuna olisi nykyaikainen ja toimiva eli sellainen jossa vainajien ja saattoväen liikenne voitiin eriyttää. Kilpailun voitti arkkitehtiyltioppilas Matti Itkonen, jonka työn ansiona oli erityisesti omaperäisyys. Kilpailussa toiseksi sijoittuneet helsinkiläiset arkkitehdit Niilo ja Aili Pulkka saivat lopulta suunnittelakseen Levon hautausmaan kappelin. Suunnitelmat valmistuivat 1957, kappeli seuraavana vuonna.

Rakennus käsitti alun perin ison ja pienen kappelin omine halleineen sekä omaisten ja vainajien tilat. Vuonna 1968 alkuperäinen arkkitehtitoimisto suunnitteli kappelin itäpuolelle krematorion mukailten rakennuksen vanhaa arkkitehtuuria.

Kappeli on sopeutettu maastoon matalana, osittain pulpetti-, osittain tasakattoisena volyyminä. Ainoastaan kolmiosainen kellotorni ja ison kappelin jyrkkä pitkälappeinen, norjalaisella liuskekivellä päällystetty harjakatto nostavat sen profiilia ympäröivässä mäntymetsässä. Liuskekivi muistuttaa keskiaikaisten kirkkojemme paanukatoista, ja samaan aikakauteen viittaavat myös ison kappelin ulkoseinustan kontrahorit, tukijärjestelmät. Luontoon sulautuminen jatkuu ison kappelin ja hallin suurten lasiseinien avautuessa kirkkomaalle.

Sisustus on yksinkertainen, rauhallinen ja harras. Koko rakennus on toteutettu korkeatasoisin, iättömin materiaalein kuparipellillä, vaaleilla rappauspinoilla ja luonnonkivillä. Sen alkuperäisarkkitehtuuria on syytä vaalia.

KULTTUURIRAKENNUKSET

Lahti osoitti sodanjälkeisinä vuosina vahvaa kulttuuritahtoa. Kaupunki sijoitti kulttuurirakennuksiin ja kaupunkikuvan kaunistamiseen. 1960-luvun alkaessa oli rakennettu taidehalli ja konserttitalo, teetetty suunnitelmat teatteria, teatteri-kirjastotaloa, historiallista museota ja taidemuseota varten sekä pystytetty 23 julkista taideteosta.

Ansionsa tässä oli kaupunginjohtaja Olavi Kajalalla, mutta suuri rooli oli myös sodan jälkeen laaditulla yleiskaavalla ja sen laatijalla, kaupungin asemakaava-arkkitehdilla Olavi Laisaarella. Hänen näkynsä mukaan kaupunkilaiset opiskelivat noin puolessa sadassa koulutuslaitoksessa ja vierailivat liikunta-, sivistys- ja kulttuurilaitoksissa, joita tuli olla tietty määrä, esimerkiksi neljä teatteria, 20 elokuvateatteria, pääkirjasto haaraosastoineen ja yksi museo.

Taidehallin ja -museon perustaksi muodostuivat menetetyn Viipurin taidekokoelmat, jotka oli pelastettu sodan jaloista. Kokoelmien sijoituspulma ja Lahden virastorakennushanke yhdistettiin ja uuden virastotalon ullakolle avattiin taidehalli, myöhemmin -museo. Se edusti näyttelytekniikassaan uutta Suomessa, sillä siinä oli sekä pysyvä näyttelyosasto että vaihtuvien näyttelyiden tila. Tällainen järjestely tuli Suomeen laajemmin sodan jälkeisinä vuosina, jolloin museo-olot olivat yleisesti vielä sangen alkeellisia.

Lahtelaiset pitivät virastotalon vinttiä väliaikaisratkaisuna. Tavoitteena oli rakentaa kulttuuripalatsi, kuten hanketta nimitettiin. Sen kaavailtiin käsittävän teatterin, konserttisalin, taidemuseon ja taidemuseon piirustuskoulun. Luomus oli tarkoitus nimetä Olavinlinnaksi

kaupunginjohtajan mukaan. Palatsin eteen oli jo hankittu kuvanveistäjä Emil Wikströmin Aino-patsas, kookas suihkuveistos, joka oli ensimmäinen pelkästään kaupungin omilla varoilla ostettu julkinen taideteos Lahdessa. Se sijoitettiin myöhemmin historialliseksi museoksi muutetun Lahden kartanon eteen.

Taidepalatsin idea alkoi hahmottua uudella tavalla 1950-luvun taitteessa, kun vuonna 1939 Lahteen siirtynyt Viipurin musiikkiopisto alkoi suunnitella ajanmukaisia toimitiloja ja konserttisalia. Lahden konserttitalo valmistui monien värikkäiden vaiheiden jälkeen vuonna 1954. Se on Suomen toiseksi vanhin varsinaiseen tarkoitukseensa rakennettu konserttitalo. Sen edeltäjä, Turun konserttitalo valmistui kaksi vuotta aikaisemmin. Konserttitalo oli myös Lahden ensimmäinen varsinainen kulttuurirakennus.

Konserttitalon valmistuttua oli aika miettiä ratkaisua kirjasto- ja teatteritilojen kehnouteen. Lahden 50-vuotissyntymäpäivänä, marraskuun ensimmäisenä 1955 tehtiin juhlapäätös uuden teatteri- ja kirjastotalon rakentamisesta. Sijoituspaikaksi valittiin Fellmaninpuisto, kaupunkikuvallisesti edustava paikka, pääkadun päte. Suunnitelmat hankittiin yleisellä arkkitehtikilpailulla, johon saatiin kaikkiaan 20 ehdotusta. Joukossa voidaan katsoa olleen edustettuna lähes koko silloisen suomalaisen arkkitehtijoukon kärjen. Voittajiksi valittiin arkkitehdit Olli Saijonmaa ja Sakari Siitonen. Monivaiheisen valmistelun jälkeen rakentamisesta luovuttiin.

Lahden teatteri- ja kirjastotalo olisi ollut askel kohti uutta suomalaista kulttuurirakentamista, mutta sen jäätyä toteutumatta teatteri muutti Loviisankatu 8:sta, nykyisestä Pikku-

teatterista, ammattikoulun suojiin ja kirjasto jäi kituuttamaan entiseen Lahti-hotellin taloon Hämeenkadulle.

Vuonna 1960 kaupunginarkkitehti Valter Karisalo piirsi entiseen Lahden kartanoon tilat historialliselle museolle ja ympäröivään puistoon, kartanorakennuksen jatko-osaan taidemuseon. Näin toteutui vuonna 1950 laaditun asemakaavan idea yhdestä Lahden vanhimpiin kuuluvasta rakennuksesta museona. Erityistavoitteena oli esitellä Lahden puuseppäkaupunkiperinteitä työkalukokoelman muodossa.

Historiallisen museon suunnitelmat toteutuivat vuonna 1965, kun kansatieteelliset kokoelmat sijoitettiin kartanorakennukseen mittavien muutostöiden jälkeen. Lisärakennusta ei sen sijaan rakennettu. Taidemuseon toiminta jatkui ja jatkuu osin yhä virastotalon ullakolla, vaikka tämänkin jälkeen on laadittu lukuisia taidemuseosuunnitelmia. Ullakko muutettiin 2000-luvun puolivälissä lähes kokonaan kokoustiloiksi, ja ainutlaatuinen taidesali hienoine luonnonvaloineen tuhoutui.

Arkkitehti Jorma Salmenkiven 1980-luvun alun suunnitelma muun kulttuurikeskuksen yhteyteen Paavolaan lienee taidemuseokaavailuista kauimmin haudottu. Arkkitehti Juhani Bomanin Mallasjuoman lopetettuun tehdaskompleksiin 2000-luvun alussa hahmottelema taidemuseo edusti innovatiivista, edullista, rakennussuo-

jeluun nojautuvaa kaupunkisuunnittelua parhaimmillaan, mutta kaatui rahoitusvaikeuksiin.

Monin paikoin Suomessa rakennettiin 1960- ja 1970-luvulla suuria kulttuuri- ja monitoimitaloja. Valtio alkoi vuonna 1960 myöntää kaupungeille rakennusavustuksia eräiden kulttuuritilojen rakentamiseen. Tasa-arvon käsite voimistui, hyvinvointiyhteiskuntaa rakennettiin ja kulttuuripalveluja kehitettiin sen osana. 1960-luvun nopean kaupungistumisen ja lisääntyvän vapaa-ajan ymmärrettiin aiheuttavan ongelmia, joita ajateltiin ehkäistävän muun muassa kulttuurilla. Samalla vahvistui ajatus kulttuurirakennuksista itsenäisinä, autonomisina, omista tarpeistaan ja lähtökohdistaan suunniteltuina rakennuksina. Lahti pääsi konkreettisesti mukaan kulttuurirakentamiseen 1970-luvulla, kun Paavolan kulttuurikeskusta alettiin toteuttaa.

1980-luvulla Suomeen saapui uusi, kansainvälisiin malleihin pohjautuva ilmiö, teollisuuden valtaamien ranta-alueiden uskäyttö kulttuurirakentamiseen. Lahteen se saapui 1990-luvulla, kun Vesijärven pohjukka kaavoitettiin ja vanhat puuteollisuuslaitokset ja lasitehdas suojeltiin. Tavoitteena oli messukeskus ja kulttuuritiloja, mutta lopulta 1990-luvun taitteen lama söi pohjan hankkeelta. Tuloksena oli suojeluohjelman purkaminen, mutta pieni osa vanhaa selluloosatehdasta pelastettiin osaksi uutta kongressi- ja konserttitaloa.

Konserttitalo (K)

Sibeliuksenkatu 8–Hollolankatu 2

Helsinkiläiset arkkitehdit Heikki ja Kaija Siren voittivat vuonna 1952 Viipurin Musiikkiopiston Omakotisäätiön Lahden konserttitalosta kolmelle arkkitehdille järjestämän kutsukilpailun. Tavoitteena oli rakentaa toimi- ja esiintymistilat Viipurin musiikkiopistolle, joka oli evakuoitunut sodan jaloista Lahteen vuonna 1940.

Opisto oli hyvin tervetullut virkistämään uuden kotipaikkakuntansa musiikkielämää, ja kaupunki lupautui auttamaan opistoa rahoituksessa ja tontin hankinnassa. Monien vaihtoehtojen jälkeen kaupunki osoitti konserttitalolle paikan keskustan läntiseltä laidalta. Tämä alue rakentui sodan jälkeen paljolti muutoinkin karjalaisten voimin. Rakennusvarojen hankkiminen oli sängen työlästä, ja opiston johtaja, säveltäjä Felix Krohn ja hänen poikansa, lainopin kandidaatti Juhana Kurki-Suonio joutuivat turvautumaan muun muassa säännöstelyn alaisten ylellisyystavaroiden maahantuontiin ja myyntiin kerätäkseen rahoituksen.

Konserttitalo valmistui 1954. Rakennuksen tilaohjelma oli kirjava ja tontti ahdas. Taloon sijoitettiin konserttisalin lisäksi musiikkiopisto harjoitussaleineen, ravintola, hotelli, keilahalli, musiikkiopiston johtajan asunto, tavaratalo sekä joitakin kauppahuoneistoja, ”viimeksi mainitut meikäläisiä oloja kuvaavasti ekonomisena edellytyksenä tämänlaatuiselle taidelaitokselle”, kuten Heikki Siren on todennut. Konserttisalissa toimi myös elokuvateatteri. Arkkitehtien taidot

näkyvät ratkaisuisissa, joilla tilaongelmat voitettiin: esimerkiksi konserttisalin seinää kannattava pilaristo toimii Hollolankadun puolella katutillaa rytmittävänä arkadikäytävänä.

Konserttisali on kapean viuhkan muotoinen. Se on mitoitettu noin 600 hengelle. Lämpöistä ja ravintolasta avautuu panoraamamainen näköala kaupungille – teema, jota Sirenit käyttivät myös vuosikymmentä myöhemmin suunnittelemassaan Linzin konserttitalossa Brucknerhausissa.

Ulkoarkkitehtuuria leimaa kaksijakoisuus: musiikkiopiston tilat sijoitettiin kymmenkerroksiseen torniosaan, ja matalassa kulmaosassa oli tavaratalo, ravintola- ja lämpiötiloja sekä konserttisali. Sali näkyy ulkopuolelle veistosmaisena simpukanmuotona. Muutoin arkkitehtuuri on funktionalistisen pidättyväistä. Seinäpintoja on jäsenetty lasitiilillä. Alkuperäisarkkitehtuuriin liittyivät myös tyylikkää, harkiten sijoitetut neonvalomainokset.

Nykyään konserttitalo on Päijät-Hämeen konservatorion käytössä. Siinä toimi 1967–1990 myös kaupunginkirjasto. Rakennuksessa on tehty joitakin sisäisiä muutoksia, mutta keskeiset tilat, Karjalan puna-mustaan värikyseen pohjautuva konserttisali ja lämpiöt ovat lähes alkuperäisessä asussaan.

Konserttitalo sisältyy valtakunnallisesti arvokkaaseen Fellmaninpuiston, jälleenrakennuskauden oppilaitosten ja Hakatornien alueeseen.

Kaupunginteatteri (K)

Kirkkokatu 14

Kaupunginteatteri toteutettiin vuosikymmeniä jatkuneen keskustelun päätteeksi vuonna 1973 järjestetyn arkkitehtikilpailun tuloksena. Voittajat, helsinkiläiset arkkitehdit Pekka Salminen ja Esko Koivisto saivat toteuttaakseen hankkeen. Teatteritalo valmistui 1983, jolloin teatteriväki muutti uusiin tiloihin ammattikoulun juhlasalista.

Rakennuksen ulkoarkkitehtuuri vahvaimisine torneineen perustuu funktionaaliseen muotoon, joka ilmentää sisätilojen luonnetta. Betonijulkisivuissa on erikokoisina kertautuva struktuuri, joka luo voimakkaan valon ja varjon efektin. Sisääntulokatosta kannattavat sirot teräsristikot vahvan betonimassan vastapainona. Katos muodostaa jännittävän välitilan laajan piha-aukion ja matalan interiöörin välille. Se johdattaa vieraan intiimeihin lämpiötiloihin, joiden tila- ja väriratkaisut poikkeavat perinteisestä teatteriarkkitehtuurista. Lämpötilat ovat matalia ja kodikkaita – ainoastaan kulttuurirakennuksille tyypilliset rituaaliset portaikot muistuttavat

teatteritaloperinteestä. Alkuperäinen sisustus oli sisustusarkkitehti Yrjö Kukkapuron. Sen iloiset, karnevalistiset värit ja muodot tarjosivat teatterinystävälle ylimääräisen speaktaakkelin. Sisustus on vuosien kuluessa valitettavasti joutunut osittain väistymään konventionaalisen kulttuurirekvisiitan tieltä.

Rakennus on moderni versio jugendin kookaistaideteosideasta. Arkkitehti on kertonut saaneensa runsaasti vaikutteita suomalaisen kansallisromantiikan mestarilta Eliel Saariselta, ja teatterirakennuksen ydinmateriaalin betonin hän sanoo vertautuvan kansallisromanttiseen luonnonkiveen.

Teatterirakennuksen kuvataideohjelmaksi valittiin asemansa vakiinnuttaneiden taiteilijoiden töitä. Piha-aukiolla on Olavi Lanun veistos, rakennuksen ulkonurkissa Tapani Utraisen reliefit ja sisätiloissa muun muassa Matti Koskelan, Mauno Hartmanin ja Reino Hietasen teoksia. Teatteri sisältyy maakunnallisesti arvokkaaseen Lahden kulttuurikeskuksen alueeseen.

Aikuiskoulutuskeskus [\(K\)](#)

Kirkkokatu 16

Aikuiskoulutuskeskus valmistui 1987. Se on osa Lahden kulttuurikeskusta, jonka suunnittelusta järjestettiin arkkitehtikilpailu vuonna 1982. Voittaja, helsinkiläinen arkkitehti Arto Sipinen sai laatiakseen piirustukset koulutuskeskusta ja kirjastoa varten.

Keskukseen sijoitettiin joukko aikuiskoulutuksen laitoksia. Se on ensimmäinen varsinaisesti aikuiskoulutukseen suunniteltu rakennus maassamme. Talo koostuu kuutiomaisista volyymeista, jotka on sommiteltu nousevaksi ra-

kennelmäksi ja teatteritalon amfiteatterin vastapariiksi. Julkisivujen eteerinen tunnelma syntyy niissä käytetyistä materiaaleista: lasista ja vaaleasta marmorista.

Aikuiskoulutuskeskukseen valittiin keskipolven lahtelaisten taiteilijoiden töitä. Siellä on muun muassa Matti Mäkelän ja Aaro Matinlaurin teokset.

Aikuiskoulutuskeskus sisältyy maakunnallisesti arvokkaaseen Lahden kulttuurikeskuksen alueeseen.

Kaupunginkirjasto (K)
Kirkkokatu 31

Helsinkiläinen arkkitehti Arto Sipinen toteutti pääkirjaston vuonna 1982 voittamansa Lahden kulttuurikeskuksesta järjestetyn kilpailun pohjalta. Hänen ehdotuksensa nimi oli Syyssonaatti. Tuomaristo piti Sipisen työtä elävänä ja johdonmukaisena, vaihtelevasti massoiteltuna, inhimillisesti mitoitettuna ja ilmeeltään keveänä. Kirjasto valmistui 1990 yhtenä viimeisistä suuren suomalaisen 1970- ja 1980-luvun kirjastorakentamisvaiheen edustajista.

Rakennus jatkaa Sipisen aikuiskoulutuskeskuksen arkkitehtuuria, mutta matalampana, vaaleampana ja hennompana. Volyymit on sommiteltu ilmavasti erilaisten pihojen ja aukoiden ympärille niin, että luonnonvaloa saadaan mah-

dollisimman runsaasti. Julkisivumateriaaleina on käytetty betonia, Rooman travertiinia ja lasia. Alkuperäisenä arkkitehtuurielementtinä oli sekä ulkona että sisällä myös vesi, mutta vesialtaista on jouduttu luopumaan.

Kirjastoon on sijoitettu 1990-luvun alun nuoren lahtelaispolven taidetta. Suurta pääsalia hallitsee Ritva Puotilan tekstiiliteos.

Kirjastotalo valittiin vuoden 1990 betonirakenteeksi. Se sisältyy maakunnallisesti arvokkaaseen Lahden kulttuurikeskuksen alueeseen.

yllä: Sibeliuksalon lämipiö
alla: Piano-paviljonki

Sibeliuksalo (K)

Ankkurikatu 7

Vesijärven ranta-alueen puusepäntehtaat ja lasitehtaat jäivät tyhjilleen vuonna 1986. Ne purettiin lukuun ottamatta savupiippua ja vuonna 1908 rakennettua selluloosatehdasta, joka liitettiin osaksi uutta kongressi- ja konserttitaloa. Se valmistui vuonna 2000 ja sai nimen Sibeliuksalo.

Puisesta kongressi- ja konserttitalosta 1997 järjestetyn arkkitehtikilpailun voittivat arkkitehdit Kimmo Lintula ja Hannu Tikka, jotka kehittivät Lastu-nimisestä ehdotuksestaan massiivisen, sataman puunjaloostusteollisuudesta ja lautataapeleista muistuttavan lasipeitteisen vanerilaatikon. Rakennuksen ilmeisenä esikuvana on toiminut Markus Allmannin, Amandus Sattlerin ja Ludwig Wappnerin 1996 suunnittelema Herz Jesu -kirkko Münchenissä.

Talon julkisivuissa ei ole ikkunoita. Sen sijaan vanhaa tehdasta ja uudisosaa yhdistävä nivel on lähes täysin lasinen. Se toimii lämpiönä ja näyttelyhallina, joka tarjoaa alati vaihtuvan näkymän Vesijärvelle ja satamaan. Metsähalliksi nimetty tila on vaikuttava, jopa katedraalimainen. Yhdeksän ylöspäin kapenevaa valtavaa puupilaria kannattelevat kattoristikoida, joista muodostuu metsän symboli. Katon valokuitutuikut on sijoitettu Sibeliuksen syntymähetken tähtikartan mukaiseen asentoon. Korkea tila on kalustettu matalin, niukoin kalustein. Auloissa ja lämpiöissä on kuvanveistäjä Mauno Hartmanin puuteoksia.

Sibeliuksalon konserttisali on sijoitettu valtavan säädeltävän kaikukammion sisään. Yleisö saapuu saliin kammion kautta, mikä sekä visuaalisesti että kuuloelämyksenä valmistaa kuulijoita tulevaan konserttiin. Salissa on käytetty runsaasti erivärisiä puurakenteita. Konserttisalin akustikona toimi amerikkalainen Russell Johnson.

Kongressikeskuksen kokoushuoneet on nimetty Sibeliuksen puuaiheisen pianosarjan mukaan Pihlajaksi, Hongaksi, Haavaksi, Koivuksi ja Kuuseksi.

Rakennuksen toteutus oli teknisesti vaativaa. Puurakenne ja -materiaali olivat vaikeita erityisesti akustiikan kannalta ja herättivät suuria epäilyjä. Sibeliustaloa varten kehitettiin hiekkatäytteinen kertopuuelementti, joka tarjosi ongelmiin vanhasta poikkeavan ratkaisun. Arkkitehti Raimo Airamo, joka vastasi Vesijärven rannan uuden alueen suunnittelusta Lahden yleiskaava-arkkitehdin ominaisuudessa, on runollisesti kuvaillut ideaa: ”Salpausselän harjulla kasvaneesta havupuusta ja mannerjään sulamisvesien huuhtelemasta hiekkasta rakennettiin ekologisesti kestävä ja tarpeeksi painava akustinen seinä, joka oli lopputulokseltaan loistava”.

Puisen Sibeliustalon ympärille perustettiin vuonna 2000 puuarkkitehtuuripuisto, joka täydentyy Spirit of Nature -palkinnon voittaneiden

arkkitehtien töillä. Vuoteen 2011 mennessä satamaan on valmistunut arkkitehti Gert Wingårdhin kollegansa Renzo Pianon – ensimmäisen palkinnonsaajan – kunniaksi suunnittelema Piano-paviljonki, Kengo Kuman valotaidekatos ja Richard Leplastrierin puuspiraali. Seuraaviksi kohteiksi on esitetty Peter Zumthorin näköalatasannetta, José Cruz Ovallen ratapenkan laituria ja Hermann Kauffmannin uimarannan pukukoppeja.

Sibeliustalon pihalla sijaitsevalle savupiipulle laadittiin suojeleva asemakaava 1997. Puusepänsaliksi nykyisin nimitetty selluloosatehdas ja sen tehdassali suojeltiin asemakaavalla vuonna 1998. Sibeliustalo sisältyy maakunnallisesti arvokkaaseen Vesijärven sataman ympäristöön.

URHEILURAKENNUKSET JA -ALUEET

Lahti tunsu sotien jälkeen menettäneensä urheilukaupungin mainettaan. Urheilupaikat olivat latuverkosta ja hyppymäkiä lukuun ottamatta riittämättömiä ja heikossa kunnossa. Lahti ei ollut pysynyt mukana urheilupaikkarakentamisessa, joka oli 1930-luvulla alkanut vallata suomalaisia kaupunkeja varsinkin, kun valtio alkoi tukea sitä. 1940-luvulta lähtien valtio alkoi ohjata veikkausvaroja urheilurakentamiseen.

Yhä kasvavat harrastajajoukot ja maailmalla maineeseen nousseet urheilutähdet lisäsivät tarvetta liikunnan tukemiseen sekä kenttien ja hallien rakentamiseen. Olympiainnostus ja 1952 lopulta toteutuneet olympiakisat aiheuttivat urheilurakennusaallon lippulaivanaan Helsingin stadion. Sen jälkeen alettiin suomalaisiin kaupunkeihin rakentaa uimahalleja, yleisurheilu- ja jalkapallokenttiä ja 1960-luvulta lähtien myös jäähalleja. Suomen ensimmäinen jäähalli rakennettiin Tampereelle vuoden 1965 jääkiekon MM-kisojen kunniaksi.

Vuonna 1948 Lahden urheilulautakunta laati viisivuotissuunnitelman, jossa hahmoteltiin tulevaisuuden urheilupaikkarakentamista. Samalla tartuttiin toimeen käytännössä: uusia pallokenttiä perustettiin ympäri kaupunkia ja vanhoja kunnostettiin. 1950-luvun alkuun mennessä tämä toiminta tuotti 11 uutta tai korjattua kenttää. Lisäksi rakennettiin Möysän uimala ja retkeilymajoja. Lahden ensimmäinen uimahalli valmistui Kärpäsen kouluun 1950 ja seuraava ammattikouluille 1956.

Pitkäaikainen unelma urheilutalosta toteutui lopulta vuonna 1957. Sen alkuperäinen rakennuspaikka kaupungin keskustassa Reunanpalstalla vaihdettiin urheilustadionin ja Kisapuiston läheisyyteen, osaksi muuta lahtelaista urheilumaisemaa. Vesijärven äärelle kaavailtua urheilupuistoa oli alettu suunnitella jo 1940-luvun lopulla, jolloin asemakaava-arkkitehti laati siihen alustavat piirustukset. Toteuduttuaan siitä tuli nope-

asti hyvin suosittu: vuonna 1960 Kisapuistossa järjestettiin noin tuhat kilpailutapahtumaa.

1950- ja 1960-luvulla perustettiin useita yleisiä uimarantoja ja ulkoilualueita. Erikoislajeja muistettiin myös, ja 1960-luvun puolivälissä rakennettiin Salpausselän pallokentän tekojäärata ja saman vuosikymmenen lopulla avattiin Mukkulan golfkenttä ja Lotilan koulun voimailusalit. Pieniä hyppyreitä rakennettiin ympäri kaupunkia – vuonna 1970 kaupungin hoidossa oli peräti 14 hyppyriä. Tapanilaan valmistui hiihtomaja vuonna 1965, ja monet koululaispolvet muistavat tämän hiihtoretkien välietapin lämpimän tunnelman.

1970- ja 1980-luvulla urheilupaikkoihin investoitiin erityisen runsaasti. Jäähalli, Joutjärven melontakeskus, Saksalan uimahalli, Pipon moottoriurheilurata, Mukkulan jousiampumarata, Jokimaan ravikeskus, Launeen keilahalli ja Kivimaan uimahalli rakennettiin urheilukeskuksen mittavien uudistusten ohessa. Samalla lahtelaisen liikuntapaikkatilanteen toivottiin korjaantuneen, mutta tilastojen valossa tämä ei näyttänyt käyneen toteen. 1990-luvun alun lama merkitsi liikuntapaikkarakentamisen hiljenemistä.

Urheilukeskus (K)

Suomalaiset urheilijat saavuttivat hiihdon kaksoisvoiton Holmenkollenin kisoissa Norjassa 1922. Voitonhuumassa perustettiin jo samana vuonna Lahden Hiihtoseura, joka ryhtyi professori Lauri ”Tahko” Pihkalan rohkaisemana kehittämään hiihtokeskusta Lahteen. Paikka valittiin otollisen maaston vuoksi – Salpausselän rinteet muistuttivat Holmenkollenia.

Ensimmäiset Salpausselän hiihdot järjestettiin vuonna 1923, ja varsinaisesti Salpausselän kisat alkoivat 1926. Lahden ensimmäinen hyppyrämäki valmistui joulukuussa 1922 norjalaisen insinöörin Robert Pehrsonin piirustuksen mukaan. Sen jälkeen on rakennettu useita hyppyreititä, ja niiden paikatkin ovat vaihdelleet. Vuonna 1947 valmistui insinööri Urho Kaiposen suunnittelema toimisto- ja kilpailukeskusrakennus, josta tehtiin kopio vuonna 1977 alku-

peräisen osoittauduttua korjauskelvottomaksi. Nykyisen suurmäen K 115 suunnittelivat arkkitehdit Sulo Järvinen ja Erik Liljeblad. Se valmistui 1972 ja palkittiin vuoden 1971 betonirakenteena. Vieressä olevat pienemmät mäet K 90 ja K 64 suunnitteli Väinö Castrén 1977 ja 1978. Suurmäen monttu toimii kesällä maauimalana ja sen katsomo auringonottorinteinä. Montussa on myös kaupungin toiseksi suurin vedenottamo.

Urheilualan käyttösuunnitelma on vuodelta 1975. Siinä arkkitehdit Sulo Järvinen ja Erik Liljeblad määrittivät alueen yleispiirteet ja toiminnalliset yhteydet. Arkkitehtien Esko Koivisto ja Pekka Salminen sekä rakennusarkkitehti Juhani Siivolan yleissuunnitelma on vuodelta 1977. Siinä hahmoteltiin stadionin toiminnot talvi- ja kesäkäytössä. Samojen suun-

nittelijoiden piirtämä pääkatsomo rakennettiin 1977. Katsomon alla on muun muassa 140 metrin juoksurata. Pääkatsomo sai vuoden 1977 betonirakennepalkinnon. Stadionin pohjoislaidalla olevan, vuonna 1981 valmistuneen suuhallin piirsi arkkitehti Kosti Kuronen vuonna 1978. Sen konstruktio perustuu teräskaariin. Hallin laajennuksen suunnitteli arkkitehti Erik Liljeblad vuonna 1994.

Mäkihyppykatsomon jatkeeksi rakennettiin vuonna 1989 hiihtomuseo apulaiskaupunginarkkitehti Esko Hämäläisen suunnitelman pohjalta. Rakennukseen sijoitettiin myös tv- ja radiokeskus ja selostamot. Pekka Salmisen piirtämä museorakennuksen laajennus valmistui 2000. Siihen sijoitettiin matkailuinfo, kahvila ja ravintola. Museon sisäänkäynti siirrettiin laajennukseen aikaisempaa näkyvämmälle paikalle. Laajennusosa sai puuverhoilun, jolla rakennus haluttiin erottaa stadionin massiivisesta betoniarkkitehtuurista.

Museovirasto ja ympäristöministeriö luokittelevat Hiihtostadionin valtakunnallisesti arvokkaaksi. Se on merkittävä myös rakennustaiteellisesti sekä osana lahtelaista kulttuuri- ja urheiluhistoriaa. Stadion on kaupunkikuvallisesti tärkeä kaupunkirakenteen läntisenä rajajana. Sen sijainti pääkadun visuaalisena jatkeena on ainutlaatuinen.

Salpausselän hiihtostadionin vanha sauna, toimisto- ja kilpailukeskuksen rekonstruktio sekä hiihtomuseorakennus on suojeltu vuonna 2011 vahvistetussa asemakaavassa. Myös eräät alueelle tyypilliset maastomuodot ovat tässä kaavassa saaneet suojelumerkinnän. Stadion on valtakunnallisesti arvokas kulttuurihistoriallinen ympäristö.

Hiihtomaja Rautakankare (33-10)

Lahtelainen arkkitehti Kaarlo Könönen suunnitteli Lahden hiihtoseuran majan Rautakankareelle 1950. Majasta tuli perinteinen turvekattoinen hirsimökki pikkuruutuisine ikkunoineen. Siinä oli tupa, makuuhuone, keittiö ja sauna pesu- ja pukuhuoneineen. Vuonna 1965 lahtelainen arkkitehti Lauri Saarinen piirsi laajennus- ja muutossuunnitelmat. Tupaa laajennettiin kolme metriä etelään päin. Katemateriaali muutettiin huovaksi ja ikkunat yksiruutuisiksi. Sisätiloja muutettiin myös jonkin verran.

Rakennus on tyyppinsä harvinainen edustaja Lahdessa ja sellaisena vaalimisen arvoinen.

Kisapuisto (K)

1950-luku oli puistojen kehittämisen aikaa Lahdessa. Seuraavalla vuosikymmenellä puistoala kaupungin asukasta kohden kohosi Suomen korkeimmaksi. Kisapuisto perustettiin vuonna 1950 osittain Helsingin olympialaisten tarpeisiin, koska osa jalkapallon alkuotteluista pelattiin Lahdessa. Kisa-alue oli kymmenen hehtaarin suuruinen.

Toimistoarkkitehti Liisa Kaila kaupungin talonsuunnitteluosastolta laati 1951 piirustukset kentän pukusuojarakennusta varten. Taloa on laajennettu myöhemmin: vuonna 1960 kaakkoisosastaan Kailan suunnitelmin ja vuonna 1988 koillispuoleltaan apulaiskaupunginarkkitehti Esko Hämäläisen piirustuksin.

1950-luvun alussa kentälle rakennettiin jalkapallokatsomot. Vuonna 1952 pystytettiin li-

punmyyntikojut. Olympiarenkaat palautettiin pääporttiin vuonna 2002 kansalaisaloitteen pohjalta. Reijo Hutun veistämä jalkapalloilija Jari Litmasen näköispatsas pystytettiin Kisapuistoon lokakuussa 2010.

Kisapuisto on osa läntisen keskusta-alueen suuria puistoalueita. Vieressä ovat vuonna 1953 perustettu Fellmaninpuisto sekä Pikku-Vesijärvenpuisto, jonka istutustyöt aloitettiin 1950. Puistovyöhyke jatkuu rauhoitettuna luonnonpuistona Kariniemeen, jossa on vuonna 1992 valmistunut Lanu-puisto. Se käsittää kaksitoista professori Olavi Lanun veistämää betonifiguuria.

Kisapuisto, sen pukusuoja ja lipunmyyntikojut sekä ympäröivät puistoalueet ovat arkkitehtonisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaita.

Tapanilan ulkoilumaja [\(33-9\)](#)
Hiihtomajantie 98

Kaupunginarkkitehti Valter Karisalo suunnitteli vuonna 1964 ulkoilumajan Tapanilaan. Se valmistui seuraavana vuonna. Ulkoilumaja on edustava esimerkki aikansa betoniarkkitehtuurista. Se on matala, hallitusti muotoiltu kaksikerroksinen rakennus, jonka ensimmäinen kerros on varattu suurelle eteisaulalle sekä saunoille ja pukuhuoneille ja toinen kerros ravintolalle keittiöineen. Rinteeseen sommiteltu rakennusmassa maastoutuu kauniisti mäntymetsään.

Vuonna 1978 kaupunginarkkitehti Erik Liljeblad suunnitteli majan luoteispuolelle pienen asunon käsittävän laajennuksen.

Rakennus on arvokas rakennustaiteellisesti ja rakennustyyppinä.

Ravikeskus (28-2)
Jokimaankatu 6

Lahden seutu on vanhastaan tunnettua hevoskasvatuksestaan. Jo kauppalan ajalla lahtelaiset viihtyivät raveissa, ja hollolalaismiesten sanottiin syntyneen piiskanlovi kainalossa. Lahden Hevosystäväinseura perustettiin 1908. Seura järjesti raveja maanteillä sekä talvella jäällä. Ravirata rakennettiin Salpausselän harjulle kaupungin länsipuolelle vuonna 1908.

Uusi moderni ravikeskus perustettiin Jokimaalle 1980-luvun taitteessa vanhan radan käytyä ahtaaksi. Keskus on lahtelaisen rakennusarkkitehdin Jorma Teerenmaan käsialaa. Hän suunnitteli vuosina 1980 ja 1981 katsomorakennuksen,

valmennustallin, huoltorakennuksen, valjastuskatoksen, myyntikatoksen ja lipunmyyntikojut. Hevostallin piirustukset ovat vuodelta 1983 ja uuden valjastuskatoksen vuodelta 1987. Ulkotorakennus suunniteltiin vuonna 1990. Katsomo on rakennettu tiilistä, sen sijaan pienemmissä, puurakenteisissa ja punamullatuissa rakennuksissa on tavoiteltu maalaismiljöön tunnelmaa.

Ravikeskus on rakennuksineen ja rakenteineen arvokas tyyppinsä ainoana edustajana Lahdessa.

TEOLLISUUS

Lahden kauppalan ja kaupungin kehitys ja kasvu ovat oleellisesti sidoksissa teollisuuteen. Vesijärven pohjukasta alkanut sahateollisuus alkoi kukoistaa edullisten kuljetusolosuhteiden, rautatien ja vesiteiden ansiosta. Puunjalostusteollisuuden rinnalle tuli 1900-luvun alussa vaatetus- ja kutomateollisuutta sekä lasi- ja metalliteollisuutta ja pari vuosikymmentä myöhemmin muun muassa ravinto- ja nautintoaineteollisuutta. Menestys veti paikkakunnalle lisää teollisuutta ja kauppaa. Vuonna 1912 kaupunki hankki omistukseensa Sopenkorven alueen (26-2) tarkoituksenaan sijoittaa sinne, pääradan ja siitä johdetun pistoraitteen varteen tehtaita ja verstaiteita. Alue kaavoitettiin 1922 osana läntisten liitosalueiden asemakaavaa.

Vuonna 1920 Lahdessa oli 23 teollisuuslaitosta ja noin neljäsataa teollisuustyöntekijää, vuonna 1953 174 teollisuuslaitosta ja niissä kymmenisentuhatta työntekijää. Sodan jälkeen Lahti olikin leimallisesti teollisuuskaupunki: puolet lahtelaisista sai elantonsa teollisuudesta, kun koko maassa vastaava luku oli neljäsosa ja muissa Suomen kaupungeissa keskimäärin kolmasosa. Puusepänteollisuus edusti tuolloin Suomen huippua: sen tuotannon bruttoarvo oli kolmannes maan koko teollisuudenhaaran bruttoarvosta ja kasvoi siitä edelleen, kunnes alkoi 1980-luvulla laskea.

Teollisuustuotanto kasvoi rationalisoinnin myötä, ja teollisuusrakentaminen kiihtyi kohti 1960-lukua. Suuri osa muun muassa Sopenkorven nykyisistä teollisuusrakennuksista ilmentää juuri tätä kasvukautta. Vuonna 1963 rakentaminen oli vilkkaampaa kuin koskaan aikaisemmin. Silloin muun muassa Enso-Gutzeit ja Upo laajensivat voimakkaasti teollisuustilojaan. Lahden Puutyö, sittemmin Isku siirtyi Mukkulaan ja aloitti uudisrakennustyöt. Moisionkadulle Asemantaustaan valmistui pienteollisuustalo.

Lahtelainen teollisuusrakentaminen edusti aina 1940-luvulle saakka vahvaa hyötyarkkitehtuuria. Lahtelaiset teollisuusmiehet eivät pitäneet tarpeellisena antaa rakennustaiteellista silausta tuotantolaitoksilleen, eikä heidän tehtaitaan mainitakaan missään arkkitehtuurijulkaisuissa. Sodan jälkeen tapahtui muutos. Askon ja Upon tehtaat (K) yhtenäistettiin massiivisiksi punatiilikolosseiksi, jotka antavat Lahden radanvarsimaisemalle varsin dynaamisen leiman. Isku aloitti vahvan rakennusvaiheen. Joutjoen ja Metsä-Pietilän teollisuusalueet kaavoitettiin ja rakennettiin. Monet erityisesti 1960-luvun teollisuusrakennukset ilmentävät hyötyarkkitehtuurin ohella myös hallittua rakennustaiteellista pyrkimystä. Lahteen syntyi tasokasta teollisuusarkkitehtuuria.

1980-luvun puolivälissä Vesijärven rannan massiiviset teollisuusalueet tyhjenivät. Askon ja Upon tarina rautatien varressa läheni hitaasti loppuaan. Raute siirtyi Vesijärvenkadulta 1990-luvulla, Mallasjuoma muutti kaupungin keskustasta 2000-luvun alussa. Tornatorin lankarulla- tehtaan alue kaavoitettiin asunnoiksi niin ikään vuosituhannen alussa. Luhta on rationalisoinut tuotantoaan, ja Vesijärvenkadun vanhat tehdas- kiinteistöt ovat jääneet tyhjiksi. Sopenkorpi on paikoin konttoristunut. 1990-luvun ja sen jälkeinen rakennemuutos ja lamat ovat koetelleet lahtelaista teollisuutta. Valtavat kiinteistömassat ovat osoittautuneet kaupunkikuvallisiksi, ekologisiksi ja rakennussuojelun ongelmiksi. Askon ja Upon rakennukset ovat säilyneet, Rautesta, Mallasjuomasta ja Tornatorista ovat jäljellä perinteiset punatiiliosat. Vesijärven teollisuus- alueesta on 2000-luvulla tullut kaupunkilaisten uusi olohuone, kuten sitä nimitetään. Sibeliustalon ympäristö henkii lahtelaisittain uudenlaista kaupunkikulttuuria.

Lehden kumikorjaamo (K)
Vesijärvenkatu 31

Lahtelainen arkkitehti Unto Ojonen suunnitteli K.Y. Lehden kumikorjaamorakennuksen vuonna 1950. Se valmistui samana vuonna. Ensimmäisessä kerroksessa oli myymälä-, korjaamo- ja konttoritilat ja toisessa kerroksessa asunto. Talo sijaitsi pääty Vesijärvenkadulle päin. Pääty oli kaksikerroksinen ja pihasiipi yksikerroksinen.

Ojosen arkkitehtuuria leimaavat monet kauden detaljit, muun muassa pergola, pieni parveke, erilaiset ikkunamuodot ja pyöristetyt nurkka- ja oviaukkoaiheet. Ulkoarkkitehtuurissa käytettiin terrastirappausta, mustaa liuskekiveä ja punaisia kattotiiliä, Ojosen 1950-luvun tyylikeinoja.

Vuonna 1953 Ojonen suunnitteli korjaamosiiven laajennuksen ja korotuksen kaksikerroksiseksi sekä joitakin sisäisiä muutoksia. Vuonna 1958 hän piirsi muutoksia asunto-osaan. Ullakolle rakennettiin sauna. Samana vuonna Ojonen suunnitteli tontille korjaamorakennuksen. 2000-luvun puolivälissä rakennuskokonaisuus muuttui kokonaan liiketiloiksi ja korjaamosiipi purettiin.

Vanhempi, vuonna 1950 valmistunut rakennus on arvokas esimerkki aikansa korkeatasoisesta arkkitehtuurista, ja sitä on syytä vaalia sellaisenaan.

Joutjoen teollisuusalue (5-15)

Joutjoen teollisuusalue kaavoitettiin vuonna 1952. Kaava vahvistettiin 1955. Asemakaavan on allekirjoittanut kaupungin asemakaava-arkkitehti Tauno Niemioja.

Kaavan tavoitteena oli saada suunnitteilla ollut Niemen teollisuusrata tehokkaaseen käyttöön osoittamalla sen varresta tilaa teollisuudelle. Sen lisäksi alueelle kaavoitettiin lähinnä tehtaiden työväelle tarkoitettuja asuntoja. Ilmarisentien itäpuolella on suurta tilaa vaativia teollisuuslaitoksia, länsipuolella pienteollisuutta ja verstaita. Länsipuolen rakennukset on rytmitetty katuun nähden hieman vinosti, ja niitä suojaa bulevardimainen puurivistö, jolla alun perin oli paitsi esteettinen myös paloturvallisuusmerkitys.

Joutjoen teollisuusalueelle syntyi isoja ja pieniä yrityksiä, joista monet ovat lahtelaisen teollisuushistorian merkittäviä nimiä. Entinen Keskon paitatehdas Ilmarisentie 3:ssa on Kesko Oy:n kiinteistöosaston arkkitehdin Seppo Hytösen käsialaa vuodelta 1956. Tehdas valmistui seuraavana vuonna. Teollisuuslaitoksen materiaalit olivat ajalle tyypillisesti punatiiltä ja muotipintaista betonia.

Kesko lisäsi toimintonsa tontille, ja tehtaan vierelle rakennettiin muun muassa kookas konttorirakennus ja varastohalleja. Ne eivät arkkitehtuuriltaan kuitenkaan yllä samalle tasolle tehtaan kanssa. Osa rakennuksista on myöhemmin purettu.

Vuonna 1997 arkkitehti Sauli Havas laati muutossuunnitelmat tehtaasta *Lahti Energia Oy*:n energiataloksi (5-13). Kaksi vuotta myöhemmin rakennus muutettiin salibandykeskukseksi arkkitehti Seppo Lappalaisen suunnitelmin. Tehtaan alkuperäiset, ajalleen leimalliset rakennustaiteelliset periaatteet, hiotut yksityiskohdat ja kokonaisuus ovat säilyneet muutoksissa hyvin.

Loviisanradan varressa alun perin toiminut vuonna 1928 perustettu *Lahden Puutyö Oy* siirsi yrityksensä Yhdyskatu 25:een (5-10). Arkkitehti Jorma Vuorelman 1963–1964 piirtämä tehtaaseen lämpökeskuksen ja viiluvastaston muodostama kokonaisuus lukeutuu aikansa tasokkaimpiin teollisuusrakennuksiin. Vuorelman noina vuosina suosima eleetön musta-valkoinen arkkitehtuuri tulee oikeuksiinsa yksinkertaisissa, eri materiaalien elävöittämissä ja taitavasti massoitelluissa julkisivuissa, jotka koostuvat Kahi-kivestä, betonista, valkoiseksi maalatusta siporexista ja tummaksi petsatusta puusta.

Sama arkkitehtitoimisto laati tehtaan laajennukset 1970- ja 1980-luvulla. Isku Oy osti Puutyön 1985, ja kiinteistöihin kotiutuivat sen omistuksiin kuuluvat Koulukalusto Oy ja myöhemmin Isku Keittiöt Oy.

Etelä-Suomen Sanomat toimi vuosikymmeniä Hämeenkadulla keltaisessa jugendtalossaan, joka edelleen tunnetaan lehden nimellä. Ensimmäisenä ahtaaksi käyneeltä keskustan tontilta jouduttiin muuttamaan paino, jolle valmistuivat tilat Ilmarisentien varrelle 1960-luvun alussa. Tuolloin yritys alkoi vahvasti kehittää toimintonsa uuden johdon myötä. Lehtiyhtiön toimitusjohtajan Ossi Kivekkään luottoarkkitehdin Unto Ojosen vuonna 1962 suunnittelema rotaatiotalo ja arkkitehti Tauno Niemiojan samana vuonna piirtämä Etelä-Suomen Sanomien toimihenkilöiden asuintalo olivat lehden ensimmäiset Joutjoen teollisuusalueelle rakennetut tilat. Punatiilistä rotaatiotaloa laajennettiin Ojosen suunnitelmin myöhemmin. Toimitus siir-

rettiin Ilmarisentielle 1970-luvun alkupuolella. Arkkitehtitoimisto Jorma Vuorelma suunnitelti 1971–1973 massiivisen toimisto-painotalon, joka jatkoi Ojosen punatiiliarkkitehtuuria. Vuorelman arkkitehtitoimiston suunnitelmin nousi myös paperivarasto, jonka muotokieli keltaisine julkisivutiiliseen ja vihreine laattakorosteineen

viittaa ajan postmodernismiin. Toisaalta rakennus tuo oman aikansa kerrostuman rakennustai-teelliseen kokonaisuuteen, toisaalta sen voi myös katsoa rikkovan tämän yhteyden (5-8).

Teollisuusalueen alkuperäisiä kaavoitusideoita ja korkeatasoista arkkitehtuuria on laajennus- ja muutossuunnitelmissa syytä kunnioittaa.

Käsi- ja pienteollisuustalo (K)

Vesijärvenkatu 38

Vuosina 1954–1955 suunniteltu viisikerroksinen Käsi- ja pienteollisuustalo Oy on lahtelaisen arkkitehdin Tauno Niemiojan käsialaa. Rakennus valmistui 1955. Alun perin se oli tarkoitettu pienimuotoiselle teollisuudelle ja liikkeille, myöhemmin taloa on muunneltu pääosin toimistotiloiksi. Ensimmäisen kerroksen liikehuoneistot ovat edelleen alkuperäisessä käytössä.

Arkkitehti on käyttänyt julkisivuissa punatiiliä ja kerrosten välistä vaaleaa slammausta.

Julkisivuja korostavat arkkitehdin itsensä piirtämä, erilaisista tiilistä sommiteltu reliefi sekä porrastorni parvekkeineen. Vaikka kyseessä on alun perin teollisuusrakennus, talo on suunniteltu sopimaan keskustan katu ympäristöön ja asuintaloriviin. Rakennus on tarkoitettu sisätiloiltaan muunneltavaksi. Ulkoarkkitehtuuria koskevat muutokset on syytä suunnitella alkuperäistä henkeä noudattaen.

Iskun tehtaat (6-1)
Mukkulankatu 19

Isku, alkuperäiseltä nimeltään Lahden Puukalusto Oy, on perustettu vuonna 1928. Se toimi Lahden keskustassa ensin Hämeenkadulla, sitten nykyisellä Kauppakadulla, kunnes joutui toiminnan laajentuessa siirtymään keskustan ulkopuolelle.

Yhtiö osti kaupungilta vuonna 1956 Mukkulasta tontin, joka oli jo ollut sen käytössä lautarastona. Sen vierestä ryhdyttiin hankkimaan myös entisiä Mukkulun tiilitehtaan maita. Tehtaalla oli nyt tilaa laajeta. Yrityksen johto tutustui 1950-luvun puolivälissä perusteellisesti uusimpaan valmistusteknologiaan ja tehdasarkkitehtuuriin Saksassa. Arkkitehti Unto Ojonen ja hänen toimistossaan työskennellyt suunnittelija Heikki Mattila piirsivät tehtaan ensimmäisen osan vuonna 1957 tiiviissä yhteistyössä yhtiön johtajan Timo Vikströmin kanssa. Sen jälkeisenä kymmenvuotiskautena laitosta laajennettiin kymmenen kertaa saman toimiston suunnitelmin.

Tehdasarkkitehtuuri oli erittäin vähäeleistä. Julkisivut koostuivat pitkistä nauhaikkunoista kuvastaen valmistusprosessin järkipärisyyttä ja katkeamattomuutta. Rakennuskolossin ainoa koroste oli L:n muotoisen massan kulmauksessa oleva kaareva katos, Ojosen tunnusmerkki.

1970- ja 1980-luvun kuluessa tehdasrakennuksen laajennukset suunnitteli Iskun oma rakennusosasto, ensin rakennusmestari Arvo Kuusisto, joka oli osaston johtaja. Hänen parikymmenvuotisella urallaan tehdasta laajennettiin 21 kertaa. Suurin investointi lienee ollut vuonna 1971 avatun levytehtaan rakentaminen teollisuusradan pohjoispuolelle. Myöhemmin rakennusosaston suunnittelijana oli arkkitehti Pekka Kuusisto, Arvo Kuusiston poika. Iskun luottosuunnittelija, arkkitehti Erik Liljeblad, osallistui laajalti yhtiön projekteihin, Lahdessa esimerkiksi levytehtaan laajennukseen ja ison varaston suunnitteluun.

Iskun 70-vuotisjuhlien kunniaksi vuonna 1998 vanhaan tehtaaseen rakennettiin uusi sisäänkäyntiosa ja piha-alueita kohennettiin. Suunnittelijana oli helsinkiläinen Arkval Arkkitehdit Oy. Kookas kaareva katos rajaa lasista nurkkaosaa ja suojaa rakennusrunkoon nähdyn vinottain sijoitettua lasista tuulikaappikuolettia. Ojosen 1950-luvun eleeen nauhajulkisivu on saanut päätteekseen mojavon huutomerkin ja teollisuusalue aikaisempaa urbaanimman ilmeen.

Metsä-Pietilän teollisuusalue (30-5)

Metsä-Pietilän teollisuusalue kaavoitettiin asemakaava-arkkitehti Paul G. Rothin johdolla vuonna 1963 Veljekset Kemppe Oy:n aloitteesta. Yritys tarvitsi laajentumisvaraa.

Vajaan kymmenen hehtaarin kokoinen teollisuusalue suunniteltiin pääradan varteen, ja sen pohjoispuolelle kaavoitettiin asuntoja teollisuusyritysten henkilöstölle.

Metsä-Pietilässä sijaitsee Kemppe Oy:n lisäksi Lahden kaupungin varasto-, huolto- ja tehdusrakennuksia, Koiviston Auto Oy:n toimisto-, huolto- ja tehdusrakennuksia sekä Oilon Oy:n tehtaot ja teknologiakeskukset.

Alueen teollisuusarkkitehtuuri on pääosin erittäin tasokasta ja yhtiökohtaisesti yhtenäistä. Kempin ja Oilonin kiinteistöt on pääasiassa suunnitellut arkkitehti Jorma Vuorelma ja hänen työnsä jatkajana Arkkitehtitoimisto

Vuorelma & Salo ja Vuorelma Arkkitehdit Oy. Koiviston Auto on käyttänyt suunnittelijanaan arkkitehti Reijo Louhimoa. Kaupungin rakennukset on suunniteltu omalla talonsuunnitteluosastolla pääasiassa 1960- ja 1970-luvulla. Koko alue on pääosin syntynyt noina vuosina, mutta teollisuuskiinteistöt ovat vaatineet muutoksia ja lisätilaa jatkuvasti. Teollisuusaluekokonaisuus on jo itsessään ainutlaatuinen, mutta lisäksi yksittäisistä rakennuksista erityisen vaikuttavia ovat Koiviston Auton tehdas-, huolto- ja suojarakennus sekä kaupungin varikon teollisuushalli ja lämpövoimala.

Teollisuusalueen rikkaus on Kempin tehtaiden lähistöllä juokseva puro, joka saa alkunsa Lähdesuonpuiston lähteistä. Purosta on rakennettu kolme lampea. Tavoitteena on myös luonnonmukainen hulevesien käyttöjärjestelmä.

Oululainen (30-1)
Kasakkamäentie 3

Oululainen leipomataito oli 1900-luvun alkupuolella maankuulua. Niinpä Hämeenlinnasta Lahteen muuttaneet Kalle ja Vilhelmiina Heleinius antoivat 1909 perustamalleen leipomolle nimen Oululainen Kotileipomo. Se toimi pääasiassa Rautatiekatu 11:ssä, jossa se laajeni vuosien varrella niin, että vuonna 1950 se työllisti noin sata henkeä. Vuonna 1958 Oy Karl Fazer Ab osti leipomon ja tuotantoa alettiin siirtää Kärpäsen kaupunginosaan. Siellä se nopeasti laajeni edelleen ja oli 1960-luvulla Lahden suurimpia työnantajia.

Vuonna 1960 leipomolle ja myllylle kaavoitettiin noin 60 hehtaarin suuruinen tontti Hämeen valtatie varteen Kärpäsenmäelle. Samassa yhteydessä Hämeen valtatieä levennettiin. Kaksi vuotta myöhemmin valmistui uusi leipomo, jota on sittemmin laajennettu useasti.

Leipätehtaan ensimmäisen osan suunnitteli helsinkiläinen arkkitehti Kurt Simberg vuonna 1961. Nauhaikkunat ja valkeat mineriittijulkisivut olivat ajan arkkitehtuurin tyyppiaineksia, mutta pienet detaljit, kuten tehdaskompleksin nurkkaan sijoitettu portinvartijan koppi täydensivät oivallisesti eleetöntä kaksikerroksista rakennusta.

Ensimmäisen laajennuksen suunnitteli lahtelainen arkkitehti Jorma Vuorelma vuonna 1966. Se toteutettiin ensimmäisen rakennusvaiheen länsipuolelle samoin arkkitehtonisin periaattein kuin alkuperäisosa.

Oululaisen korkea mylly- ja viljasiilorakennus muodostaa yhden Lahden maamerkeistä. Sen piirsi helsinkiläinen arkkitehti Kalle Vartola, monien monumentaalisten teollisuusrakennusten suunnittelija. Puhtaaksi valettu betonirakenne käsitti 58 metriä korkean myllyn ja neljä pyöreämuotoista viljasiiloa.

Kalle Vartola suunnitteli myös myllyn korotuksen ja pienen kevytbetonisen laboratorion vuonna 1971. Kolme vuotta myöhemmin hän piirsi siilo-osan laajennuksen, joka tosin toteutui vasta 1978 helsinkiläisen Insinööritoimisto Pöytä-Sandbergin suunnitelmin. Siiloja kasvatettiin kuudella uudella yksiköllä. Sama toimisto suunnitteli myös kaksi vuotta myöhemmin toteutuneen siilolaajennuksen. Uusi laboratorio on vuodelta 1982. Se on helsinkiläisen Arkkitehtitoimisto Salminen ja Värälän.

Massiivinen leipomo näkyy siiloineen kauas ympäristöön. Yksinkertainen betonitorni on osa Lahden identiteettiä.

Enso-Gutzeitin pääkonttori ja aaltopahvitehdas (27-1)
Hennalankatu 270

Tornator Oy:n Lahden rullatehdas perustettiin vuonna 1887 Hennalaan, rautatien, hyvien vesiyhteyksien ja koivumetsien äärelle. Tehdas laajeni ja sen tuotanto monipuolistui. Tornator oli ennen toista maailmansotaa Lahden alueen suurin työnantaja. Tehdasalue käsitti rullatehtaan laajennusosineen, isännöitsijän asuintalon, saunan, autotallin, maakellarin sekä laajan asuinalueen, joka nyt on pääosin purettu. Toisen maailmansodan jälkeen perustettiin puusepäntehtas ja sen yhteyteen muun muassa höyrykeskus. Pääosin punatiilinen kokonaisuus on suojeltu asemakaavalla vuonna 2005.

Tornatorista tuli osa Enso-Gutzeitia vuonna 1934. Yhtiön järjestellessä toimintojaan päätettiin Helsingin aaltopahvitehtaat siirtää entisten Tornatorin tehtaiden yhteyteen. Vuonna 1963 uusi aaltopahvitehdas aloitti Lahdessa ja sai myös uudet tilat ja pääkonttorin.

Enso-Gutzeitin luottoarkkitehti, helsinkiläinen Antero Pernaja suunnitteli yhtiökump-

paninsa Nils-Henrik Sandellin kanssa konttorirakennuksen ja siihen liittyvän massiivisen aaltopahvitehtaan vuonna 1963. Kolmikerroksinen toimistorakennus toteutettiin betonielementeistä. Sen yksinkertaisen nauhajulkisivun tehoste on pääsuunnasta lähestyttäessä epäsymmetrisesti sijoitettu sisääntulo, jonka edessä on klassisesti leveät portait.

Keskikäytäväperiaatteelle perustuva konttori on yhteydessä tehdasosaan kapean välikön kautta, jossa sijaitsevat työntekijöiden ja vierailijoiden kahviot.

Laadukkaan tehdasalueen käyntikorttina toimii Pernajan ja Sandellin vuonna 1964 suunnittelema puhdaspiirteinen portinvartijan rakennus portteineen.

Enso-Gutzeitin pääkonttori, portinvartijan rakennus ja aaltopahvitehdas edustavat huolellista, funktionaalista, itseään korostamatonta teollisuusarkkitehtuuria.

Starckjohannin pääkonttori [\(25-1\)](#)
Mytjääinen

Viipurissa vuonna 1868 perustettu Starckjohannin rautakauppa siirtyi sodan jaloista vuonna 1940 Lahteen, jonne kymmenen vuotta myöhemmin valmistuivat edustava myymälä ja pääkonttori. Torin varrella sijaitsevien tilojen käyttä ahtaiksi jo 1950-luvun puolivälissä yhtiö alkoi siirtää toimintojaan Mytjääisten alueelle. Vuonna 1970 sinne valmistui uusi keskuskonttori, jonka suunnitteli espoolainen arkkitehti Matti Suuronen.

Nelikerroksisen, maisemakonttoriperiaatteella toteutetun kappalemaisen rakennuksen leimaa-antavana piirteinä ovat julkisivujen voimakkaasti profiloidut kasettimaiset betonielementit. Kuviossa voi nähdä toistuvan I-palkin, yhtiön vanhan tunnuksen muodon.

Vuonna 1977 pääkonttoria korotettiin kerroksella vanhan mallin mukaan.

PALVELURAKENNUKSET

Sodanjälkeisistä vuosista aina 1970-luvun puoliväliin saakka Lahden asukasluku kasvoi nopeasti, parhaimmillaan jopa neljällä tuhannella ihmisellä vuodessa. Evakot, vuoden 1956 alueliitos ja 1960-luvun maaltamuutto aiheuttivat kasvukäyrään erityisen rajut piikit.

Sodan jälkeen Suomessa kehitettiin erityisesti B-mielisairaalaverkoston. Lahden Jalkarannan B-mielisairaala avattiin 1959. Sen jälkeen alkoi suurten laitosten rakentamisen aika. Terveystenhoito vaati uusia, moderneja ja riittävän isoja tiloja. Laitosten kokoon vaikutti muun muassa se, että Päijät-Häme alkoi aluekeskuksena vakiintua, ja kuntainliitot rakensivat yhteisiä tiloja. Lahden keskussairaala toteutui maamme keskussairaalaverkoston viimeisenä. Se on osa 1960- ja 1970-luvun tiivistä yleis- ja lääninsairaalaorganisaatiot päättäneitä rakennusjaksoa, jonka jälkeen Suomessa keskityttiin terveyskeskusverkon rakentamiseen.

Vanhustentaloja alettiin rakentaa 1960-luvun alkupuolella, vanhainkoti- ja lastenkotitiloja lisättiin. Neuvoloita ja lastentarhoja eli päiväkotiteja rakennettiin vauhdilla pääasiassa uusille asuinalueille. Ensimmäinen kunnallinen lasten-

tarha saatiin Lahteen vuonna 1919. Seuraavat perustettiin vasta sodan jälkeen. Kun 1940-luvulla Lahdessa oli kaksi kunnallista lastentarhaa ja hie- man yli sata hoitopaikkaa, oli 1980-luvun puolivälissä 37 päiväkotia ja lähes kaksi tuhatta hoitopaikkaa. Tästä päiväkotien luku ei ole oleellisesti lisääntynyt: nyt kunnallisia päiväkoteja on 38 sekä viisi ostopalvelupäiväkotia. Ensikoti rakennettiin Launeelle vuonna 1952. Sairaaloista toteutettiin ensin Lahden kaupunginsairaalan mittavat laajennukset, sitten Päijät-Hämeen keskussairaala. Yksityinen sairaala sai tilat Koulupuistosta vuonna 1956, Paavolan terveysasema valmistui 1978.

Kansainväliset suunnitteluideologiat omak- suttiin Suomeen nopeasti, ja sodan jälkeen rakennetut sairaalamme edustavat tässä mielessä arkkitehtuuriltaan uusinta uutta. Jotkut arkkitehdit erikoistui- vat sairaalasuunnitteluun. Lääketieteen kehitys, tekniikan keksinnöt ja ammattikunnan uudenlainen sosiaalinen suun- tautuminen innostivat suunnittelijoita. Yksi näistä arkkitehdeista oli Helge Railo, joka sai suunnitellakseen Lahden molemmat sairaalat.

Johanna-koti (K)
Kariniemenkatu 22

Lahden Vanhainkotiyhdistys rakennutti yksityisen Johanna-kodin vanhuksille vuonna 1953. Rakennuksen suunnittelijaksi valittiin tuolloin Lahdessa työskennellyt arkkitehti Elsa Arokallio, jonka piirustukset valmistuivat 1952. Vanhainkoti ristittiin yhdistyksen naisten mukaan, joista moni oli nimeltään Hanna tai Johanna.

Arokallio sommitteli funktionalistisen rakennuksensa portaittain Kariniemen rinteeseen sopeuttaen sen taitavasti aikaisemmin rakennettujen kerrostalojen ja pientaloalueen mittakavaan. Vanhainkodin itäjulkisivu on porrastettu niin, että asuinhuoneet suuntautuvat etelään ja

saavat mahdollisimman runsaasti päivänvaloa. Siipeen sijoitettiin muun muassa ruokailutilat ja aurinkoterassi. Arkkitehti laati Johanna-kodille myös sisustussuunnitelmat, mutta ne toteutettiin vain osittain.

Korjauksissa Arokallion sisustusperiaatteita on pyritty soveltaen noudattamaan. Johanna-koti edustaa lahtelaisittain poikkeuksellisen korkeatasoista arkkitehtuuria, ja sen alkuperäisiä suunnitteluperiaatteita on syytä vaalia sekä ulko- että sisätilojen osalta. Rakennuksella on suojelukaava vuodelta 1996.

Niemen lastenseimi (4-1)

Tietotie 10

Niemen mäen laella, komeassa mäntymetsässä on vuonna 1948 rakennettu lastenseimi. Varat sen rakentamiseen lahjoitti Fennia Faneri Oy, ja puolet seimen paikoista oli tarkoitettu yhtiön työntekijöiden lapsille. Seimen toiminta annettiin Harjulan setlementin huostaan.

Seimen suunnitteli lahtelainen arkkitehti Irma Kolsi vuonna 1948. Julkisivut ovat valkoista roiskerappausta. Yksinkertaisen matalan rakennuksen korosteena on liuskekivinen parveke, joka kiertää sen kulmausta. Seimen sisustus oli toteutettu erityisen huolellisesti. Kolsin suunnitelmat käsittivät muun muassa pieniä pirttikalustoja, lipastoja, takan sekä seinämaalauksia. Mittakaavaltaan rauhallisen ja viihtyisän rakennuksen ominaislaatua kannattaa vaalia.

Kulkutautisairaalan talousosasto

ja alilääkärin talo (24-10)

Mustamäenkatu 5

Talusrakennus ja alilääkärin talo sisältyvät kokonaisuuteen, joka alun perin kuului Launeen vaivaistalolle ja sen kiinteistöihin 1930-luvulla perustetulle kulkutautisairaalalle. Vaivaistalon ja kulkutautisairaalan rakennukset on purettu 2000-luvun lopulla, ja jäljellä ovat ainoastaan arkkitehti Irma Kolsin vuonna 1949 suunnittelema osastorakennus, joka valmistui seuraavana vuonna sekä arkkitehti Valter Karisalon suunnittelema alilääkärin talo vuodelta 1956.

Talousosasto käsitti alkujaan sairaalan keittiön ja ruokalan, laboratorion, leikkaussalin ja röntgenin sekä henkilökunnan asuntolan. Talo on osin yksi-, osin kaksikerroksinen. Se on ajalleen tyyppillisesti keltaiseksi rapattu, yksinkertaisen vaatimaton, mutta taitavasti ja tasapainoisesti suunniteltu rakennus. Pyöristetyt nurkat, sulavasti muoivatut parvekkeet ja lennokas epäsymmetrinen ovikatos ovat talon katseenvangitsijoita.

Talousosaston tiloissa toimii yksityinen päiväkotitiloja. Rakennus on suojeltu asemakaavalla vuonna 2011.

Launeen lastentalo (24-6)

Tapparakatu 15

Arkkitehti Erik Castrén suunnitteli Launeen lastentalon vuonna 1954 kaupungin omalla talonsuunnitteluosastolla. Se valmistui 1956 ja oli kaupungin ensimmäinen kunnallinen lastentalo. Rakennukseen sijoitettiin seimi, lastentarha, lastenkoti ja äitiysneuvola.

Lastentalon mittakaava on miellyttävä ja maisemaan sopiva. Se sijaitsee pellolla Launeen pientaloalueen reunalla. Matala rakennus on osin yksi-, osin kaksikerroksinen ja syntyajalleen tyypillisesti vaaleankeltainen ja roiskerapattu. Pihan puolelle jaoteltujen pienempien volyymien väleihin syntyy suojaisia leikkipaikkoja.

Rakennusta on vuosien kuluessa muutettu lukuisia kertoja pääasiassa kaupungin omien suunnittelijoiden voimin. Nämä muutokset eivät kaikilta osin ole sopusoinnussa talon alkuperäisen mittakaavan ja materiaalivalintojen kanssa. Talon alkuperäisiä suunnitteluperiaatteita kannattaa vaalia.

Kärpäsen lastentalo (30-9)

Kiekkostenkatu 3

Lastentarhapaikoista oli suuri pula sotien jälkeen. Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lahden Osasto otti vastatakseen Kärpästen lastentalon rakentamisesta, koska kaupungin varat eivät siihen riittäneet. Päiväkoti on edelleen liiton omistuksessa. Lahtelainen arkkitehti Unto Ojonen piirsi 1954 suunnitelmat taloa varten. Se valmistui 1957.

Rakennus on ajalleen tyypillisesti kodikkautta henkivä, suhteiltaan sopusointuinen, keltaiseksi rapattu, tiilikatteinen talo. Vuosien varrella siihen on tehty joitakin sisäisiä muutoksia, mutta ulkoasultaan rakennus on säilynyt erittäin hyvin. Tähän on syytä tulevaisuudessakin kiinnittää huomiota.

Päijät-Hämeen keskussairaala, sairaanhoitoympilaitos, sairaalan asunnot ja päiväkoti (31-1)

Keskussairaalahanke käynnistettiin jo 1930-luvulla, mutta se hautautui ilmeisesti sodan jalkoihin. Vuoden 1943 keskussairaallaki ja valtioneuvoston vuonna 1947 antama määräys Lahden keskussairaalan perustamisesta tekivät sairaalasta uudelleen ajankohtaisen, mutta lopullisiin tuloksiin päästiin vasta 1966, jolloin asemakaavapäällikkö Olavi Laisaari laati keskussairaalan, sen asuntoja ja sairaanhoitajakoulua varten asemakaavan. Se vahvistui vielä samana vuonna.

Vuonna 1970 solmittiin suunnittelusopimus arkkitehti Helge Railon kanssa. Rakentaminen aloitettiin 1972, ja neljä vuotta myöhemmin ensimmäiset potilaat otettiin sisään. Vuonna 1978 sairaala oli valmis, ja siitä tuli Lahden keskussairaalan sijasta Päijät-Hämeen keskussairaala. Se oli viimeinen valtion rakennuttama keskussairaala. Laitoksessa oli kaikkiaan 546 sairaansijaa.

Keskussairaala on rakenteeltaan vanhan paviljonkijärjestelmän ja 1900-luvun alussa Yhdysvalloissa kehitetyn keskitetyn järjestelmän yhdistelmä. Vuodeosastot sijaitsevat kuusikerroksisessa torniosassa, jota ympäröivät matalat toimenpide- ja hallinto-osastosiivet. Keskusaula toimii liikenteenjakejana. Ensiapuosaston sisäänkäynti muodostuu arkkitehtonisesti vaikuttavasta massiivisesta rampista ja sitä suojaavasta katoksesta. Rakennuskompleksia hallitsee yli 50-metrinen savupiippu, joka koostuu viidestä teräsputkesta.

Talo perustuu paikalla valetulle pilarirakenteelle. Pilarit on sijoitettu seinälinjan ulkopuolelle, mikä helpottaa sisäistä muunneltavuutta ja toimintaa. Sen tekniset ratkaisut, kuten esimerkiksi holvien betonilaattarakenne, olivat aikanaan melkoisia innovaatioita ja vaativia suunniteltavia.

Suunnitteluvaiheessa lääketieteen ja sairaala-suunnittelun asiantuntijat ehdottivat suurosastoperiaatteen käyttämistä. Suurosasto perustuu osastonhoitajan huoneen, huoltoyksikön, hissien ja portaikon ympärillä sijaitsevaan neljään noin 20 sairaansijaa käsittävään perusyksikköön.

Tämä lähinnä englantilainen ja amerikkalainen malli pohjautui tehokkuus- ja säästö-tavoitteisiin, joilla säädeltiin henkilökunnan työmäärää ja -rytmiä sekä keskitettiin huoltoa. Yksilöllisen hoidon ja potilaiden omatoimisuuden katsottiin niin ikään paranevan suurosastoissa. Vuosien kuluessa suurosastoista on luovuttu, ja niiden historia näkyy enää pienissä potilashuoneissa, jotka joustavat hyvin esimerkiksi eri sukupuolia sijoitettaessa.

Keskussairaalassa käytettiin muitakin uusia ratkaisuja, kuten äänieristystä parantamaan tarkoitettuja kokolattiamattoja. Matot on sittemmin poistettu. Sisätilojen alkuperäinen 1970-luvulle tyypillinen vahva väritys näkyy vielä paikoin, mutta suurelta osin sekin on muutettu neutraalimmaksi.

Sairaalakompleksia on laajennettu vuosien saatossa. Suurin laajennus on vuodelta 2005, jolloin valmistui Arkkitehtitoimisto Matti Salminen & Co:n suunnittelema päiväkirurgian yksikkö keskussairaalan pääsisäänkäynnin viereen.

Keskussairaalahankkeen toinen, asuinrakennusvaihe alkoi 1975, jolloin sairaalan läheisyyteen rakennettiin 148 asuntoa henkilöstölle. Urakka valmistui seuraavana vuonna. Suunnittelijana oli edelleen arkkitehti Helge Railo.

Asunnot muodostavat kolme L:n muotoista lomittain asetettua ryhmää, joiden väliin jää suojaisat piha-alueet. Päiväkoti sijaitsee ryhmien eteläpuolella. Alun perin suunnitelmaan sisältyi näiden lisäksi myös pieni ostoskeskus ja potilas-

hotelli sekä runsaasti erilaisia leikki- ja pelikenttiä, mutta suunnitelmat supistuivat ajan myötä.

Asuintalot ovat luhtityyppisiä, kaksikerroksisia rivitaloja. Julkisivut ovat hyvin yksinkertaisia ruudukkoja, materiaalina betoni ja Glasal-levy. Arkkitehtonisina kohokohtina toimivat kookkaat puolipyöreät betoniset porrastornit.

Keskussairaalan päiväkodin piirsi Arkkitehtuuritoimisto Jussi Iivonen ja Pentti Aho Ky vuosina 1974–1976. Rakennus on harmaata pesubetonia, jota on koristettu värikkäin yksityiskohdin, kuten vihrein ovin ja keltaisin ikkunavyöhykkein ja tummanruskein katoksin.

Sairaala-alueen koilliskulmassa on vielä sairaanhoito-oppilaitos, jota alettiin suunnitella vuonna 1979. Arkkitehtitoimisto Ky Jorma Vuorelma & K:nit piirsi massiivisen kaksikerroksisen oppilaitosrakennuksen, joka jakautuu horisontaalisesti yhteisiin tiloihin ja opetustiloihin. Yhteistilojen ensimmäisessä kerroksessa on kookas sisääntuloaula, kaksikerroksinen juhlasali, uimallasosasto, ruokasali, auditorio ja kansliat. Sen toisessa kerroksessa sijaitsevat opettajien huoneet ja kirjasto. Opetustilat perustuvat kaksikäytäväjärjestelmälle. Luokat sijaitsevat siiven ulkoreunoilla ja kahden käytävän välissä ovat oppilaiden sosiaalitalat.

Koulun julkisivut ovat aivan vaalean keltaista savitiiltä, ja niitä on ajan tapaan korostettu tummin metallisäleiköin ja tummanruskeiksi kuullotetuin mäntypaneelin. Monimuotoisten ikkunoiden tarkoituksena on kuvata takana sijaitsevia erityyppisiä huonetiloja.

Oppilaitoksen vieressä on kahden perheen asuintalo, jonka niin ikään suunnitteli Jorma Vuorelman arkkitehtitoimisto. Matala, laakealla satulakatolla katettu rakennus toistaa koulurakennuksen materiaaleja ja värejä.

Sylvia-koti (24-9)

Kyläkatu 140

Sylvia-koti muutti Hyvinkäältä Lahteen vuonna 1970. Kaupunki tarjosi kodille maata Ristolan tilalta Renkomäestä, jonne vähitellen kohosi kehitysvammaisten kuntoutukseen tarkoitettu kyläyhteisö. Nimensä se sai Sakari Topeliuksen lapsenlapsenlapselta Sylvia Nybergiltä, erityislahjakkaalta tytöltä, joka kuoli nuorena vaikeaan sairauteen. Hänen serkkunsa Carita Stenbäck perusti Sylvia-kodin 1957.

Ristolan uutta kyläyhteisöä alettiin rakentaa vuonna 1969. Ensimmäiset viisi rakennusta: koulu kellotorneineen, työpaja sekä kolme asuintaloa valmistuivat seuraavana vuonna. Niiden esikuvana oli Skotlannissa asuneen unkarilaisen arkkitehdin Gabor Tallon rakennustaide. Helsinkiläinen arkkitehti Pertti Luostarinen laati piirustukset Tallon suunnitelmien pohjalta. Tavoitteena oli avaruus ja valoisuus.

Vuosina 1974–1975 pystytettiin jälleen viisi taloa, työpaja-koulu, navetta, kasvihuone ja kaksi asuinrakennusta, lahtelaisen arkkitehdin Erik Liljebadin suunnitelmien pohjalta. Vuonna 1981 valmistui lahtelaisen arkkitehdin Jorma Salmenkiven piirtämä soitintyöpaja ja 1983 asuinrakennus, niin ikään Salmenkiven käsialaa. Hän suunnitteli vielä kolme asuinrakennusta ja huoltorakennuksen 1984, koulun laa-

jennuksen 1985, Sylvia-talon 1986 sekä kolme asuintaloa ja työpajan 1987. Asuinrakennukset on tarkoitettu henkilökunnan ja hoidokkien yhteisiksi kodeiksi. Näiden lisäksi kylässä on kutomatyöpaja, joka on hirsinen valmistalo, sekä Ristolan vanha lato.

1990-luvun lopulta lähtien rakennuksia on peruskorjattu tamperelaisen arkkitehdin Maarit Holttisen suunnitelmien mukaan. Tavoitteena on ollut arkkitehtuurin monipuolistaminen esimerkiksi niin, että mustan ja valkoisen rinnalle on lisätty muita värejä, taloihin on rakennettu kuisteja ja niitä on korotettu.

Sisäarkkitehtuuri perustuu paljolti puun käytölle ja runsaalle päivänvalolle. Seinät on käsitelty laseeraamalla. Erityisen vaikuttava on Sylvia-talon Joutsen-sali, jonka tilavaikutelma on lähes sakraali.

Kylän rakenne perustuu ympyrän muodolle. Rakennukset kiertävät suojaisia pihoja. Maastoa on käsitelty niin, että pihan keskellä on kumpare. Pihat tarjoavat virikkeellisiä leikki- paikkoja, joissa on erilaisia luonnonmuotoja sekä runsaasti kasveja.

Alkuperäiset suunnitteluperiaatteet ovat vaalimisen arvoisia.

OPPILAITOKSET

Sodan jälkeen koulut olivat Suomen suurin julkinen rakennustehtävä. Myös Lahteen, yhteen maamme nopeimmin kasvavista kaupungeista, rakennettiin runsaasti kouluja aina 1940-luvulta 1970-luvulle. Rakennusvauhti oli hurjimmillaan 1960-luvulla, jolloin todettiin tarvittavan joka vuosi uusi kansakoulu tai peruskorjaus vanhalle koulurakennukselle, jotta kouluolot saatettiin pitää ajan tasalla. Vuonna 1961 Lahdessa oli 18 kansakoulurakennusta, ja oppilasmäärä luokkahuonetta kohti 51, joka oli sama kuin juuri ennen sotaa. Tilanne ei siis ollut parantunut oppilasmäärän osalta, vaikka sodan jälkeen oli rakennettu kymmenen koulua.

Lahtelaiset hakeutuivat sodan jälkeisinä vuosikymmeninä asumaan yhä etäämmälle keskustasta. Kaavoitustoiminta suosi erillisiä asutusaarekkeitä kaupungin laitaosissa, ja kouluja oli perustettava sinne, missä asukkaat olivat. Erityisesti rautatien eteläpuoliset kaupunginosat kärsivät koulujen ahtaudesta.

Rakentamistavoitteessa pysymiseksi otettiin käyttöön myös teknisiä innovaatioita: Kiveriön kansakoulu rakennettiin 1960-luvulla puuelementeistä, ja se oli siihen saakka suurin tällä menetelmällä toteutettu koulurakennus Suomessa.

Koulusuunnittelusta keskusteltiin vilkkaasti 1960-luvun alkupuolella. Arkkitehdit tekivät ko-

keiluja, joilla tutkittiin koulurakennusten liikennettä, ergonomiaa, äänieristystä ja muita toiminnallisia kysymyksiä. Matalat koulurakennukset olivat ajan uutuus. Koulurakennuksen ja koulupiikan suhde kiinnosti suunnittelijoita, samoin kuin luonnon merkitys oppimiselle. 1960-luku oli tunnettujen koulusuunnitelmien ja -suunnittelijoiden aikaa: silloin valmistuivat muun muassa Alvar Aallon Teknillisen korkeakoulun päärakennus Espooseen ja Jorma Järven Tapiolan yhteiskoulu.

Ikäluokkien pienentyessä ja keskustan asukkaiden vähentyessä koulurakennusten määrää ja sijaintia on jouduttu puntaroimaan. Monien pienten koulurakennusten koulukäyttö on lakanut, ja keskustassa sijaitsevan Lahden kaupungin ensimmäisen kansakoulun, Vuorikadun koulun toiminta on lopetettu. Rakennus säilyi kuitenkin opetuskäytössä. Möysän koulukokouksista on purettu sen kaksi vanhinta osaa.

Ammatillinen koulutus on lisääntynyt suuresti sodan jälkeen. Ammattikorkeakoulujärjestelmä vaikutti myös koulurakennuksiin. Vanha ammattikoulu jäi pieneksi, ja uusia kampuksia perustettiin muun muassa Vipusenkadulle, ja Kujalan maatalousoppilaitoksen aluetta laajennettiin.

Kivimaan kansakoulu (6-4)

Lahdenkatu 62

Kivimaan koulu on piirretty kaupungin omana työnä, suunnittelijana arkkitehti Irma Kolsi vuonna 1947. Koulu valmistui 1948.

Koulurakennus on kaksiosainen: siinä on korkeampi juhlasali- ja ruokalaosa ja matalampi luokkasiipi. Se on tyyppillinen aikansa edustaja, keltaiseksi rapattu ja inhimillisesti mitoitettu. Taiteilija Michael Schilkin teki koulun kadunpuoleiseen julkisivuun keramiikkareliefin vuonna 1948. Perheaiheinen teos kuvaa sekini oivallisesti syntyaikaansa, jälleenrakennuskauden toivoa.

Koulua on laajennettu vuonna 1972 kaupunginarkkitehti Valter Karisalon suunnitelmien pohjalta. Samassa yhteydessä vanha koulu peruskorjattiin. Koulua on laajennettu myös vuonna 1996.

Launeen väliaikainen kansakoulu (24-4)

Aurakatu 11

Launeen väliaikainen koulu, myöhemmin Lähteen koulu, rakennettiin vuonna 1948. Sen piirsi kaupungin arkkitehtitoimiston arkkitehti Irma Kolsi 1947.

Rakennus suunniteltiin väliaikaiseksi koulutilaksi helpottamaan eteläisten kaupunginosien oppilaspaikkojen puutetta. Se oli tarkoitus myöhemmin muuttaa asuin- tai terveystaloksi.

Kolsi hahmotteli koulurakennuksen niin, että se sulautui ympäröivään pientaloalueeseen ja oli siis muutettavissa helposti asuinkäyttöön. Talo säilyi kuitenkin kouluna aina vuoteen 1994, jolloin siitä tuli Launeen sivukirjasto.

Kaksikerroksinen koulu käsitti ainoastaan kaksi luokkahuonetta sekä joitakin aputiloja. Toisessa kerroksessa oli pieni opettajan asunto. Talon arkkitehtuuri on suunnittelijalleen tyyppillistä, pienieleistä ja inhimillistä. Rakennus on kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja rakennustyyppinä merkittävä.

Renkomäen kansakoulu (22-2)
Orimattilankatu 93

Renkomäen järjestyksessä toinen koulu rakennettiin 1948. Piirustukset laati kouluhallituksen arkkitehti Lauri Hanstén 1947. Koulu liitettiin Orimattilasta Lahden kaupunkiin vuonna 1956.

Koulu on kolmikerroksinen, L:n muotoinen rakennus, joka hallitsee matalaa tienvarsitaajamaa. Sen yksinkertainen, hieman ankara arkkitehtuuri ilmentää aikansa koulusuunnitteluideoita.

Rakennusta laajennettiin kookkaalla betonisella siivellä vuonna 1970 kaupunginarkkitehti Valter Karisalon piirustusten mukaan, ja sitä on senkin jälkeen korjattu kaupungin omin suunnittelijavoimin. Uudisrakennus muodostaa melko voimakkaan kontrastin vanhan kanssa, mitä on syytä mahdollisissa uusissa muutoksissa välttää. Vanha koulurakennus suojeltiin asema-kaavalla vuonna 2004.

Kärpäsen kansakoulu (30-6)
Kasakkamäentie 1

Apulaiskaupunginarkkitehti Irma Kolsi piirsi Kärpäsen koulun vuonna 1949. Koulu valmistui 1950. Siihen sovellettiin joitakin yksityiskohtia lukuun ottamatta Kivimaan koulun piirustuksia, mutta Kolsi piirsi Kärpäsen kouluun lisäksi yksikerroksisen siipirakennuksen, johon sijoitettiin muun muassa kotitalousluokka ja poikien käsityötiloja. Kouluun tehtiin myös kaupungin ensimmäinen uima-allas.

Rakennus ja sen pihapiiri muodostavat varsin miellyttävän ympäristön. Koulu on sijoitettu maastoa myötäillen mäntykankaalle, jonne sen tasapainoiset mittasuhteet ja keltainen hahmo sopeutuvat kauniisti. Ulkoseinässä on taiteilija Eino Kaurian suunnittelema hirviiheinen mosaiikkireliefi.

Luokkasiipien pitkiä käytäviä on häivytetty taitavalla valeperspektiivin käytöllä ja suurin ikkunarampein. Koulun aulatiloiissa on säilynyt alkuperäisiä somia sisustusyksityiskohtia, kuten tähtiaiheiset patteriritilät, sekä joitakin valaisimia. Rakennusta laajennettiin kansakoulua varten vuonna 1967. Piirustukset laati kaupunginarkkitehti Valter Karisalo vuonna 1965. Suuri peruskorjaus valmistui vuonna 2010.

Kunnaksen kansakoulu (12-1)
Opinkatu 4

Kunnaksen koulu valmistui vuonna 1952. Sen suunnitteli lahtelainen arkkitehti Tauno Niemioja. Koulu liitettiin Nastolasta Lahden kaupunkiin vuonna 1956.

Koulurakennus koostuu erillisistä osista, joihin toiminnot on eriytetty. Keskiosa on kolmi-kerroksinen ja molemmat päädyt kaksikerroksiset. Jälleenrakennuskauden arkkitehtuurin tunnusmerkkeinä rakennuksessa on vielä joitakin koristeellisia yksityiskohtia, kuten parvekkeiden kaiteet. Ajalle tyypillisiä ratkaisuja ovat myös punainen tiilikate ja keltainen ulkorappaus. Vuonna 1987 kaupungin taloussuunniteluosasto piirsi koululle laajennuksen. Sen keskiosaa levennettiin alkuperäisarkkitehtuurin hengessä. Samalla toteutettiin joitakin sisäisiä muutoksia.

Koulun käytävissä on runsaasti Tauno Niemiojan suunnittelema lattiakuviointeja, jotka on toteutettu mosaiikkibetonista.

Kannaksen yhteislyseo (K)
Kannaksenkatu 20

Terijoen yhteislyseo siirrettiin Karjalan Kannakelta Lahteen vuonna 1940, jolloin se muuttui nimeltään Kannaksen yhteislyseoksi. Vuonna 1952 koulu sai oman rakennuksen, joka suunniteltiin rakennushallituksessa. Suunnittelijana oli arkkitehti Annikki Virtanen. Piirustukset on päivätty 1951.

Kunnaksen koulu edustaa vielä edellisten vuosikymmenten monumentaalikoulupeirinnettä, jolle oli tyypillistä monikerroksinen, muurimainen rakennushahmo ja siipiin eriytyvät toiminnot. Juhlasiipeä sekä osin neli-, osin viisikerroksista luokkaosaa yhdistää pyöreämuotoinen nivel, johon on sijoitettu kauniisti kaartuva pääportaikko ja suurin ikkunoin valaistut aulatilat.

Koulua on laajennettu ja muuteltu vuonna 1970, 1990-luvulla sekä 2000-luvun puolivälissä, mutta se on säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä ja volyyminsä hyvin. Koulualue on arvokas kultuurihistoriansa vuoksi sekä aikansa koulurakentamisen esimerkkinä. Koulun piha jyhkeine mäntyineen on niin ikään vaalimisen arvoinen.

Myllypohjan kansakoulu (15-3)

Vanha Ahtialantie 93

Lahtelainen arkkitehti Tauno Niemioja suunnitteli Myllypohjan koulun vuonna 1954. Valmistuttuaan 1956 koulu liitettiin Nastolasta Lahden kaupunkiin.

Rakennus koostuu kahdesta osasta, joista toisessa on lähinnä opetustiloja ja toisessa voimistelusalit ja näyttämö sekä ruokala. Tähän osaan oli sijoitettu myös pieni sivukirjasto. Koulu on tyypillinen 1950-luvun tasapainoisesti sommiteltu rakennus keltaisine rappauksineen, punaisine tiilikatteineen ja liuskekiviportaineen. Piha-

piiriin rakennettiin samaan aikaan myös kolme opettajien asuintaloa. Ne ovat puolitoistakerroksisia rapattuja omakotitaloja, joissa on pieniä kauniita detalleja esimerkiksi parvekkeiden kaiteissa.

Vuonna 1987 rakennusarkkitehti Heikki Sipponen suunnitteli koulurakennuksen laajennuksen ja peruskorjauksen alkuperäisarkkitehtuurin hengessä. Koulua jatkettiin vajaat 30 metriä kaakkoon. Koulun ja asuinrakennusten alkuperäispiirteet ovat vaalimisen arvoisia.

Ammattikoulut [\(K\)](#)

Svinhufvudinkatu – Paasikivenkatu –
Stählberginkatu

Lahden kaupunki järjesti vuonna 1950 arkkitehtikilpailun, jolla etsittiin suunnittelijaa suurelle ammattikoulukompleksille. Kilpailun voittivat helsinkiläiset arkkitehdit Olli ja Eija Saijonna, joiden piirustusten perusteella koulukortteli toteutettiin.

Kortteliin sijoitettiin poikien ammattikoulu, kauppaopisto, kotiteollisuusopisto, teknillinen koulu, puuseppäteollisuuden koulu, tyttöjen ammattikoulu sekä oppilaitosten yhteiset tilat, kuten juhlasali, uimahalli, voimistelusalit ja kirjasto. Osa oppilaitoksista oli evakuoitunut menetetystä Karjalasta. Koulukokonaisuus toteutettiin vuosina 1953–1956. Se oli valmistuessaan Suomen suurin ammattikoulutuskeskittymä.

Rakennukset sijoittuvat ilmastisesti avarien pihojen ympärille. Katujen varsia polveilevia erikorkuisia massoja yhdistää vaaleankeltainen rappauspinta sekä aukotusten ja kattolinjojen tarkkaan harkittu rytmi.

Koulujen juhlasali lämpiötiloineen ja juhlavine portaikkoineen oli varsin edustava. Sali toimi pitkään Lahden kaupunginteatterin näyttämönä.

Koulurakennukset ovat nyt Päijät-Hämeen koulutus konsernin hallussa. Se on 1990-luvun loppupuolelta lähtien tehnyt muutoksia korttelissa. Paasikivenkadun hienostuneesti porrastettu pieni myymäläsiipi on korjattu raskaalla kädellä alkuperäissommitelmaa ja -väritystä muuttaen. Stählberginkadulla sijaitseva työsalit on korotettu vuonna 2000 katulinjan rakennusmassojen rytmistä piittaamatta.

Koulukorttelin rakennuksilla on suuri kultuurihistoriallinen ja rakennustaiteellinen arvo. Myös eräät sisätilat, kuten juhlasali, lämpiö ja Lahden ensimmäinen yleinen uimahalli ansaitsevat erityisen huomaavaisen kohtelun.

Kujalan maatalousoppilaitos
 asuinrakennuksineen (19-1)
 Linnaistentie 33

Alun perin hovineuvos August Fellmanin perustamassa Kujalan kartanossa aloitettiin vuonna 1927 Itä-Hämeen tietopuolinen karjanhoitokoulu, myöhemmin Kujalan maatalousoppilaitos. Tilan omisti tuolloin Itä-Hämeen Maanviljelysseura. Kartanossa oli edustava päärakennus, joka purettiin 1962.

Arkkitehdit Aarne Hytönen ja Risto-Veikko Luukkonen suunnittelivat vuonna 1958 oppilaitokselle koulurakennuksen, oppilasasuntolan sekä paritalon johtajalle ja apulaisopettajalle.

Kolmikerroksinen koulutalo mataline siipisineen ja nelikerroksinen oppilasasuntola sijaitsivat toisiaan vastapäätä pienimuotoisen istutus-sommitelman molemmin puolin. Molemmat rakennukset ovat kalkkihiekkatiiltä ja betonia. Asuinrakennus sijaitsee koulutilaa halkaisevan tien toisella puolen, osana rakennusryhmän muodostamaa kokonaissommitelmaa. Hienopiirteiset, niukkailmeiset rakennukset sijaitsivat mäennyppylällä maiseman kohokohtina.

Koulurakennuksen aulatila siroine kierreportaineen on edustava näyte 1950- ja 1960-luvun taitteen arkkitehtuurista.

Oppilaitoksen alueelle on rakennettu myös runsaasti henkilökunnan asuinrakennuksia. Helsingiläinen arkkitehti Jalmary Peltonen piirsi vuonna 1946 puutarhurin talon, joka on puolitoistakerroksinen, kauniilla pergolakuistilla varustettu rakennus. Se käsittää alakerrassa kaksi huonetta ja keittiön, yläkerrassa lisäksi kaksi huonetta. Taloon on tehty korjauksia vuonna 1961 Itä-Hämeen Maanviljelysseuran rakennustoimiston piirustusten mukaan.

Vuonna 1950 Peltonen suunnitteli Kivilinna-nimisen talousrakennuksen, johon sijoitettiin kaksi saunaa, pesutupa ja mankeli, leipomo, halkosuoja ja kaksi aittaa. Peltonen piirsi rakennukseen myös yksityiskohtaisen sisustuksen aina ruoka-aitan lihatukkia myöten. Talousraken-

nuksessa on tasapainoisesti sommitellut suhteet. Vuonna 1961 Itä-Hämeen Maanviljelysseuran rakennustoimistossa laadittiin suunnitelmat, joiden pohjalta halkosuoja muutettiin autotalliksi ja toinen sauna asunnoksi. Rakennuksessa on tehty pienehköjä korjauksia myös vuonna 1984.

Johtajan asunto eli Rostin talo on Peltosen käsialaa vuodelta 1953. Sekin on puolitoistakerroksinen, sopusuhtaisesti suunniteltu talo. Alakerrassa oli keittiön lisäksi neljä huonetta ja yläkerrassa kaksi. Hämeen piirirakennustoimistossa vuonna 1973 laadittujen muutosten jälkeen talo on ollut jaettuna kahdeksi asunnoksi.

Oppilaitoksen vaiheet ovat moninaiset. Sen nimi on vaihtunut useasti, ensin Kujalan maatalouskouluksi, sitten maatalousoppilaitokseksi. Vuonna 1979 koulu lakkautettiin ja seuraavana vuonna se aloitti maatilatalouden peruslinjojen kokeilukouluna. Vuonna 1996 oppilaitos siirrettiin osaksi Päijät-Hämeen koulutuskonsernia ja siitä tuli ympäristö- ja yrittäjäkoulutuksen työssija.

Salinkallion yhteiskoulu (24-2)

Salinmäentie 1

Salinkallion koulu on alun perin ollut Lahdenpohjan keskikoulu. Karjalasta sodan jaloista vuonna 1944 siirretty koulu päätyi kouluhallituksen päätöksellä Lahteen sillä ehdolla, että kaupunki luovuttaisi sille tontin. Koulun nimi muuttui Lahden keskikouluksi. Lahdenpohjalaiset sijoitettiin pääosin Pohjanmaalle, joten koulun oppilasmäärä ei alussa ollut kovin suuri, ja se aloitti vain kolmiluokkaisena. Koulu toimi aluksi Lyseon tiloissa, sitten uudessa Kannaksen yhteislyseossa.

Lupauksensa mukaisesti Lahden kaupunki osoitti koululle lopulta tontin Salinmäen puistoalueelta Launeelta. Lahtelaiset hakeutuivat sodan jälkeisinä vuosikymmeninä asumaan yhä etämmälle keskustasta. Kaavoitustoiminta suosi erillisiä asutussaarekkeita kaupungin laitaosissa, ja kouluja oli perustettava sinne, missä asukkaat olivat. Erityisesti rautatien eteläpuoliset kaupunginosat kärsivät koulujen ahtaudesta. Koulu tuli suureen tarpeeseen.

Uusi koulurakennus valmistui vuonna 1958. Samalla nimi muutettiin Launeen yhteiskouluksi ja koulusta tuli kahdeksanluokkainen oppikoulu. Tilat olivat tervetulleet paitsi koululle itselleen, myös lahtelaisille koululaisille, sillä ainoastaan kaksi kolmesta oppikouluun halukkaasta saattoi päästä 1950-luvulla opiskelemaan kotikaupunkiinsa.

1950-luvun uudet rakennusmateriaalit ja -tekniikat eivät näytä kiinnostaneen koulun suunnittelijaa, arkkitehti Väinö Vuorista, jonka koulusuunnitelmat valmistuivat 1956. Sen sijaan häntä tuntuvat innoittaneen koulusuunnittelun modernit menetelmät, ulkomaiset esikuvat, pedagogiikan ja arkkitehtuurin yhteensovittaminen ja sodasta toipuvan maan usko koulutukseen. Kouluarkkitehtuurin uusista tuulista

puhuivat ennen kaikkea akateemikko Alvar Aalto ja arkkitehti Jorma Järvi, ajan tunnetuimmat koulusuunnittelijat ja arkkitehtuuriteoreetikot. Koulusuunnitteluun vaadittiin laatua ja mielikuvitusta. Vuorinen kunnostautui sittemmin koulusuunnittelijana Kouvolassa. Hän toimi Kouvolan kauppalanarkkitehtina ja Kymen lääninarkkitehtina 1950- ja 1960-luvulla.

Vuorinen suunnitteli koulutilat viehättävän atriumpihan ympärille, joka ikään kuin sulkee lapset syliinsä. Koulu on 1950-luvun tyypillinen, elementeiltään yksinkertainen, keltaiseksi rapattu rakennus, mutta sen tarkkaan punnitut yksityiskohdat, kuten juuri atriumpiha veistoksineen, kookkaat ikkunarampit ja erikorkuisten pulpettikattoisten rakennusmassojen vuorottelu antavat kokonaisuudelle ainutlaatuisen kodikkaan ja aistikkaan leiman.

Luokkatilat kiertävät atriumpihaa keskikäytävien varassa. Käytävät on valaistu päädyistään valtavin ikkunoin. Ensimmäisessä kerroksessa sijaitsevat erikoisluokat, kirjasto, opettajain ja rehtorin huone, toisessa kerroksessa on lisää aineluokkia. Kolmannessa kerroksessa on juhlasali. Kaikissa kerroksissa on myös kotiluokkia.

Arkkitehti merkitsi jo piirustuksiinsa atriumpihalle paikan veistokselle. Vuonna 1961 paljastettiin kuvanveistäjä Kauko Räsänen kupari-konstruktio, joka ennen sijoilleen asettamista oli ollut esillä Ars 61 -näyttelyssä Ateneumissa. Se oli valtion taideteostoimikunnan Launeen koulun veistoskilpailussa ensimmäisen palkinnon voittanut teos.

Salpausselän yhteiskoulu (K)

Hämeenlinnantie 3

Arkkitehti Unto Ojonen suunnitteli 1958 koulutalon Salpausselän yhteiskoululle, joka oli perustettu samana vuonna. Kaksi vuotta aikaisemmin se oli aloittanut toimintansa väliaikaisissa tiloissa.

Koulu syntyi kolmen perheenisän yksityisen aloitteellisuuden pohjalta. 1950-luvun puolivälissä vain kaksi kolmasosaa lahtelaislapsista pääsi aloittamaan oppikoulun omassa kaupungissaan. Koulutuspaikoista oli suuri pula.

Koulutalo valmistui 1959. Ojonen ratkaisi koulusuunnitelmansa keskushallijärjestelmän pohjalta. 1900-luvun alussa kehitelty ja käytetty keskushalli tuli suomalaisiin kouluihin takaisin 1950-luvulla. Keskushallin etuna on muun muassa taloudellisuus; sen lämmityskustannukset eivät nouse kovin korkeiksi, koska se on sijoitettu luokkahuoneiden keskelle. 1950-luvun suunnittelijat halusivat luoda keskushallista koulurakennuksen uudenlaisen sydämen, kokoon-tumistilan ja usein myös juhlasalin, ja lisäksi se toimi liikenteenjakajana ja vaatesäilytystilana.

Salpausselän koulun suora esikuva on keskushallikoulutyypin uudelleen löytäjän, arkkitehti

Jorma Järven suunnittelema Helsingin Kulosaaren yhteiskoulu, joka valmistui 1955. Koulun keskushalli on muotoiltu nousevaksi auditorio-maiseksi tilaksi, jonka sivustoilla luokkahuoneiden portaat nousevat rytmikkäästi. Ojonen loi sisätiloihin sinisen eri sävyihin perustuvan värimaailman, jota hän korosti punatiilellä ja tummalla mahongilla.

Koulun pitkä siipiosa vuodelta 1962 on niin ikään Unto Ojosen suunnittelema. Se valmistui 1963. Seuraavan kerran rakennusta laajennettiin 1979, jolloin siiven taakse saatiin lisätilaa. Sen suunnitteli rakennusarkkitehti Heikki Sipponen Ojosen toimistosta. Arkkitehti Tuomo Kesäaho, koulun entinen oppilas, sai 1991 suunnitellakseen erillisen liikuntasalin ja joitakin erikoisluokkia käsittävän koulurakennuksen, joka sijoitettiin vastapäätä vanhaa koulua.

Koulun kaksi ensimmäistä vaihetta edustavat oman aikansa uutta koulusuunnittelua. Ojosen arkkitehtuuria ja avaraa koulupihaa hienoine puustoineen on syytä vaalia sen alkuperäisistä lähtökohdista käsin. Keskushallin sisätilat alkuperäisine väreineen kannattaa säilyttää.

Kiveriön yhteiskoulu (5-4)

Teinintie 4

Kiveriön koulu valmistui vuonna 1962 Lahden seitsemäntenä oppikouluna. Koulu oli perustettu yksityisin voimin vuonna 1960. Se aloitti toimintansa Rajakadulla Lahden Tunnustuksellisen Luterilaisen Seurakunnan tiloissa ja siirtyi sitten Ståhlberginkadulle puuseppäkouluun. Arkkitehti Unto Ojonen, kokenut koulusuunnittelija, laati piirustukset vuonna 1961.

Koulu toteutettiin Kiveriöön, alueelle, jonka rakennuskanta oli lähes kokonaan syntynyt sodan jälkeen. Rakennus sijoitettiin metsäsaarekkeen keskelle, urheilukentän laidalle, missä se toteutti 1950-luvun koulusuunnittelun uusia eurooppalaisia ihanteita luonnonläheisyydestä.

Kiveriön koulu edustaa keskushallijärjestelmää samoin kuin saman suunnittelijan Salpausselän koulukin.

Koulurakennus on punatiiltä. Kevyt julkisivumuuri vuorottelee nauhaikkunoiden kanssa.

Juhlavana korosteena sisääntulon yllä kohoaa lasitorni, joka luo tunnistettavan luonteen ja persoonallisuuden koulurakennukselle. Syvennykseen sijoitettu sisäänkäynti, vaatetila, keskushalli sekä voimistelusalit muodostavat koulurakennuksessa jatkumon. Sisäänkäynnin yllä on korkea kaksikerroksinen osa, jonne sijoitettiin alun perin voimakasta päivänvaloa vaativia tiloja.

Koulua laajennettiin kahdesti, vuosina 1966 ja 1972. Kun Kiveriön yläaste ja lukio lakkautettiin 1997, koulurakennus siirtyi Päijät-Hämeen koulutus konsernin omistukseen. Sen sisätiloja muutettiin laajasti, jotta rakennus saatiin sopeutumaan lähinnä toimistokäyttöön. Koulurakennuksen luonne tilajakoineen on kuitenkin säilynyt jokseenkin hyvin, samoin kuin sen alkuperäinen paikka urheilukentän vieressä. Myös avoin piha-alue tukee rakennuksen kouluidentiteettiä tärkeällä tavalla.

Kiveriön kansakoulu (5-11)
Oksakatu 17

Kiveriön koulun on suunnitellut helsinkiläinen arkkitehti Toivo Korhonen vuonna 1963. Se valmistui seuraavana vuonna.

Koulu rakennettiin tehdasvalmisteisista puuelementeistä. Se koostuu viidestä erillisestä ristikuvion muodostavasta rakennuksesta. Koulu on maastoutettu ympäröivään mäntymetsään matalana mustavalkoisena nauhana. Julkisivut ovat ajalle tyypillisesti hyvin niukat, ja niiden teho perustuu kauniisiin mittasuhteisiin.

Vuonna 1986 diplomi-insinööri Esa Hakuli laati piirustukset uudisrakennukselle, joka toteutettiin alkuperäisen kaltaisena tulipalossa tuhoutuneen siiven numero neljä paikalle. Rakennuksessa on ilmennyt kosteusvaurioita, ja sitä on jouduttu korjaamaan useaan otteeseen. Rakennuksen pelkistettyä arkkitehtuuria on syytä vaalia.

Tiirismaan yhteiskoulu (K)
Ursankatu 4

Helsinkiläinen arkkitehti Keijo Petäjä laati vuonna 1963 suunnitelmat Lahden yksityisen tyttölyseon uudisrakennukselle. Suunnittelusta oli järjestetty kilpailu, johon kutsuttiin Petäjän ohella Toivo Korhonen ja Osmo Sipari. Rakennus valmistui 1964. Koulun nimi muutettiin Tiirismaan yhteiskouluksi 1970.

Koulurakennus seisoo juhlavasti harjun rinneessä, ja arkkitehti on korostanut tätä vaikutelmaa korkealla, kaupunkiin suuntautuvalla pääjulkisivulla sekä vähittäisin porrasmuotoihin, jotka johtavat suojaisille luokkapihoille. Koulu muodostaa vastaparin Harjukadun päässä seisovalle kaupungintalolle.

Koulun muoto perustuu kampamalliin, jonka sormien väliin on sijoitettu suojaisat välituntipihat. Käytävätila on minimoitu järjestämällä luokat pihoja rajaaviksi ryhmiä. Malli

on muunnelma 1960-luvulla Suomessa yleistyneestä solukoulusta, jossa koulurakennus jaettiin eri ryhmille tarkoitettuihin itsenäisiin kokonaisuuksiin. Solukoulu oli huokeampi kuin perinteinen koulurakennus, ja siihen saatiin myös kattavampi valvonta sekä edullisemmat valaistusolosuhteet ja meluneristys. Petäjän kouluarkkitehtuuri on minimaalista ja funktionaalista. Se perustui syvälliseen pohdintaan ihmisen tilakäsityksestä ja lapsen kasvusta. Punatiilinen rakennus on taitavasti mukautettu maastoon.

Arkkitehti oli hyvin ihastunut harjun luontoon, ja hänen tavoitteenaan oli suurten ikkunoiden välityksellä tarjota maisema oppilaille ja opettajille. Petäjä halusi alkuperäistä luontoa täydennettävän vain hyvin hillitysti.

Petäjä suunnitteli myös koulun itäpuolelle sijoitetun lisärakennuksen, joka valmistui 1977.

Vuonna 1989 Petäjän arkkitehtitoimisto suunnitteli laajennuksen, joka käsitti koulun pohjoispuolelle rakennetun kaarevan auditorio- ja atkluokkaosan.

Lahden englanninkieliset luokat sijoitettiin vuonna 2000 Tiirismaan kouluun, ja niitä varten lahtelaiset arkkitehdit Anneli Hellsten ja Seppo Markku piirsivät niin ikään koulun pohjoispuolelle lisää luokkatiloja. Tavoitteena oli erottua vanhasta koulurakennuksesta. Lisärakennus onkin värikäs, valoisa, leikkisä ja monimuotoinen vastapainona Petäjän suosimalle askeettisuudelle ja tummille sävyille. Hellsten ja Markku piirsivät myös suuren osan koulun kalusteista.

Tiirismaan koulun rakennus on kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokas, ja sen alkuperäisiä arkkitehtuuripiirteitä kannattaa vaalia.

Mukkulan yhteiskoulu (7-2)

Tuhtokatu 2

Mukkulan yhteiskoulu on turkulaisten arkkitehtien Reino Lukanderin ja Olli Vahteran käsialaa vuodelta 1965. Rakennus valmistui kahdessa osassa, vuosina 1966 ja 1967.

Rakennus on hahmoltaan äärimmäisen pelkistetty. Sen toimintaperiaate pohjaa pitkään keskuskäytävään, jonka varrelle tilat on sijoitettu. Juhla- ja voimistelusalit sekä ruokala muodostavat käytävän risteävän rakennusosan.

Ulkoarkkitehtuuria leimaavat pitkät nauhajulkisivut. Kaupunginarkkitehti Valter Karisalo piirsi vuonna 1974 ruokasalille mutterimaisen laajennuksen, jonka arkkitehtuuri on hieman vierasta alkuperäiselle tiukalle suoraviivaisuudelle. Koulurakennuksen eleetöntä muutokieltä on syytä vaalia.

Mukkulan kansakoulu (7-3)

Lippokatu 1

Lahtelainen arkkitehti Jorma Vuorelma suunnitteli Mukkulan kansakoulun vuonna 1969. Koulu valmistui 1970.

Koulurakennus muodostuu pääkäytävän varteen sijoitetuista yksiköistä. Näin on saatu aikaan miellyttäviä, mittakaavaltaan inhimillisiä tiloja. Yksiköiden väliin syntyy kodikkaita pikku pihvoja, jotka ovat turvallisia pienille lapsille.

Rakennus on kauniisti sijoitettu laakeaan maisemaan. Se on yksikerroksinen lukuun ottamatta päävolyymiä korkeammalle nousevaa juhla- ja voimistelusaliosaa. Mukkulan kansakoulu edustaa oivallisella tavalla oman aikansa rationalistisia koulusuunnitteluperiaatteita, joiden avulla pyrittiin tarkoituksenmukaisiin kokonaisratkaisuihin ja hyötyarkkitehtuurin tarjoamiin esteettisiin elämyksiin. Rakennuksessa on havaittu laajat kosteus- ja homevauriot, jotka on korjattu vuosina 2000–2001. Koulurakennuksen alkuperäisiä suunnitteluperiaatteita kannattaa kunnioittaa.

Muotoiluinstituutti [\(K\)](#)
Kannaksenkatu 22

Lahden taideteollinen oppilaitos perustettiin vuonna 1971. Vuonna 1975 lahtelainen arkkitehti Jorma Salmenkivi laati suunnitelmat oppilaitokselle, ja rakennus valmistui seuraavana vuonna.

Palapeliä muistuttavat julkisivut tehtiin betonielementeistä, joihin jätettiin lautamuottijälki. Elementtien kanssa vuorottelevat ikkuna-aukot ja akryylilevyt. Koulukompleksia laajennettiin vuonna 1988 Salmenkiven suunnitelmin. Vanhaa rakennusta täydennettiin muun muassa hallinto- ja luokkatiloja käsittävällä osalla sekä kultaseppäkoulun rakennuksella.

Koulun arkkitehtuuria leimaa tarkoituksenmukaisuus, toimintälähtöisyys ja muutosjoustavuus. Kokonaisuus kuuluu Lahden kulttuurikeskukseen teatterin, aikuiskoulutuskeskuksen ja kirjaston rinnalla. Sen alkuperäisarkkitehtuuria on syytä vaalia.

Steiner-koulu (33-4)

Eeronkatu 2

Steiner-koulut toteuttavat itävaltalaisen Rudolf Steinerin 1800- ja 1900-luvun vaihteen molemmin puolin kehittämiä pedagogisia oppeja, muun muassa oppilaan oman kehitysrytmin kunnioittamista, taiteen painottamista tieteen kustannuksella ja varhaista kieltenopetusta. Steiner paneutui myös kouluarkkitehtuuriin. Koulurakennuksen tuli kehittää oppilasta. Rakennuspaikalla ja koulun väreillä, ennen kaikkea Goethen väriteorioilla oli suuri merkitys. Luonnonmateriaalit olivat tärkeitä. Koulun tuli noudattaa orgaanisen arkkitehtuurin periaatteita. Ensimmäinen Steiner-koulu rakennettiin Stuttgartiin vuonna 1921. Suomen ensimmäinen Steiner-koulu perustettiin Helsinkiin 1955, toinen Lahteen 1970.

Lahten Steiner-koulu sai oman koulurakennuksen vuonna 1988. Se oli pitkän ja perusteellisen suunnittelutyön tulos. Rakennuksen piirsi lahtelainen arkkitehtitoimisto Arkkitehtityö Oy, jossa rakennussuunnittelusta vastasi arkkitehti Pauli Lindström. Pihasuunnittelu oli arkkitehti Pirjo Kinnusen.

Rakennus on sijoitettu laakealle rinteelle, joka laskeutuu kohti Vesijärveä. Se avautuu Jalakarannantielle. Piha on haluttu säilyttää mahdollisimman luonnonmukaisena. Koulu on kaaren mallinen. Se ikään kuin sulkee oppilaat syliinsä ja synnyttää pihaan kolmiapilan muodon.

Siellä, missä oppilaat tekevät työtään, rakennus on puuta, muualla betonia. Massoitteleva on hyvin rytmikästä, mitä korostavat myös yläosaan kulmikkaat ikkunat. Kotiluokat toisesta viidenteen muistuttavat keskenään toisiaan, samoin luokat kuudesta kahdeksanteen ja kymmenestä kahteentoista. Ensimmäinen ja yhdeksäs poikkeavat muista. Yhdeksäs luokka on viisikulmio, joka on ihmisen symboli. Viisikulmioita ovat myös eurytmiasali sekä itätorni, jossa sijaitsevat kuvaamataidon tilat ja musiikkiluokka. Luokkatilat ovat erivärisiä, ja tarkoitus on, että oppilaat kulkevat koulupolkunsa aikana läpi kaikki värit.

Lahden sosiaalialan oppilaitos

Vipusenkatu 5 (10-3)

Päijät-Hämeen sosiaalialan oppilaitos perustettiin vuonna 1987. Jo edellisenä vuonna oli päätetty järjestää arkkitehtikilpailu uuden oppilaitoksen suunnittelusta. Kilpailuun kutsuttiin lahtelaiset Arkkitehtityö Oy ja Arkkitehti-toimisto Vuorelma & Salo sekä helsinkiläinen Suunnittelukeskus. Vuorelma & Salo ei jättänyt ehdotusta. Parhaaksi arvioitiin Arkkitehtityön Opintielä-niminen suunnitelma, jota kiitettiin muun muassa taitavasta sijoittelusta ja alueen muiden rakennusten huomioon ottamisesta. Arkkitehtuuria pidettiin virkeänä ja hallittuna. Arkkitehtityö Oy:ssä suunnitelmat olivat laatineet arkkitehdit Kari Lindström ja Jorma Vesanen.

Oppilaitoksen rakentaminen aloitettiin helmikuussa 1989, ja jo vuodenvaihteessa päästiin muuttamaan uusiin tiloihin Vipusenkadulle. Koulu on osa Päijät-Hämeen koulutus konsernin laajaa kampusaluetta.

Rakennuksen perusratkaisu pohjautuu suljettuun atriumpihaan, jonka luoteinen kulma on avattu portaikkojen välityksellä ulospäin. Oppilaitos seisoo komeasti mäenrinteessä tiheän

puuston ympäröimänä. Porrassarjat korostavat sen asemaa ja olemusta sivistyslaitoksena.

Rakennuksen arkkitehtuuri heijastelee hillitysti aikakautensa postmodernismin aaltoja. Tiilisten julkisivujen raidoitettu alaosa, porrastukset ja massoitellun kolmiulotteinen polveilu kiinnittävät 1980-luvun virtauksiin, joissa etsittiin vaihtoehtoja tylyksi ja vivahteettomaksi syytetyille funktionalismille ja sen jälkeläisille. Vipusenkadun kanssa suunnilleen yhtä aikaa rakennettu Tuusulan sosiaalialan oppilaitos – alansa suurin opinahjo Suomessa – on yleislinjoiltaan lähellä Lindströmin ratkaisuja, mutta lahtelaisversio on huomattavasti maltillisempi. Arkkitehti Kari Lindströmin mukaan suunnitelman pohjalta löytyvät kuitenkin funktionalismin ihanteet, erityisesti pohjaratkaisuissa mutta myös julkisivujen yksinkertaisessa muotokielessä.

Sosiaalialan oppilaitosta perustettaessa sen yhtenä osana oli Lahden kotitalouskoulu. Kenties siitä syystä sisätilojen käytävien erivärisistä lattialaatoista sommitellut ”räsymatot” tuntuvat niin osuvilta. Tässäkin voi nähdä postmodernismin ominaista värikkyyttä.

Ahtialan ala-aste ja yläaste [\(13-4\)](#)

Purorinteenkatu 4

Ahtialan ala-asteen suunnitelmat ovat vuosilta 1992–1994. Ne on allekirjoittanut Arkkitehtitoimisto Vuorelma & Salon arkkitehti Reijo Salo. Yläaste suunniteltiin 2001 samassa arkkitehtitoimistossa, pääsuunnittelijana arkkitehti Heikki Vuorelma.

Ameebomainen kokonaisuus, vinot räystät ja värikkäät korosteet ovat leimallisia ala-asterakennukselle, yläaste on selvästi hillitympi ja pidättyvämpi. Ala-aste on suunniteltu pienille lapsille: ensin sukelletaan pienelle turvalliselle pihalle. Siitä päästään keskusaulaan ja suoraan avoimeen ruokalatalaan. Aulasta tilat jakaantuvat kirjastoon ja kahteen erilliseen oppitilaryhmään. Tilarajat ovat pienimuotoisia ja lapsen mittakaavaan sovitettuja.

Kaksikerroksinen yläasterakennus sijaitsee ala-asteen pohjoispuolella. Se perustuu yksin-

kertaiselle keskikäytäväratkaisulle. Käytävä laajenee saapumissuunnassa puolipyöreäksi, osin lasiseinäiseksi kirjastoksi, joka on suunnattu vieriselle kevyenliikenteenväylälle. Sisätilat avautuvat ulos yhteisön keskeiselle raitille.

Lahden kaupungin puisto-osaston suunnitteluhortonomi Eila Palojärvi laati koulujen ympärille vihersuunnitelman, joka käsittää muun muassa opetusviljelyalueita.

Koulut edustavat uudenlaista, ympäristön havainnointiin innostavaa ja interaktiivista kouluarkkitehtuuria.

Vaikka Ahtialan koulu ei liity fyysisesti alueen sosiaali- ja terveystaloon ja seurakuntakeskukseen, sillä on runsaasti yhtäläisyyksiä niihin arkkitehtonisen ilmeensä kautta. Ne muodostavat rakennustaiteellisesti yhtenäisen kokonaisuuden.

YHTEISÖRAKENNUKSET

Lahdessa on säilynyt kolme seurantaloa. Keskuksessa sijaitsevan Kansantalon lisäksi jäljellä ovat Ahtialan nuorisoseuran talo vuodelta 1965 ja Ahtialan työväentalo. Kauppakadulla sijainneen Lahden työväentalon purkamisen vuonna 1984 oli rakennus- ja kulttuurihistoriallisesti suuri menetys.

Ahtialan työväentalo [\(13-1\)](#)

Arvonkatu 14

Ahtialan vuonna 1908 valmistunut ensimmäinen työväentalo purettiin huonokuntoisena vuonna 1963. Samalle paikalle valmistui kaksi vuotta myöhemmin uusi talo, jonka suunnittelivat yhdistyksen toimihenkilöt. Arkkitehti Juhani Antonoff avusti heitä julkisivujen muokkaamisessa.

Työväentalossa on lähes 200 neliömetrin juhlasali näyttämöineen, ravintola ja halli sekä kellarikerroksessa voimistelusalit ja sauna. Yläkerroksessa on kokoushuoneita ja vahtimestarin asunto. Talo edustaa 1950-luvun yksinkertaista rapattua rakennustyyppiä, joka on tuttu muun muassa sodanjälkeisestä koulurakentamisesta.

Työväentalon arvo perustuu sen yhteisö- ja rakennusluonteeseen ja rakennustyyppin harvinaisuuteen. Rakennuksella on myös merkitystä ympäristönsä kiintopisteenä. Arkkitehti Juhani Antonoffin elämäntyö – josta merkittävä osuus sijaitsee entisessä Sverdlovskissa, nykyisessä Jekaterinburgissa – ansaitsee niin ikään tulla huomatuksi.

Kansantalo [\(K\)](#)

Aleksanterinkatu 26 – Saimaankatu 12

Lahden sosiaalidemokraattinen työväenyhdistys ryhtyi jo 1930-luvulla ponnistelemaan uuden työväentalon rakentamiseksi entisen, Nastolankadulla sijainneen talon käytyä ahtaaksi. Kaupunki myi yhdistykselle tontin Aleksanterinkadun ja Saimaankadun kulmasta vuonna 1941, mutta sodanjälkeiset olot vaikeuttivat talohankkeen toteuttamista. Rakennussuunnitelmat tilattiin Työväenyhdistysten Keskusliiton rakennusosastolta, ja ne valmistuivat 1955.

Arkkitehti Sirkka Tarumaa, joka oli piirtänyt useita muitakin työväentaloja, suunnitteli Aleksanterinkadulle kaksikerroksisen toimistosiiiven ja Saimaankadun puolelle juhlasaliosan. Rakennus valmistui 1957.

Työväentaloa ryhdyttiin alusta pitäen kutsumaan Kansantaloksi työväentalon sijasta. Työväenliikkeen tuonaikaiset ristiriidat haluttiin sovittaa yhteisellä voimanponnistuksella, jota nimikin kuvasi. Sirkka Tarumaa suunnitteli myös Saimaankadun puoleisessa julkisivussa olevan reliefin. Kansantaloa laajennettiin vuonna 1964 arkkitehti Paul G. Rothin piirustusten mukaan. Tulos ei kaikilta osin ole onnistunut. Toimistosiipeä pidennettiin ja siihen lisättiin kolme asuin- ja toimistokäyttöön tarkoitettua kerrosta. 2000-luvun lopulla valmistui siipiosan korotus, jonka suunnitteli rakennusarkkitehti Kari Parikka. Rakennus on muutoin säilynyt melko hyvin alkuperäiskalusteita myöten.

LIKENNE

Lahti on liikenteen kaupunki: se syntyi keskiaikaisen Turun ja Viipurin välisen maantien varteen ja sen kauppala- ja kaupunkihistorian perustana ovat 1860-luvun rautatielinjaukset ja Vesijärven satama. Lahdessa on ollut kaikkiaan kymmenen liikenneasemaa. Niistä kuusi on purettu, mutta kaksi, linja-autoasema ja rautatieasema ovat edelleen alkuperäisessä käytössään.

Asemakaava-arkkitehti Olavi Laisaaren vuonna 1947 valmistunut Lahden yleiskaava esitteli huikeita liikennevisioita: haluttiin paljon pikateitä, vanhaan rautatiesolmukohtaan tarvittiin lisää ratapihoja, sataman laajentaminen oli mahdollista ja tulevaisuuden pääliikennemuoto, lentäminen, vaati neljä kenttää. Vaikka suunnitelma ei sellaisenaan toteutunutkaan, uusittiin Lahtea sodan jälkeen vahvasti autokaupunkihengessä. Katuja levennettiin ja niiden kulmia pyöristettiin, jotta liikenne olisi sujuvaa. Toisaalta pyrittiin kehittämään myös julkista liikennettä: kaupunginhallitus päätti heti sodan jälkeen järjestää kunnallisen trolleybussiliikenteen, mutta hanke ei koskaan toteutunut. Paasikivenaukion

valtava liikenneympyrä, kaupunginjohtajan mukaan kutsuttu Kajalan kaalimaa, oli maankuulu ja yksi 1950-luvun suurista kaupunkikuvallisista uutuuksista Lahdessa.

Lahti oli 1950-luvun lopulla etäisin kestopäällystetyn pikatien päässä sijaitseva kaupunki Helsingistä katsoen ja vuonna 1955 valmistunut Helsingintie oli ensimmäisiä kestopäällystettyjä teitä Suomessa. Helsingintieltä kaupungin keskustaan kaartuva ja laskeutuva Hollolankatu Hakatorneineen ja konserttitaloineen muodostui monille autoilijoille modernin Lahden tunnuskuva. Tilanne muuttui ohiteiden rakentamisen jälkeen. Eteläinen keskusta-alue mullistui, kun Asematorin poikki linjattiin uusi läpikulku tie 1980-luvun alussa. Asematoria muokattiin tässä yhteydessä voimakkaasti. Ratkaisu siirsi Aleksanterinkadun liikennettä vahvasti keskustasta sen laidalle.

Helsingin ja Lahden välinen moottoritie ja oikorata ovat olleet viime vuosien suurista liikennepoliittisista ratkaisuja.

Renkomäen liittymä

Renkomäen ramppi (22-1)

Helsingin ja Lahden välisen moottoritien viimeinen osuus avattiin liikenteelle syyskuussa 1999. Moottoritien varteen sijoitettiin useita taideteoksia. Lahden Renkomäessä tie päättyy ramppiin, jonka muotoili Tielaitos. Arkkitehti Kari Lindström suunnitteli siihen ympäristöteoksen, joka käsittää kaksi osaa, Blue Brakes -valoteoksen ja Light Spin -nimisen pylonin.

Blue Brakes eli Siniset jarrut muodostuu valotolpista, jotka on sijoitettu kolmen kilometrin matkalle ennen Lahden-liittymää. Valotolpat tihenevät kohti ramppia suhteessa 0,9. Lopulta tolpat muuttuvat rampin kaiteeseen sijoitetuksi

valojuovaksi. Kaiteen pystytuet on kallistettu hieman ulospäin tehostamaan vauhdin vaikutelmaa. Valot ja valojuova ovat sinisiä. Väri juontuu Lahden sinisistä.

Ramppi kiertyy 30 metriä korkean pylonin, Light spinin, ympärille. Pyloni on valmistettu perforoidusta teräksestä, jonka silmäkoko pienenee ylöspäin. Jalustassa on kivinen kompassi, joka osoittaa Lahden torille.

Taideteos toimii ainoastaan pimeällä, mutta sen kinetiikka tarjoaa ainutlaatuisen urbaanin elämyksen yhdistyneenä moottoritien vauhtiin.

MUUT

Taiteilija Olavi Lanun koti ja ateljee (24-5)
Kuhankeittäjäncatu 2

Nykyisin taiteilija Olavi Lanun ja taiteilija Tarja Lanun kotina ja ateljeena toimiva rakennus valmistui 1950-luvulla Patomäen Puutarhan tarpeisiin. Puutarha perustettiin 1945. Päärakennus on suunniteltu vuonna 1944. Tontilla oli lisäksi kolme pitkää kasvihuonetta.

Päärakennus on tehty savitiilestä, jonka Olavi Lanu ensin maalasi, sitten vuonna 1994 rappasi vaaleaksi. Ensimmäisessä kerroksessa oli alun perin kasvien käsittelytilat, toisessa kerroksessa puutarhurin huone ja keittiö, työntekijöiden yhteiskeittiö ja huoneet sekä idätyshuone. Rakennuksen tilarakennetta on muutettu huomattavasti vuosikymmenten aikana, esimerkiksi vanhan muuntajan paikalle on tehty huoneita, ja idätyshuoneen seinät on poistettu.

Myöhemmin päärakennuksessa toimi auto-
korjaamo, kunnes taiteilija Olavi Lanu osti kiinteistön vuonna 1970. Yksi kasvihuoneista oli tällöin jo purettu, kahdesta muusta tuli taiteilijan työtiloja ja varastoja. Nytemmin kaikki kasvihuoneet on purettu.

Talon pihalla kasvaa monia Patomäen Puutarhan aikaisia koristekasveja. Talonpojantien puolella kasvaa vuodelta 1952 peräisin oleva kuusi, joka muistuttaa vieressään aikanaan kulkeneesta tiestä.

Taiteilija Kosti Ahosen koti ja ateljee (5-9)
Mäyräncatu 1

Kosti Ahonen (1920–2003) oli lahtelainen taidemaalari ja veistäjä, jonka originelli taide on näkyvillä kaikkialla hänen 1950-luvun perinteisessä asevelitalossaan. Taide täyttää suuren pihan ja kodin jokaisen sopen. Ahonen veisti kotinsa huonekalut ja maalasi ne vahvoin mehevin värein.

Liisa ja Reijo Joronen hankkivat talon omistukseensa 2000-luvun alussa. He luovuttivat talon Ahosen kuoleman jälkeen taiteilija-
ateljeeksi, jossa Lahden taideinstituutin opiskelijoita voi asua vuodesta kahteen vuoteen puutarhanhoitoa vastaan. Talon ensimmäiset vieraat Riikka Mäkinen ja Sami Uotila kunnostivat talon. Anu-Riikka Leppänen laati Lahden ammattikorkeakoulun opinnäytetyönään puutarha- ja veistospihasuunnitelman.

Taiteilija Matti Koskelan koti ja ateljee [\(5-1\)](#)

Suopuistontie 9

Kokeilumieli ja 1960-luvun utopioita pursunnut ilmapiiri innostivat taiteilija Matti Koskelan perheen uudenlaisen asuin- ja ateljeetalon etsintään. Valinta osui Domino-järjestelmään, joka tarjosi mahdollisuuden vaihdella pohjaratkaisua ja rakentaa kahteen kerrokseen. Ensimmäinen Domino-koetalo oli valmistunut 1964.

Arkkitehti Paavo Joensalo suunnitteli ristin muotoisen talon, jonka keskus oli lämmintä asuintilaa, ristikakat kylmiä varastoja, terassia ja samalla laajennustilaa. Talo valmistui 1969.

Rakennuksen idea perustuu 228 x 260 senttimetrin kokosiin lasiverhoiltuihin ruudutettuihin julkisivuelementteihin, joihin voidaan asen-

taa joko ikkuna- tai lämpöelementtejä. Niiden pohjalta taloa oli mahdollista muovata kulloisenkin tarpeen mukaan, ja ikkunoiden paikkaa voitiin muuttaa. Rakenteen jäykistäjänä toimii kookas vesisäiliö, jota lämmitetään yösähköllä.

Rakennuksen värytys muistuttaa De Stijl-liikkeen ihanteista, mustasta perusrudukosta ja puhtaista pääväreistä. Yksityiskohtia on suunniteltu leikkimielellä, esimerkiksi pääsisäänkäynnin yläpuoliset valaisimet on valmistettu vesikourujen kulmakappaleista.

Männikkötontilla sijaitsee myös Domino-järjestelmällä rakennettu erillinen ateljeetalo.

Taiteilija Tuomo Lukkarin ateljeetalo (10-2)
Makarantie 7

Taidemaalari Tuomo Lukkarin ja hänen perheensä omakotitalo valmistui Makarantielle vuonna 1963. Sen yhteyteen rakennettiin myös ateljee, joka kuitenkin täpätinhajuineen osoitautui epämukavaksi asuintilojen yhteydessä. 1960- ja 1970-luvun vaihteessa rakennusmestari Osmo Leppä suunnitteli erillisen ateljeen, johon käytettiin tontin jäljellä oleva rakennusoikeus.

Tilat piti rakentaa kahteen kerrokseen, jotta ateljee saatiin sopuisasti mahtumaan paikalle. Alhaalla on varasto, toisessa kerroksessa työtila. Tavoitteena oli aikanaan mahdollisimman yksinkertainen, valoisa ja lämmin tila, jossa olisi vähäisistä neliöistä huolimatta runsaasti tilantuntua. Ateljeessa on suuret kattoikkunat, ja pohjoinen seinä on lasia. Valo on maalaamiselle ja myös valokuvaamiselle ihanteellinen.

Taiteilija Reino Hietasen koti ja ateljee (33-7)
Pallaskatu 6

Professori, taidemaalari Reino Hietasen ateljeetalon suunnitteli hänen koulu- ja partiotoverinsa, professori, arkkitehti Esko Lehti vuonna 1979. Talo valmistui seuraavana vuonna. Lehti oli vajaata vuosikymmentä aikaisemmin piirtänyt Mukkulan taiteilijatalon sekä joitakin muitakin suomalaisia taiteilijataloja. Reino Hietanen valitsi aikanaan Lehden Mukkulan taiteilijatalon suunnittelijaksi, ja Lehti oli myös hänen oman ateljeetalonsa itsestään selvä valinta.

Lentäjäkoulutuksen saanut arkkitehti aloitti suunnittelun tutkimalla rakennuspaikkaa lentokoneesta käsin. Hietanen oli rakennuksen ideointivaiheessa kiinteästi työssä mukana.

Alun perin kolmen perheen kodiksi tarkoitettu kolmikerroksinen rivitalo supistui lopulta kaksikerroksiseksi omakotitaloksi. Valkoiseksi rapattu, tummin puurakentein korostettu lähes neliön muotoinen talo sijaitsee jyrkähkössä mäessä. Sen arkkitehtuuri muistuttaa englantilaisesta maaseudusta, italialaisesta architettura minoresta ja Japanin keveästä elegantista rakenteellisuudesta.

Taloon rakennettiin vuonna 1989 uusi kuisti Lehden piirustuksin. Rakennusarkkitehti Matti Kyrrö suunnitteli autokatoksen vuonna 2000. Pihalla on myös Hietasten rakentama maakellari. Yläpihalle antaa tunnelmaa harvinainen Amerikan jalopähkinäpuu.

Taiteilijatalo, Kevätkatu 18 (8-2)

Mukkulan lähellä, Merrasojan laaksossa sijaitsevat myös Kevätkadun rivitalot ja niiden joukossa taiteilijatalo, rakennustyyppinsä ainut edustaja Lahdessa. Kevätkadun taiteilijatalo oli osa suomalaista taiteilijatalojen noususuhdannetta, sillä opetusministeriön tavoitteena oli rakentaa sellaisia ympäri Suomea. Samoihin aikoihin samantyyppiset rivitalot rakennettiin Helsingin Myllypuroon, Järvenpäähän ja Jyväskylään. Kevätkadun rivitalo valmistui vuonna 1972, ja sen suunnittelivat arkkitehdit Erkki Korhonen ja Esko Lehti vuonna 1971. Lehden toimiston valitsi taidemaalari Reino Hietanen, joka oli tuolloin Lahden taiteilijaseuran puheenjohtaja ja taiteilijatalohankkeen vetäjä. Lehti oli Hietasen koulutoveri Joensuusta.

Taiteilijatalo oli lahtelaisen taiteilijakunnan vuosia elänyt unelma, jota lähdettiin määrätietoisesti toteuttamaan 1960-luvun lopulla. Rakennuttajana toimi Lahden taiteilijatalosäätiö. Kaupunki luovutti tontin ja rahoitusosuuden, taiteilijat itse keräsivät rahaa muun muassa taidemyyntinäyttelyin. Rakennukseen tuli kuusi ateljeeta asuntoineen sekä toimintakeskus-näyttelytila Lahtiart. Rakennus toteutettiin pääasiassa puusta siten, että kiinteitä rakenteita oli mahdollisimman vähän joustavuuden ja hallimaisuuden saavuttamiseksi.

Taiteilijataloon liittyy runsaasti arvokasta arkkitehtuuri-, henkilö- ja kulttuurihistoriaa.

Ahtialan aluekeskus (13-6)

Vuonna 1970 Lahden kaupunkirakenteen kehityslinjaksi valittiin niin kutsuttu rypälemalli, jonka pohjalta aluekeskuksiksi osoitettiin Lahden keskusta, Ahtiala ja Hollolan Salpakangas.

Ahtialasta tavoiteltiin 60 000 asukkaan aluekeskusta. Siitä suunniteltiin korkealuokkaista ja palveluiltaan kattavaa aluetta, jossa olisi asumisen ohella myös työpaikkoja. Ahtialan suunnittelu alkoi 1972, ja uudet asukkaat pääsivät muuttamaan alueelle 1976. Asuntoalueita alkoi syntyä tiiviiseen tahtiin, mutta palvelut jäivät osaksi puuttumaan. Ahtialan aluekeskus rakennettiin vasta 1990-luvulla.

Terveyskeskus ja seurakuntakoti sijaitsevat vierekkäin Ahtialantien ja Alasenkadun kulmassa, koulu niistä hieman idempänä Purorinteessä. Suuret marketit ja bensiiniasema ovat myös keskittyneet terveyskeskuksen ja seurakuntakodin kupeeseen.

Ahtialan sosiaali- ja terveysasema on Lahden teknillisen viraston suunnittelijoiden Keijo Heimon ja Raimo Loukon käsialaa vuodelta 1994. He laativat lopulliset suunnitelmat Arkkitehti-toimisto Paatela–Paatela & Co:n luonnosten pohjalta. Kaksikerroksinen rakennus on sommiteltu polveilevasti mäenrinteeseen. Se on L:n muotoinen, pääsisäänkäynti on talon sisänurkassa. Siitä avautuu keskusaula, josta haarautu-

vat sormimaisesti eriytetyt tilat hallinnolle, neuvoloille ja sosiaalitoimelle. Toimenpidehuoneet ja laboratoriot sijaitsevat toisessa kerroksessa, jonne johtaa julkisivussa klassisena puolipyöreänä porrastorniaiheena näkyvä portaikko. Julkisivumateriaalina on punainen tiililaatta, jota on virkistetty valkoisin rouhebetonidetaljein ja ikkunoiden väliin sijoitetuin tummin puuritiöin. Sosiaali- ja terveysaseman arkkitehtuuri heijastelee aikakauden postmodernismia: ikkunarivit on paikoin rypytytty rytmikkäiksi kuivoiksi, ja alas vedetty tiilinen katonlape on osa julkisivusommitelmaa.

Arkkitehti Vesa Olkkolan 1996 suunnitelma Ahtialan seurakuntakeskus valmistui korkealle mäenrinteelle terveysaseman taakse. Sen värimaailma toistaa muunnellen sosiaali- ja terveysaseman sävyjä. Vaaleanpunertava lautaverhous muodostaa eeterisen taustan, josta punatiili ja lasi nousevat korostamaan seurakuntasalin ja sen alttariosan merkitystä. Alttariseinän kookas lasilyhty on suunnattu Ahtialantielle, muutoin rakennus aukeaa Alasenkadulle.

Sosiaali- ja terveysaseman ja seurakuntakeskuksen ympäristöön laadittiin vihersuunnitelmat, joissa vahvasti käsitellyt kiviaiheet ja jalostetut kasvit lomittuvat luonnonmuotojen ja -kasvien kanssa.

Tanssilava Hepolammintie 41 (9-1)

Pesäkallion tanssilava on rakennettu vuonna 1969 rakennusmestari Jaakko Aallon piirustusten mukaan. Perimätieto kertoo, että lavan esikuvana on ollut Helsingin kuuluisa Pavi. Lava jatkoi Kivistönmäellä sijainneen Sointulan tanssilavan toimintaa.

Pesäkallion rakennuttajana oli Suomen kommunistisen puolueen Lahden piirijärjestö, ja lava pystytettiin talkoilla. Ensimmäiset tanssit pidettiin kesällä 1970, mutta toiminta loppui jo seuraavana vuonna, ja lava palveli aina vuoteen 1984 huonekaluvarastona. Sen jälkeen tansseja on pidetty joko ympärivuotisesti tai satunnaisesti. Vuonna 1992 lavaa laajennettiin viisi metriä pohjoiseen. Joitakin sisäisiä muutoksia on myös tehty. Rakennus on arvokas sekä kulttuurihistoriallisesti että harvinaisena rakennustyyppinä.

Vesitorni Juustilankatu 13 (5-2)

Lahden ensimmäinen vesitorni oli kaupungin-insinööri Kaarlo Tavastin vuonna 1908 suunnittelema Salpausselän, nykyisen Radiomäen vesitorni, joka ei enää ole alkuperäisessä käytössään. Valmistuttuaan 1909 se oli Suomen ensimmäisiä lajissaan.

1960- ja 1970-luku oli vesitornien kulta-aikaa Suomessa: niitä valmistui tuolloin yli kaksisataa. Helsingiläinen arkkitehti Reino Koivula suunnitteli Lahden pohjoista siluettia vahvasti leimaavan sienen muotoisen vesitornin vuonna 1961. Rakennus otettiin käyttöön 1962, mutta se valmistui lopullisesti vasta seuraavana vuonna.

Tornin huipulla oli aikanaan hyvin suosittu näköalakahvila. Sen sisustukseen on vuosien kuluessa tehty joitakin muutoksia.

Tähtitorni Tähtitorninkatu 1 (32-3)

Lahden vanha tähtitorni purettiin Tiirismaan koulun tieltä heinäkuussa 1963. Uutta tähtitornia kaavailtiin ensin Mustankallionmäen vesitorniin, mutta se päätettiin lopulta rakentaa Pirttiharjun vesitorniin, joka valmistui marraskuussa 1963 läntisten kaupunginosien vedentarpeisiin. Paikka oli ihanteellinen tähtitornille, sillä se sijaitsi suhteellisen kaukana kaupungin valoista ja tehtaiden savupiipuista.

Pirttiharjun torni on yksi Lahden kolmesta vesitornista. Se on 33,5 metriä korkea ja sen huippu on suunnilleen samalla tasolla kuin Mustankallionmäen vesitornin. Vesisäiliön tila-

vuus on tuhat kuutiometriä. Huipulla sijaitseva observatorio on Suomen suurimpia.

Tornin jalusta toteutettiin liukuvaluna. Säiliöosan kantava rakenne koostuu kuudesta säiliön korkuisesta, sen sisällä risteävästä palkista. Torni on ajalleen tyypillisesti yhden jalan varassa seisova kartio. Tämän muodon edelläkävijä on arkkitehti Ossi Leppämäen suunnittelema, vuonna 1959 valmistunut Helsingin Lauttasaa- ren vesitorni. Sienimäinen muoto on vesitek- nisesti edullinen sekä rakenteellisesti ja esteet- tisesti selkeä. Pirttiharjun vesitornin suunnitteli Oy Vesi-Hydro.

Sähköasemat ja muuntamot

Mestarinkatu 21:n sähköasema Sopenkorvessa on rakennettu vuonna 1956. Suunnittelijoina olivat Lahden kaupungin arkkitehtiosaston virkamiehet K. J. Hynynen ja kaupunginarkkitehti Kaarlo Könönen. Kokonaisuus on vaikuttava Hennalan suunnasta tulevine massiivisine ilmajohtoineen. Asema oli todennäköisesti ensimmäinen kauko-ohjattu sähköasema Suomessa.

Kytölän sähköasema Pengerkadun päässä on rakennettu vuonna 1961.

Näkkimistöntie (22-3)

Tähtitorninkatu 1 (32-3)

Muuntamot

Nummenkadun ja Hämeenlinnantien risteys, 1944

Vanhan Helsingintien ja Kalliokadun risteys, 1945

Linnaistentie, 1948

Näkkimistöntie, 1950

Siperiantie 2, 1953

Jaakkolankatu 35, 1959

Jalkarannantien ja Korpikankareentien risteys, 1959

Vuoripojankatu 9, 1983

Ohrapäätie

Purokatu

Tähtitorninkatu 1

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- Alvar Aalto Säätiö, Helsinki
Piirustusarkisto
Alvar Aallon päiväämättömät luonnokset
Lahden kaupattorista
- Lahden tekninen ja ympäristötoimiala, Lahti
Maankäyttö
  - Kaavakarttoja ja kaavaselostuksia
  - Metsä-Pietilän kaavarunko ja rakennusinventointi
 Rakennusvalvonta
Piirustusarkisto
Rakennuspiirustuksia
Vihertoimi
Piirustusarkisto
Viher-, puisto- ja leikkialuesuunnitelmia
- Eero Seesvaaran sähköpostit Riitta Niskaselle 15.12.2010 ja 31.12.2010. Vastaanottajan hallussa.
- Eila Palojärven sähköposti Riitta Niskaselle 20.2.2009. Vastaanottajan hallussa.
- <http://intrajul.lahti.fi/www/intra.nsf/pages>
- <http://www.lahti.fi/www/cms.nsf/www/Launeen%20perhepuisto>
- <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/houruinh.htm>
- Härö, Mikko 2006. ”Asuinrakentaminen Suomessa 1900-luvulla”. www.rakennusperinto.fi/artikkelit/asuinrakentaminen
- Maija-Riitta Kallion sähköposti Riitta Niskaselle 1.6.2010. Vastaanottajan hallussa.
- Päijät-Hämeen koulutus konsernin rakennuskannan kehitys. 25.9.2002 päivätty selvitys. Moniste.
- Suomen arkkitehtuurimuseo, Helsinki
Arkkitehtuurikilpailuarkisto
Päijät-Hämeen sosiaalialan
oppilaitoksen kilpailuasiakirjat
- Wager, Henrik. Enso Oy:n rakennuskannan inventointi. Inventointiraportti 28.2.1997. Moniste.
- www.lahti.fi/apoli
- www.lahti.fi/sosiaali- ja terveystalvet/paivahoito
- www.mfa.fi/vesitornit
- www.rky.fi

SUULLISIA TIETOJA ANTANEET

- Antonoff, Irene, sosiaalikasvattaja, erityisopettaja, Lahti. Haastattelut 2006, 2007.
  - Boman, Juhani, arkkitehti, Hollola. Haastattelu 23.5.2007.
  - Hietanen, Reino, taidemaalari, professori, Lahti. Haastattelu 11.10.2010.
  - Joronen, Liisa, kasvatustieteiden tohtori, Helsinki. Haastattelu 20.9.2010.
  - Jussila, Jorma, Lahti. Haastattelu 11.10.2010.
  - Karvinen-Jussilainen, Anne, kaupunginarkkitehti, Lahti. Haastattelu 11.2.2011.
  - Lanu, Tarja, kuvataiteilija, Lahti. Haastattelu 10.3.2010.
  - Liljeblad, Erik, arkkitehti, Lahti. Haastattelu 15.1.2007. Kuollut 2009.
  - Lindström, Kari, arkkitehti, Lahti. Haastattelut 28.5.2010 ja 15.12.2010.
  - Lukkari, Tuomo, taidemaalari, Lahti. Haastattelu 14.12.2010.
  - Neuvonen, Hannu, kaupunginpuutarhuri, Lahti. Haastattelu 8.9.2011.
  - Seppälä, Helena, suunnitteluinsinööri, Lahti. Haastattelut 1.6.2010 ja 29.6.2011.
  - Tuominen, Anna, kauppatieteiden maisteri, Lahti. Haastattelu 29.5.2009.
  - Tuominen, Erkki, toimitusjohtaja, Lahti. Haastattelu 11.6.2009.
  - Tuominen, Jussi, kunnossapitopäällikkö, Lahti. Haastattelu 15.10.2002.
  - Vuorelma, Heikki, arkkitehti, Lahti. Haastattelu 17.2.2005.
- PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS
- Airamo, Raimo 1999. ”Lahden ydinkeskustan kaavoituksen vaiheita”. Nuoren kaupungin pitkä historia. Toim. Hannu Takala ja Hannu Poutiainen. Jyväskylä.
  - Airamo, Raimo 2007. ”Maankäytön yhteistyötä 50 vuotta yleispiirteisellä tasolla Lahden kaupunkiseudulla”. Yksi maakunta, monta näkökulmaa IV. Artikkeleita Päijät-Hämeestä. Päijät-Hämeen liitto Ar66/2007. Toim. Jukka Mikkonen ja Päivi Pulkkinen. Lahti.
  - Airamo, Raimo 2008. Lahden Ankkuri. Rantakaupungin nousu tehtaan raunioista. Jyväskylä.

- Anttila, Olavi 1980. ”Kunnallishallinto ja -politiikka”. Lahden historia. Toim. Jouko Heinonen. Hämeenlinna.
- ”Asunto-oy Aleksanterinkatu 23, Lahden Osuuskauppa”. Rakennustaito 2/1957.
- Davey, Peter 1992. ”Näkökulmia suomalaisen arkkitehtuuriin”. Arkkitehtuurin nykyhetki – 7 näkökulmaa. Suomen rakennustaiteen museon näyttelyjulkaisu. Toim. Marja-Riitta Norri ja Maija Kärkkäinen. Espoo.
- Diplomi-insinöörit ja arkkitehdit 1973. STS:n ja TFiF:n julkaisema matrikkeli. Espoo 1973.
- Ekman-Salokangas, Ulla 1992. ”Lahti Päijät-Hämeen sanomalehtikeskuksena”. Ekman-Salokangas, Ulla – Heikkilä, Markku – Tuomi, Timo, Lahden historia 2. Savonlinna.
- Erävuori, Jukka 1988. Rautapuodista Kauppahuoneeksi. Starckjohann-Telko Oy 120 vuotta. Lahti.
- Eskola, Amanda 2002. Vantaan moderni rakennuskulttuuri 1930–1979. Inventointiraportti. Vantaan kaupunginmuseo – Vantaan kaupunkisuunnitteluyksikkö; julkaisu C15:2002, Vantaan kaupunginmuseon julkaisuja nro 12, KSY 9/2002. Jyväskylä.
- Eskola, Eija 2005. ”Lahden kirjaston vaiheet 1876–2002”. Lahden historia 4:1. Lahden kulttuurilaitosten historia 1. Koululaitos, kirjasto ja liikunta. Toim. Päivi Siikaniemi ja Ulla Palmgren. Jyväskylä.
- Forsius, Arno 1993. Sosiaali- ja terveydenhuollon kehitys Hollolassa ja Lahdessa vuosina 1866–1985. Vammala.
- Hakaste, Saara 2007. ”Kasvatusidea ja sen käytännön toteutus. Lahden Rudolf Steiner -koulu ja sen uusi rakennus”. Päijät-Hämeen tutkimusseuran vuosikirja 2007. Lahti.
- Hankonen, Johanna 1994. Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla. Tampereen teknillinen korkeakoulu, arkkitehtuurin osasto. Tampere.
- Heikkilä, Markku 1992. ”Lahden seurakunnat ja uskonnollinen elämä”. Ekman-Salokangas, Ulla – Heikkilä, Markku – Tuomi, Timo, Lahden historia 2. Savonlinna.
- Heikkilä, Markku 2008. ”Kirkon rakentamisen ohjausjärjestelmät”. Uskon tilat ja kuvat. Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 260. Toim. Arto Kuorikoski. Tampere.
- Heinonen, Jouko – Palmgren, Ulla 1998. Lahden rakentaja. Lahden teknisen toimen historia. Jyväskylä.
- Helasvuo, Olli – Vainio, Niina 2008. Laatu laitakaupungilla. Vantaan ostoskeskukset 1961–1986. Vantaan kaupunginmuseo ja Vantaan kaupunkisuunnittelu C8:2008. Jyväskylä.
- Henttonen, Maarit 2001. ”Suomen sairaaloista”. Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Toim. Irma Lounatvuori ja Lauri Putkonen. Hämeenlinna.
- Henttonen, Maarit 2009. Kansakunnan parhaaksi – suomalaiset naisten- ja lastensairaalat 1920-1940-luvulla arkkitehtonisena, lääketieteellisenä ja yhteiskunnallisena suunnittelukohteena. Historiallisia Tutkimuksia 247 / Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 2/2009. Porvoo.
- Hietanen, Reino 1993. ”Ateljee asuntona”. RT ET EL Esko Lehti 60 12.6.1993. Tampere.
- Huovila, Marja 1996. Viipurilaistunut Lahti. Siirtoväen asettautuminen 1950-luvulle tultaessa. Lahden kaupunginmuseo. Tutkimuksia xxvii/1996. Lahti.
- Härö, Mikko 2001. ”Tiedon ja valistuksen tilat”. Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Toim. Irma Lounatvuori ja Lauri Putkonen. Hämeenlinna.
- Iltanen, Jussi 2004. Urbes Finlandiae. Suomen kaupunkien historiallinen kartasto. Porvoo.
- Jantunen, Aarne 1964. ”Maaseudun omakotitalon kehityksestä”. Rakennustaito 9/1964.
- Jetsonen, Sirkka-Liisa 1994a. ”Realismi vai unelmia – 1950-luvun julkisesta rakentamisesta”. Sankaruus ja arki – Suomen 50-luvun miljö. Suomen rakennustaiteen museon näyttelyjulkaisu. Päätoim. Riitta Nikula. Vantaa.
- Jetsonen, Sirkka-Liisa 1994. ”Koulu 1950-luvun rakennustehtävä”. Jälleenrakentamisen aika. Näkökulmia 1940- ja 1950-luvun arkkitehtuuriin. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston julkaisuja 1994/12. Toim. Sirkka-Liisa Jetsonen. Helsinki.
- [J. N.] 1955. ”Juhliva Lahti”. Hollolan Lahti 5/1955.
- Jorma Salmenkivi, muuan arkkitehti. Toim. Sauli Havas. Hollola 1998.
- Jussila, Raimo 2003. ”Muistikuvia sairaalasta”. Lahden Rakentajien yhdistys ry 1953–2003. 50-vuotishistoriikki. Lahti.
- Järvi, Jorma 1955. ”Koulurakennuksista”. Arkkitehti 11/1955.
- Järvinen, Kari 1976. ”Kansaneläkelaitokselle toimitalo Lahteen”. Rakennustaito 10/1976.
- Kallio, Reino 2005. ”Lahden kansa- ja oppikoulu 1870–1975”. Lahden historia 4:1. Lahden kulttuurilaitosten historia 1. Koululaitos, kirjasto ja liikunta. Toim. Päivi Siikaniemi ja Ulla Palmgren. Jyväskylä.
- Karisto, Maria 2004. ”Elisabeth Kochin mallipihat omakotirakentajille”. Sädevirta, Sirkka – Salastie, Riitta – Karisto, Maria, Korsutietä Näätäkujalle. Helsingin jälleenrakennuskauden pientaloalueet. Osa 1. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä. Vantaa.

- Kaupunkirakenteen kehitys Lahdessa vv. 1878–1938. Päijät-Hämeen seutukaavaliitto 7/1981. Lahti 1981.
- Kaupunkirakenteen kehitys 1878–1983. Lahden kaupunkisuunnitteluvirasto, kaavoitusosasto B11/1984. Lahti 1984.
- Kertomukset Lahden kaupungin kunnallishallinnosta 1945–1982.
- Kinnunen, Raila 2007. Enimmäkseen Kirkasta. Juva.
- Kivioja, Kari 2003. Tekusta tekniikan taitajia. Lahden teknillinen oppilaitos 1945–2002. Päijät-Hämeen koulutus konsernin julkaisu, sarja 3; 2003:2. Jyväskylä.
- Kopra, Antti 2003. ”Näinkin Lahti rakensi”. Lahden Rakentajien yhdistys ry 1953–2003. 50-vuotishistoriikki. Lahti.
- Koskela, Matti 2008. ”Ateljeekotimme Domino”. Pop Rauha Rakkaus. 1960- ja 70-lukujen elämää ja ilmiöitä. Lahden taidemuseon julkaisu, uusi sarja nro 4. Toim. Maija-Riitta Kallio ja Ville-Matti Rautjoki. Lahti.
- Könönen, Nina 2005. Orimattilan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys. Hämeen ympäristökeskuksen moniste 97/2005. Padasjoki.
- Laajarinne, Olavi 1962. ”Rakennustoiminta Lahdessa”. Rakennustaito 15/1962.
- Laapotti, Marjukka 1994. Lahden paikannimistö. Lahden kaupunki. Lahti.
- Lahden kaupunki, Aleksanterinkatu-suunnitelma. Liikentelekniikka Oy. S.l., s.a.
- Lahden kirkot ja kirkolliset rakennukset. Lahden evankelisluterilaisten seurakuntien esittelyvihko. Lahti 1994.
- Lahden puuarkkitehtuuripuisto. Puu kulttuurissa ry. Esittelylehtinen. Lahti 2010.
- Lahden yleiskaava. Keskustan osayleiskaava. Ohjelma ja perustiedot. Lahden teknillinen virasto / asemakaavoitusosasto ja Lahden kaupunkisuunnitteluvirasto B 12/1978. S.l., s.a.
- Lahti – Ahtiala osayleiskaava. Ehdotus Ahtialan kehittämiseksi. S.l., s.a.
- Lahti, Juhana 2010. ”Ostoskeskukset ja tilan suojelun problematiikka”. Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirja 3. Toim. Marja-Leena Ikkala ja Sinikka Joutsalmi. Helsinki.
- Laisaari, Olavi 1947. ”Lahden asemakaavojen kehityksestä”. Arkkitehti 8/1947.
- Laisaari, Olavi s.a. Lahden kaupungin yleisasemakaava ja rakentamishojelman pääpiirteet. Lahti.
- Lampi, Pertti 2007. Oma tupa, oma lupa. Omakotiliikkeen ja -rakentamisen sekä pientaloasumisen historiaa ja kehitysvaiheita. Suomen Omakotiliitto 1947–2007. Jyväskylä.
- Lappalainen, Seija 2006. ”Musiikkia lahtelaisille ja maailmalle: Lahden kaupunginorkesterin historiaa ja nykyhetkeä”. Lahden historia 4:II, Lahden kulttuurilaitosten historia. Teatteri, orkesteri, museo ja kulttuuritoimi. Toim. Ulla Palmgren. Jyväskylä.
- Latva, Jorma 2006. ”Golfia Puutarhakaupungissa – Mukkulapuisto”. Tusina täynnä rakennusperintövuosia. Lahden ERP-toimintaryhmän juhlakirja. Lahti.
- Latva, Jorma J. 2010. Sopenkorven teollisuusalue, Lahti. Rakennushistoriallinen selvitys 10.6.2010. Lahti.
- Latva, Jorma J. Lahden urheilukeskus ja Teivaanmäen voimalaitos. Rakennushistoriaselvitys. Lahti.
- Lehonkoski, Pekka 1991. Osakeyhtiö Tornatorin Lahden rullatehdas vuosina 1887–1952. Enso-Gutzeit Oy historia- ja perinnejulkaisuja 8. Imatra.
- Lehti, Esko – Korhonen, Erkki 1974. ”Taiteilijataloja, Mukkula”. Arkkitehti 4/1974.
- Lilius, Henrik 1982. Suomalaisen koulutalon arkkitehtuurihistoriaa. Kehityslinjojen tarkastelua keskiajalta itsenäisyyden ajan alkuun. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 83. Toim. Lars Pettersson. Vammala.
- Lindh, Tommi 2001. ”Ensimmäiset lähiöt – alku aluerakentamiselle”. Rakennusperintöme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Toim. Irma Lounatuori ja Lauri Putkonen. Hämeenlinna.
- Luostarinen, Katri 1951. Puutarha ja maisema. Porvoo.
- Makkonen, Leena 2004. Opintilla. Helsinkiläisiä koulurakennuksia 1880–1980. Helsinki.
- Manninen, Rikhard – Hirvonen, Jukka 2004. Rivitalo asuminen – toiveiden täyttymys vai mahdollisuuksien kompromissi? Suomen ympäristö 694. Helsinki.
- Mantere, Heikki 1982. ”Lahden leipureista ja leipomoista”. Hollolan-Lahti 2/1982.
- Mikkonen, Osmo 1968. ”Kirkkokilpailuista”. Arkkitehtuurikilpailuja 6-7/1968.
- Mustajärvi, J. 1957. ”Elementtirakentamisesta Lahdessa”. Rakennustaito 2/1957.
- Mäkinen, Eino 1953. ”Näinkin voi koulun rakentaa. Rovaniemi näyttää tietä”. Suomen Kuvalehti 49/1953.
- Mäkinen, Juha 1998. Puutarhaviljelyn ja puistojen historiaa Lahden seudulta. Lahden puutarhaseura ry:n 90-vuotisjulkaisu. Lahti.
- Mäkiö, Erkki 1994. ”Rakennustekniikan murros”. Sankaruus ja arki – Suomen 50-luvun miljö. Suomen rakennustaiteen museon näyttelyjulkaisu. Päätoim. Riitta Nikula. Vantaa.

- Niemi, Jalmari 1959. ”Katsaus Lahden kaupungin oloihin 1940–1955”. Halila, Aimo, Lahden historia. Lahti.
- Nikula, Riitta 1994. ”Asuntopolitiikka ja kaupunki – ohjelma ja todellisuus”. Sankarus ja arki – Suomen 50-luvun miljöö. Suomen rakennustaiteen museon näyttelyjulkaisu. Päätoim. Riitta Nikula. Vantaa.
- Nikula, Riitta 2005. Suomen arkkitehtuurin ääriiviivat. Keuruu.
- Niskanen, Riitta 1993. ”Lahden taiteilijaseura 45 vuotta”. Niskanen, Riitta – Peltomaa, Leena Mari, Tulen tekijät. Lahden taiteilijaseura 45 vuotta. Lahti.
- Niskanen, Riitta 2000. Selvitys Lahden kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista. Lahden kaupunginmuseo. Kukkila.
- Niskanen, Riitta – Niskanen, Raimo 2001. ”Lahtelaista sairaala-arkkitehtuuria”. Suomen Lääkärilehti 19/2001.
- Niskanen, Riitta 2004. ’Kruuni sen tekkö’. Lahden konserttitalon rakennushistoria. Lahti.
- Niskanen, Riitta 2005. ”Pikku-Viipurin rakentajat. Karjalaisten rakennustoiminta entisellä Fellmanin pellolla Lahdessa”. Karjala Lahdessa. Toim. Marja Huovila ja Terhi Willman. Helsinki.
- Niskanen, Riitta 2006. ”Ei ainoastaan leivästä”. Paradokseja paratiiseissa. Näkökulmia urbaanin luonnon kysymyksiin. Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutin raportteja n:o 4. Toim. Arto Haapala ja Mia Kunnaskari. Helsinki.
- Niskanen, Riitta 2006. ”Lahden asemarakennukset”. Lähdön ja saapumisen paikat. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:12. Forssa.
- Niskanen, Riitta 2007. ”Aholle on rakennettu uusi uljas koulu”. ...vaan elämää varten. Salpausselän koulu 50 vuotta. Jyväskylä.
- Niskanen, Riitta 2008. Missä soitto soi. Musiikkitalat Suomessa. Jyväskylä.
- Niskanen, Riitta 2008. ”Kolkanmäki, Kirkkotori, Kirkkopuisto”. Ristinkirkko – toiminnan kirkko. Funktion toteutuminen kolmessa vuosikymmenessä. Keski-Lahden seurakunnan julkaisuja 3. Toim. Esko Ryökäs. Tampere.
- Niskanen, Riitta 2008. ”Jorma Vuorelma – Lahden elementtikauden suunnittelija”. Pop rauha rakkaus. 1960- ja 70-lukujen elämää ja ilmiöitä. Lahden taidemuseon julkaisuja, uusi sarja nro 4. Toim. Maija-Riitta Kallio ja Ville-Matti Rautjoki. Lahti.
- Niskanen, Riitta 2008. ”Suomalaisarkkitehti Neuvostojen maassa. Ivan Antonovin elämä ja työ”. Arkkitehti 4/2008.
- Niskanen, Riitta 2009. ”Elämä on portaat. Lahden Suomalaisen Tyttökoulun ja sen seuraajien rakennushistoria”. Tyttökoulusta Tipala, Tipalasta Tiirismaa. Lahden Suomalaisen Tyttökoulun, Tyttölyseon ja Tiirismaan koulun historia 1908–2008. Lahti.
- Niskanen, Riitta 2009. ”Unto Ojonen, arkkitehti”. Koivun ja tähden alla. Unto Ojonen, lahtelainen arkkitehti. Toim. Riitta Niskanen. Lahti.
- Niskanen, Riitta 2010. ”Ja jumala loi kaupungin. Kaavoittaja Olavi Laisaari ja modernismin opit”. Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirja 3. Toim. Marja-Leena Ikkala ja Sinikka Joutsalmi. Helsinki.
- Niskanen, Riitta 2010. ”Lahden teollistuminen ja kaupunkikuva”. Lahti: Biennale. Toim. Heini Moisio. Lahti.
- Olipa kerran koulu. Kiveriön yhteiskoulu 1960–75, Kiveriön yläaste ja lukio 1975–97. Toim. Raimo Hulkkonen. Lahti 1997.
- ”Opinnäytetyöt luovat ajatuksia käytäntöön”. Lamboree. Lahden ammattikorkeakoulun tiedotuslehti 1/2007.
- Pakkala, Pekka 1994. ”Asuinalueiden suunnitteluperiaatteista”. Sankarus ja arki – Suomen 50-luvun miljöö. Suomen rakennustaiteen museon näyttelyjulkaisu. Päätoim. Riitta Nikula. Vantaa.
- ”Pallaksen kerrostaloalue – eliittiasumistako?”. Yrittävä Häme 7/1970.
- Pallasmaa, Juhani 2008. ”Uskon tilat ja kuvat – suomalainen kirkko kokemuksena”. Uskon tilat ja kuvat. Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 260. Toim. Arto Kuorikoski. Tampere.
- Palmgren, Ulla s.a. Lahden kaupungin julkiset veistokset. Lahden taidemuseon julkaisuja 24. S.I.
- Peltonen, Vesa 1993. ”Asuntomessut Lahdessa”. Arkkitehti 4-5/1993.
- Pettersson, Lars 1953. ”Huomioita maamme uusimmasta arkkitehtuurista ’Suomi rakentaa’ näyttelyn yhteydessä”. Arkkitehti 12/1953.
- Pihlaja, Juhani 1992. Pientaloasuminen Lahdessa. Maa- ja karttatulosalueen julkaisusarja, maankäyttöjulkaisu A1/1992. Lahti.
- Pihlaja, Juhani 2005. Lahti-käsikirja. Jyväskylä.
- Pihlaja, Juhani 2005. ”Lahden liikuntatoimen ja urheiluelämän historia”. Lahden historia 4:1. Lahden kulttuurilaitosten historia 1. Koululaitos, kirjasto ja liikunta. Toim. Päivi Siikaniemi ja Ulla Palmgren. Jyväskylä.
- Pihlajamäen arvot ja aatteet – suojelun viitekehystä hake-massa. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2003:5. Toim. Riitta Salastie. Helsinki 2003.
- Pyyhtiä, Arvi 1976. ”Lahden keskussairaala”. Rakennustaito 10/1976.
- Päijät-Hämeen seurantalot. Lahden museolautakunta. Selvityksiä ja kannanottoja XXVI/1985. Lahti 1986.
- Päijät-Hämeen sosiaalialan oppilaitos. Vuosikertomus 1987–1988. Lahti 1988.

- Päijät-Hämeen sosiaalialan oppilaitos. Vuosikertomus 1988–1989. S.I., s.a.
  - Päijät-Hämeen sosiaalialan oppilaitos. Vuosikertomus 1989–1990. S.I., s.a.
  - Railonkoski, Jorma 1969. ”Domino, rakennuselementtijärjestelmä”. Arkkitehti 3/1969.
  - Rakennustoimisto Ruola Oy: 25 vuotta rakennustuotantoa 1947–1972. Turku 1972.
  - Reijonen, Matti 1974. ”Ahtiala – uusi kaupunginosa Lahdessa”. Kunnallistekniikka 4/1974.
  - Ruohoniemi, Pentti 1984. Lahden Rakennusmestariyhdistyksen historia. 75-vuotisjuhlaulkaisu. Lahti.
  - Saarikangas, Kirsi 2002. Asunnon muodonmuutoksia. Puhautauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 860. Vammala.
  - Saario, Jaakko 1950. Lahti teollisuuskaupunkina. Kauppa- ja korkeakoulun julkaisuja. Maantieteellisiä tutkielmia 3. Helsinki.
  - Salokorpi, Asko 1990. ”Arkkitehtuuri vuoden 1940 jälkeen”. Ars Suomen taide 6. Päätoim. Salme Sarajas-Korte. Keuruu.
  - Salokorpi, Asko 1992. ”Uuteen kukoistukseen. Arkkitehdit 1950-luvulla”. Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992. Toim. Pekka Korvenmaa. Hämeenlinna.
  - Salokorpi, Sinikka 1970. ”Talo kaupungissa”. Avotakka 4/1970.
  - ”Salpausselän kirkkokilpailu”. Arkkitehtuurikilpailuja 6-7/1968.
  - Seppänen, Matti 2003. Pienkerrostalo – kerroskoti. Vammala.
  - Siikaniemi, Päivi 2009. ”Rantakoivun katveessa. Ojosen kesähuiloita ja pientaloja”. Koivun ja tähden alla. Unto Ojonen, lahtelainen arkkitehti. Toim. Riitta Niskanen. Lahti.
  - Suhonen, Pekka 1967. Uutta suomalaista arkkitehtuuria. Helsinki.
  - Suomen liike-elämän arkkitehtuuria. Suomen arkkitehtiliitto. Helsinki 1959.
  - Suominen, Tiina 1983. ”Syksyinen kierros Lahdessa”. Puutarha 11/1983.
  - ”Suuri rakennussortuma”. Hollolan-Lahti 2/1963.
  - Suvitie, Heikki 1964. ”Lahden keskusta-alueiden asemakaavakilpailu”. Arkkitehti 10-11/1964.
  - ”Taiteilijataloja”. Arkkitehti 4/1974.
  - Talvitie, Heikki 1996. ”Tuokiokuvia kotikaupungistani”. Lahtelaisia – totta kai. Pojat muistelevat 1950-luvun Lahtea. Toim. Pekka Laaksonen ja Veikko Neuvonen. Lahti.
  - Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö, julkaisuja 2/98. Tampere 1998.
  - ”Toiveittenne koti on käden ulottuvilla”. Asko 2/1962.
  - Tschumi, Bernard 2006. ”The Pleasure of Architecture”. Architecture and Design in Europe and America, 1750–2000. Blackwell Anthologies in Art History. Ed. Abigail Harrison-Moore and Dorothy C. Rowe. Padstow.
  - Tuomi, Timo 1992. ”Lahden kaupunkikuvan ja arkkitehtuurin kehityspiirteitä”. Ekman-Salokangas, Ulla – Heikkilä, Markku – Tuomi, Timo, Lahden historia 2. Savonlinna.
  - Tuomi, Timo 2005. Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisen kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1046. Vammala.
  - Tupala, Unto 1994. Kun Lahti rakennettiin. Lahti.
  - Tupala, Unto 1998. Lahden rakentaminen jatkui. Pieksämäki.
  - ”Tuusulan sosiaalialan oppilaitos”. Arkkitehti 8/1989.
  - Wager, Henrik 2006. Päijät-Hämeen rakennettu kulttuuriympäristö. Päijät-Hämeen liitto A159. S.I.
  - ”Valtakulma”. Rakennustaito 2/1957.
  - Wasastjerna, Rurik 2011. Muutakin kuin rautatieristeys. Kouvolan keskustaajaman kaavoitus- ja rakennusperintö. Kouvolan kaupunginmuseon julkaisuja 3. Helsinki.
  - Vesikansa, Jyrki 1998. Puuseppää aina tarvitaan. Iskun historia 1928–1998. Lahti.
  - Vihola, Teppo 1996. Lahden historia 3. Lahden talouselämän historia. Jyväskylä.
  - Viluvuokon maa. Lahden Pyhättömän historia. Tekstit Esa Lång. Lahti 2010.
  - Ylimaula, Anna-Maija 1989. ”Puolikuu ja rehellisyys”. Arkkitehti 8/1989.
  - Yrittäjiä ja yrityksiä Lahden seudulla. Lahden seudun yrittäjät. Päätoim. Voitto Talonen. Lahti 1966.
- SANOMALEHDET
- Aalto, Alvar, ”Suomen arvolle sopimattomat rakennukset”, Uusi Suomi 16.5.1957.
  - ”As. Oy Mansikkavuoren kaksi taloa harjassa”, Lahti 11.11.1963.

- ”Asuntojen rakentaminen Ahtialaan alkaa 1976”, Etelä-Suomen Sanomat 23.1.1974.
- ”Hautausmaakulttuurin kehitys kuvastuu selvästi Lahdessa”, Lahti 11.5.1958.
- ”Hiihtomajan vesitorni valmis marraskuun loppuun”, Lahti 5.9.1963.
- Hurta, Heikki, ”Kuusikymmenvuotias lähiö”, Helsingin Sanomat 13.1.2008.
- ”Itä-Hämeen maakuntatalon lisärakennus harjassa”, Lahti 26.10.1963.
- ”80 vuotta lastentarhatyötä – Lahdessa puoli vuosisataa”, Etelä-Suomen Sanomat 26.10.1968.
- ”18 kansakoulurakennusta Lahdessa”, Lahti 9.2.1961.
- ”Keskustalo, kappale uutta Lahden historiaa”, Yrittävä Häme 7/1967.
- ”Keskustalo on Lahden suurin ja kaunein”, Yrittävä Häme 7/1967.
- Kivekäs, Ulla, ”Lahti lahden rantaan”, Etelä-Suomen Sanomat 11.11.1993.
- ”Lahden Ahtialaan 60 000 asukasta”, Helsingin Sanomat 30.3.1971.
- ”Lahden ensimmäinen elementtitalo harjassa”, Lahti 18.10.1960.
- ”Lahden ensimmäinen vanhustentalo valmis”, Lahti 2.11.1963.
- ”Lahden kansakouluilla tiukka rakennusohjelma vv. 1960–70”, Lahti 7.8.1963.
- ”Lahden kehitys vaatimattomasta alusta teolliseksi keskukseksi”, Etelä-Suomen Sanomat 6.12.1967.
- ”Lahden Keskustalon rakennustyöt käyntiin jo tammikuussa. Yhtiökokous valitsi hallituksensa”, Etelä-Suomen Sanomat 2.12.1965.
- ”Lahden korkein rakennus harjakorkeuteen eilen”, Lahti 22.7.1954.
- ”Lahden pääliikenneväylistä laadittu yleissuunnitelma”, Lahti 4.7.1963.
- ”Lahden vanhin kivitalo väistyy kaupunkikuvasta”, Lahti 14.11.1961.
- ”Laita-alueilla vajausta palveluista”, Suomen Sosialidemokraatti 6.4.1972.
- ”Launeen 26.000 m³ käsittävä kansakoulu harjakorkeudessa”, Lahti 27.9.1963.
- ”Levon hautausmaan suunnittelu”, Lahti 21.7.1956.
- ”Luhtatorni – Lahden uusin ostoskeskus avattiin eilen”, Lahti 4.12.1960.
- ”Mansikkavuoren kerrostaloaluetta rakennetaan”, Lahti 20.9.1963.
- ”Monipuolista teollisuutta Kiveriössä”, Lahden Kunnallislehti 4.1.1969.
- ”Mukkulan asemakaavakilpailussa voitti 1 milj. mk arkkiteetti Seppo Kasanen”, Lahti 7.5.1961.
- ”Mustankallionmäki muutoutumassa edustavaksi kerrostaloalueeksi”, Lahti 9.10.1960.
- Niskanen, Riitta, ”Kaunista arkea Lepikön talossa”, Etelä-Suomen Sanomat 9.5.2004.
- Niskanen, Riitta, ”Löysihän lintunen huoneen”, Etelä-Suomen Sanomat 15.5.2006.
- Niskanen, Riitta, ”Teollisuuden ja kaupan historiaa”, Etelä-Suomen Sanomat 20.1.2007.
- Niskanen, Riitta, ”Haavekuvia ja näkyjä kaupungin sydäimestä”, Etelä-Suomen Sanomat 24.2.2008.
- Niskanen, Riitta, ”Autoille vai pyöräilijöille, oleskijoille vai maleksijoille?”, Etelä-Suomen Sanomat 5.1.2009.
- ”Pallas – Lahden uusin asuntoalue”, Etelä-Suomen Sanomat 15.8.1970.
- ”Piiriteitä Lahden Ursan toiminnasta”, Lahti 30.9.1961.
- Puolanne, Reijo, ”Kuolleita. Valter Karisalo”, Etelä-Suomen Sanomat 16.5.2007.
- Puttonen, Kalle, ”Kuolleita. Erik Liljebld”, Etelä-Suomen Sanomat 10.3.2009.
- ”Pyhättömään uusi asunalähiö”, Lahti 9.9.1961.
- ”Ruola Oy:n ’esikoinen’ harjakorkeuteen Lahdessa”, Lahti 29.10.1960.
- ”Salpausselän harjut jätettävä rauhaan”, Lahti 18.7.1963.
- ”Salpausselän kirkkoa ei tehtänee voittaneen ehdotuksen mukaan”, Etelä-Suomen Sanomat 3.5.1968.
- Staffans, Aija – Lehikoinen, Jyrki – Oksala, Tarkko, ”Arkkitehti suunnitteli Suomen ensimmäisiä rivitaloja”, Helsingin Sanomat 23.5.2010.
- Suutari, Pirjo, ”Arkkitehti olisi tehnyt Ahtialasta tiiviin alueen”, Etelä-Suomen Sanomat 31.10.1993.
- ”Teollinen rakennustoiminta ennätyslukemissa Lahdessa”, Lahti 20.9.1963.
- ”Tonttipolitiikassa pyritty Lahdessa huomioimaan sosiaaliset näkökohdat”, Etelä-Suomen Sanomat 4.10.1945.

- ”Tunnelikylä kaupungintalon mäelle”, Lahden Kunnallis-lehti 14.11.1968.
- ”Tähtikaukoputki ja valokuvausteleskooppi Ursalle”, Lahti 6.11.1963.
- ”Valopihojen vaiheilta”, Yrittävä Häme 7/1969.
- ”Viisitoista vuotta asuntosäästötoimintaa Lahdessa”, Lahti 5.3.1961.
- ”Yhdyspankin Lahden toimitalon suunnittelukilpailu ratkaistu”, Lahti 16.3.1961.
- ”Ylipainehalli kaupungin keskustaan”, Lahti ja ympäristö 3.7.1970.

HAKEMISTO

HENKILÖNNIMET

- Aalto, Alvar 12, 31, 68, 76, 116, 123
 Aalto, Jaakko 142
 Aaltonen, Wäinö 76
 Aarti, Erkki 17
 Aartomaa, Tapani 14
 Ahola, Lauri 50
 Ahonen, Kosti 137
 Aho, Pentti 49, 114
 Airamo, Raimo 27, 58, 93
 Airas, Päivi 7
 Aitola, Heikki 71
 Allmann, Markus 92
 Antonoff, Juhani 133
 Arokallio, Elsa 50, 110
 Babitzin, Kirka 47
 Baeckman, Woldemar 82
 Boman, Juhani 17, 61, 83, 87
 Bryggman, Erik 81
 Bäckström, Erkki 63
 Castrén, Erik 16, 22, 25, 36, 39, 41, 42, 44, 48, 67, 112
 Castrén, Heikki 25
 Castrén, Väinö 95
 Caween, Alfred 18, 76
 Cruz Ovalle, José 93
 Ekström, Artturi 52
 Erno, Mika 80
 Fellman, August 122
 Flodin, Otto 14
 Gripenberg, Ole 19
 Gullichsen, Kristian 82
 Hahl, Tuomo 58
 Hakuli, Esa 126
 Hankkio, Antti 59
 Hanstén, Lauri 118
 Hartman, Mauno 89, 92
 Havas, Sauli 102
 Heikkilä, Olavi 42
 Heino, Keijo 141
 Helenius, Kalle 106
 Helenius, Vilhelmiina 106
 Hellsten, Anneli 127
 Hietanen, Reino 89, 139, 140
 Hiltunen, Teemu 70
 Hirvonen, Matti 40
 Holttinen, Maarit 115
 Huttu, Reijo 97
 Hynynen, Kaarlo J. 43, 144
 Hytönen, Aarne 122
 Hytönen, Seppo 102
 Häkämies, Oskari 50, 54, 68
 Hämäläinen, Esko 96, 97
 Iivonen, Jussi 49, 114
 Itkonen, Matti 85
 Joensalo, Paavo 138
 Johnson, Russell 92
 Joronen, Liisa 137
 Joronen, Reijo 137
 Järvi, Jorma 50, 116, 123, 124
 Järvinen, Martti 70
 Järvinen, Simo 10
 Järvinen, Sulo 70, 95
 Kaila, Heikki 9
 Kaila, Liisa 97
 Kaiponen, Urho 95
 Kajala, Olavi 11, 34, 86, 135
 Karisalo, Hilikka 31, 37
 Karisalo, Valter 12, 16, 23, 37, 45, 87, 98, 111, 117, 118, 128
 Karkulahti, Mauri 23
 Karvinen-Jussilainen, Anne 2, 7, 16
 Kasanen, Seppo 34
 Kauffmann, Hermann 93
 Kauria, Eino 118
 Keskiaho, Tuomo 124
 Kinnunen, Pirjo 130
 Kitunen, Maunu 42
 Kivekäs, Ossi 102
 Kivikoski, Juhani 46
 Kivinen, Olli 14, 21, 71
 Kivinen, Unto 15
 Koivisto, Esko 89, 95
 Koivula, Reino 142
 Kolsi, Irma 19, 47, 62, 63, 76, 111, 117, 118
 Kolsi, Oiva 80
 Korhonen, Ahti 30
 Korhonen, Erkki 140
 Korhonen, Esko 30
 Korhonen, Toivo 126
 Koskela, Matti 89, 138
 Koskela, Nyyrö 70
 Krohn, Felix 88
 Kråkström, Erik 10
 Kukkapuro, Yrjö 89
 Kuma, Kengo 93
 Kurkela, Jaakko 50
 Kurkela, Yrjö 54
 Kurki-Suonio, Juhana 88
 Kuronen, Kosti 96
 Kuusisto, Arvo 104
 Kuusisto, Pekka 104
 Kyyrö, Matti 139
 Könönen, Kaarlo 16, 18, 25, 51, 52, 62, 63, 66, 67, 96, 144
 Laisaari, Olavi 8, 10, 37, 38, 39, 40, 49, 56, 57, 59, 60, 67, 69, 70, 86, 113, 135
 Lampinen, Tuomo 72
 Lankinen, Jalmari 18
 Lanu, Olavi 89, 97, 137
 Lanu, Tarja 137
 Lappalainen, Seppo 102
 Lehesaho-Rautio, Hanna 59, 60
 Lehti, Esko 139, 140
 Leiskallio, Pauli 50
 Lepikkö, Arvi 20, 23, 42, 43, 54, 63, 65, 67, 68
 Leplastrier, Richard 93
 Leppämäki, Ossi 143
 Leppänen, Anu-Riikka 137
 Leppä, Osmo 139
 Lieto, Olavi 81
 Liljeblad, Erik 12, 16, 27, 70, 95, 96, 98, 104, 115
 Lindberg, Carolus 31, 40, 50, 66
 Lindfors, Teuvo 40
 Lindqvist, Ernst 63
 Lindroos, Erik 63, 78
 Lindström, Kari 131, 136
 Lindström, Pauli 17, 130
 Lintula, Kimmo 92
 Litmanen, Jari 97
 Louhimo, Reijo 105
 Louko, Raimo 38, 72, 141
 Lukander, Reino 128
 Lukkari, Tuomo 139
 Lumme, Simo 19
 Lundsten, Bengt 57
 Luostarinen, Pertti 115
 Luukkonen, Risto-Veikko 21, 22, 122
 Löfström, Helmer 82
 Maamies, Aino Virpi 42
 Malmio, Veikko 19, 20, 21
 Markku, Seppo 127
 Martikainen, Veijo 26
 Martikainen-Ypyä, Martta 19
 Matinlauri, Aaro 90
 Mattila, Heikki 104
 Mellin, Albert 76
 Meurman, Otto-Iivari 30
 Miikkulainen, Pentti 47
 Mikkonen, Osmo 75
 Moberg, Kurt 10, 59
 Moberg, Thua 59
 Mustakallio, Marja 7
 Mäkelä, Matti 90
 Mäkinen, Riikka 137
 Mäkinen, Viljo 11
 Niemioja, Tauno 12, 16, 25, 30, 31, 40, 41, 42, 43, 52, 54, 55, 64, 65, 68, 84, 102, 103, 119, 120
 Niskanen, Riitta 7
 Nyberg, Sylvia 115
 Nykopp, Willy 76
 Ojonen, Unto 16, 18, 23, 31, 38, 42, 44, 63, 65, 67, 68, 70, 81, 101, 102, 103, 104, 112, 124, 125
 Olkkola, Vesa 141
 Paatela, Mikael 141
 Paatela, Toivo 79
 Palojärvi, Eila 132
 Palomäki, Johanna 7
 Pankamo, Torsten 80
 Papinaho, Pentti 81
 Parikka, Kari 134
 Parkkonen, Martti 72
 Pehrson, Robert 95

- Peltonen, Jalmari 122
 Pernaja, Antero 107
 Pettersson, Lars 79
 Petäjä, Keijo 126, 127
 Piano, Renzo 93
 Pietilä, Reima 83
 Pihkala, Lauri "Tahko" 95
 Pitkänen, Pekka 25
 Priha, Ulla 58
 Pulkka, Aili 85
 Pulkka, Niilo 85
 Puotila, Ritva 91
 Päivärinne, Satu 78
 Pöyry, Olli 18, 68
 Railo, Helge 109, 113, 114
 Rantama, Jorma 70
 Rantanen, Kirsti 83
 Rastimo, Jouko 9, 39
 Raviniemi, Veikko 64
 Rekola, Tiina 7
 Revell, Viljo 21
 Roppola, Leena 7
 Roth, Paul, G. 36, 42, 44, 48, 57, 68, 72, 105, 134
 Rotko, Matti 58
 Ruohoniemi, Pentti 68
 Räsänen, Kauko 123
 Saarinen, Eliel 25, 76, 89
 Saarinen, Lauri 16, 25, 36, 39, 41, 42, 44, 48, 67, 68, 96
 Saijonmaa, Eija 121
 Saijonmaa, Olli 86, 121
 Salmenkivi, Jorma 16, 26, 38, 87, 115, 129
 Salmi, Mauri 63
 Salminen, Ilkka 106
 Salminen, Matti 114
 Salminen, Pekka 89, 95, 96
 Salmio-Toiviainen, Tarja 25
 Salomaa, Pauli 40, 52, 64
 Salo, Reijo 61, 70, 71, 105, 131, 132
 Salo, Tauno 23, 42
 Sandell, Nils-Henrik 107
 Sattler, Amandus 92
 Schilkin, Michael 117
 Seppälä, Aake 47
 Seppälä, Annikki 47
 Seppälä, Helena 59, 60
 Sibelius, Jean 92
 Siitonen, Sakari 86
 Siivola, Juhani 95
 Simberg, Kurt 106
 Sintonen, Kirsti 72
 Sipari, Osmo 126
 Sipinen, Arto 9, 39, 90, 91
 Sipponen, Heikki 120, 124
 Siren, Heikki 88
 Siren, Kaija 88
 Sivonen, Markku 7
 Sjölund, Kaspar 7
 Souto, Seppo 72
 Steiner, Rudolf 130
 Stenbäck, Carita 115
 Suurmunne, Veikko 70
 Suuronen, Matti 108
 Tallo, Gabor 115
 Tarkka, Virpi 40
 Tarumaa, Sirkka 134
 Tavast, Kaarlo 142
 Teerenmaa, Jorma 72, 99
 Tikka, Hannu 92
 Tikkala, Jaakko 7
 Toiviainen, Esko 24, 25
 Toivola, Arvo 14
 Toivonen, Erkki 51, 54, 68
 Topelius, Zachris 115
 Tuominen, Erkki 70
 Tuompo, Eino 23
 Turento, Sulo 68
 Tylli, Hannu 7
 Tynell, Paavo 80
 Uotila, Sami 137
 Utriainen, Tapani 89
 Vahtera, Olli 25, 33, 35, 67, 128
 Valjakka, Eero 10
 Valola, Lauri 70
 Vartola, Kalle 106
 Vesanen, Jorma 17, 60, 131
 Vesanen, Leo 50
 Viitasalo, Markku 17
 Vikström, Timo 104
 Viljamaa, Onni 68
 Virta, Kari 58
 Virtanen, Annikki 119
 Vuorelma, Heikki 132
 Vuorelma, Jorma 16, 22, 23, 24, 26, 35, 36, 37, 41, 44, 45, 61, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 102, 103, 105, 106, 114, 128, 131, 132
 Vuorinen, Väinö 123
 Värälä, Pentti 106
 Wallenius, Kaarlo 49
 Wappner, Ludwig 92
 Wikström, Emil 86
 Wingårdh, Gert 93
 Ypyä, Ragnar 12, 19
 Zumthor, Peter 93
- RAKENNUKSET JA PAIKANNIMET**
- Ahtiala 10, 11, 31, 59, 60, 132, 133, 141
 Ahtialan ala-aste ja yläaste 132
 Ahtialan aluekeskus 141
 Ahtialan nuorisoseurantalo 133
 Ahtialantie 141
 Ahtialan työväentalo 133
 Aikuiskoulutuskeskus 90, 129
 Alasenjärvi 73
 Alasenkatu 141
 Alatori 12, 14, 20, 27
 Aleksanterinkatu 8, 9, 10, 11, 12, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 62, 134, 135
 Alfredinpuisto 39
 Alijuhakkalantie 65
 Ammattikoulut 87, 89, 94, 116, 121
 Ankkurikatu 92
 Annikintie 41, 55
 Anttilanmäki 9
 Arvonkatu 133
 Asema-aukio 9
 Asemantausta 100
 Asematori 18, 19, 135
 Asko Oy:n teollisuusalue 27
 Aurakatu 117
 Brucknerhaus, Linz 88
 Centrumin tavaratalo 19
 City-käytävä, Helsinki 22
 Eeronkatu 47, 130
 Ekonomitalo, Helsinki 30
 Eliaan kirkko, Viipuri 79
 Erkonkatu 22
 Fellmanin pelto 23
 Fellmaninpuisto 14, 26, 27, 86, 88, 97
 Hakatornit 23, 27, 88
 Harjukatu 27, 79, 126
 Heinlammintie 52
 Helsingin stadion 94
 Hennalankatu 107
 Hepolammin tanssilava 142
 Hepolammintie 142
 Herrasmanni 10, 59
 Herz-Jesu -kirkko, München 92
 Hevosmiehenkatu 17
 Hiihtokeskus 26, 27, 94, 95, 96
 Hiihtomaja 96
 Hiihtomajantie 98
 Hiihtostadion 26, 27, 94, 95, 96
 Hollola 10, 25, 84, 141
 Hollolankatu 9, 12, 13, 15, 17, 18, 23, 27, 88, 135
 Hollolan kunnantalo 25
 Holmenkollen, Norja 95
 Hovila, Orimattila 47
 Huuhkajantie 37
 Hämeenkatu 22, 24, 25, 87, 102, 104
 Hämeenlinnantie 43, 84, 124, 145
 Hämeen valtatie 13, 106
 Hörölä 30, 36
 Hörölänkatu 36
 Ilmarisentie 41, 81, 102, 103
 Iskun tehtaat 104
 Isomäenkatu 68
 Iso-Saksala 49
 Jaakkolankatu 145
 Jalkarannan B-mielisairaala 109
 Jalkarannantie 69, 71, 130, 145
 Joenpohjanlahti 73
 Johanna-koti 110
 Jokimaankatu 99
 Jokimaan ravikeskus 94, 99
 Joutjoen teollisuusalue 41, 55, 100, 102
 Joutjoentie 54
 Joutjärven kirkko 75, 81
 Joutjärven melontakeskus 94
 Joutjärven rantapuisto 48
 Joutjärvi 48, 63, 75, 81, 94
 Jurvan talo 13
 Juustilankatu 42, 142
 Jyväskylä 57, 140
 Järvenpää 140
 Järvenpäänkatu 48
 Jäähalli 94

- Kahvakatu 54
 Kalliokatu 145
 Kankaanpuisto 44
 Kankola 14
 Kankolankatu 70
 Kankolanpuisto 69
 Kannaksenkatu 119, 129
 Kannaksen yhteislyseo 119, 123
 Kannas, Karjala 119
 Kansaneläkelaitoksen toimitalo 26
 Kansantalo 14, 27, 133, 134
 Karihovi 18, 64
 Kariniemenaukio 13
 Kariniemenkatu 110
 Kariniemi 27, 97, 110
 Karinportti 18
 Karisto 10, 29
 Karjalankatu 13, 14, 17
 Karpalokatu 11, 72
 Kartano 11, 26
 Kartanonpuisto 14, 26
 Kasakkamäentie 43, 44, 106, 118
 Katajakatu 45
 Katrinkatu 68
 Kaukajärvi, Tampere 71
 Kauppakatu 17, 26, 104, 133
 Kauppakeskus Hansa 10
 Kauppakeskus Trio 10
 Kauppatori 27, 76
 Kaupunginkirjasto 25, 86, 88, 91, 129
 Kaupungintalo 9, 12, 25, 27, 76, 126
 Kaupunginteatteri 89, 121, 129
 Kauttua, Eura 31
 Keijjupuisto 39
 Kerinkallio 28, 31, 51
 Kerinkallionkatu 49
 Kerintie 51, 62
 Keski-Lahden kirkko 76
 Keskustalo 25, 26
 Kevätkadun taiteilijatalo 140
 Kevätkatu 140
 Kiekkostenkatu 43, 112
 Kiikkulankatu 69
 Kiiskilänmäki 55
 Kilpiäistentie 49, 83
 Kirkkokatu 9, 14, 22, 26, 76, 89, 90, 91
 Kirkkopuisto 76
 Kirveskatu 66
 Kisapuisto 14, 15, 26, 94, 97
 Kissämäki 31, 60
 Kiveriö 15, 28, 31, 42, 125
 Kiveriön kansakoulu 116, 126
 Kiveriönkatu 42
 Kiveriönmäki 42
 Kiveriön yhteiskoulu 125
 Kivimaan kansakoulu 117, 118
 Kivimaan uimahalli 94
 Kivistönmäki 142
 Konserttitalo 11, 24, 27, 86, 87, 88, 135
 Korpikankareentie 145
 Kortepohja, Jyväskylä 57
 Koulupuisto 24, 109
 Kuhankeittäjäncatu 137
 Kuhilaankatu 48
 Kujalan kartano 122
 Kujalan maatalousoppilaitos 116, 122
 Kulkutautisairaala 111
 Kulmala 19
 Kulttuurikeskus 9, 11, 25, 26, 27, 87, 89, 90, 91, 129
 Kunnaksen kansakoulu 119
 Kuokkamaantie 52
 Kuusitie 54
 Kyllikintie 55
 Kyläkatu 115
 Kyrölänkatu 36
 Kytölään sähköasema 144
 Käpykylä 58
 Kärpänen 61, 64, 84, 94, 106, 112
 Kärpäsen kansakoulu 84, 94, 118
 Kärpäsen lastentalo 112
 Kärpäsenmäki 106
 Käsi- ja pienteollisuustalo Oy 103
 Lahden kansanopisto 27
 Lahdenkatu 13, 14, 63, 117
 Lahden kaupunginsairaala 109
 Lahden keskikoulu 123
 Lahden sosiaalialan oppilaitos 131
 Lahden yksityinen tyttölyseo 126
 Lahden ympäristön hautausmaa 84
 Laidun 10, 72
 Laitakatu 67
 Lanu-puisto 97
 Laune 28, 50, 75, 78, 109, 111, 112, 117, 123
 Launeenkatu 13
 Launeen keilahalli 94
 Launeen kirkko 78
 Launeen lastentalo 112
 Launeen perhepuisto 14
 Launeen seurakuntakeskus 75
 Launeen sivukirjasto 117
 Launeen väliaikainen kansakoulu 117
 Leantie 62
 Leevinkatu 47
 Lehden kumikorjaamo 101
 Lepolankatu 40
 Levon hautausmaa 75, 85
 Levon siunauskappeli 85
 Liipola 8, 17, 30, 38
 Linnaistentie 122, 145
 Lippokatu 128
 Lotilan koulu 94
 Loviisankatu 12, 13, 86
 Luther-kirkko 75
 Lähdesuonpuisto 105
 Lähteen koulu 117
 Läntinen hautausmaa 75, 84
 Läntinen kappeli 75, 84
 Löytynniemi 71
 Maakuntatalo 22, 25
 Makarantie 139
 Mansikkavuori 28, 41, 55
 Mariankatu 14, 17, 24, 27, 76
 Marianpuisto 12
 Merrasoja 140
 Mestarinkatu 144
 Metelinmäki 42
 Metsäkangas 30
 Metsämaa 30, 37
 Metsäpellontie 41, 52
 Metsäpelto 9, 28, 52
 Metsä-Pietilän teollisuusalue 100, 105
 Metsärinteencatu 36
 Moisioinkatu 100
 Mukkula 14, 30, 34, 35, 38, 83, 100, 104, 128, 139, 140
 Mukkulan golfkenttä 35, 94
 Mukkulan jousiampumarata 94
 Mukkulan kansakoulu 128
 Mukkulankatu 12, 13, 34, 40, 104
 Mukkulan kirkko 75, 83
 Mukkulan leikkipuisto 35
 Mukkulan tiilitehdas 104
 Mukkulan yhteiskoulu 128
 Muotoiluinstituutti 26, 129
 Mustamäenkatu 40, 50, 111
 Mustankallion kappeli 75
 Mustankallionmäki 14, 143
 Mustankalliontie 42, 68
 Myllypohja 53, 120
 Myllypohjan kansakoulu 120
 Myllypuro, Helsinki 140
 Mytjäjänen 9, 13, 108
 Mäklöörinkatu 34
 Männistönrinne 61
 Mäntsäläntie 50
 Mäyräncatu 137
 Möysä 13, 116
 Möysän uimala 94
 Nastolankatu 134
 Niemen lastenseimi 111
 Niemen teollisuusrata 41, 55, 102
 Niemi 12, 31, 41, 55, 102, 111
 Nikulanpuisto 50
 Nummenkatu 145
 Näkkimistöntie 145
 Närekatu 50
 Ohrapääntie 145
 Oikokatu 22, 23
 Oikoportti 18, 19
 Oksakatu 126
 Olavinlinna 12, 18, 86
 Opinkatu 119
 Orimattilankatu 118
 Ortodoksinen kirkko 27, 79
 Paasikivenaukio 9, 27, 135
 Paasikivenkatu 23, 121
 Paavola 11, 14, 26, 27, 31, 42, 87
 Paavolan terveysasema 109
 Pajukatu 65
 Pajusillankatu 50
 Pallaksenranta 71
 Pallas 71
 Pallaskatu 139
 Pankinportti 9, 19, 20, 22
 Paskurinoja 49, 57
 Patomäen puutarha 137
 Patomäki 28, 57, 137
 Pekantie 63
 Pellonkulma 12, 18, 27
 Pengerkatu 144

- Pesäkallion tanssilava 142
 Petsamonkatu 44, 82
 Pietari, Venäjä 79
 Pihlajamäki, Helsinki 34
 Pikkuteatteri 86
 Pikku-Vesijärvenpuisto 14, 26, 97
 Pikku-Vesijärvi 27
 Pipon moottoriurheilurata 94
 Pirttiharju 143
 Pirttiharjun vesitorni 143
 Pitkäkatu 67
 Pohjanakanpolku 41, 55
 Pohjantornit 22, 41
 Puijonlaakso, Kuopio 34
 Puistokatu 25
 Purorinne 141
 Purorinteenkatu 132
 Puu-Käpylä, Helsinki 31, 58
 Puu-Paavola 26, 31
 Puustellintie 63
 Pyhän Kolminaisuuden kirkko 79
 Pyhäntömänmäki 67
 Pähkinäkuja 31, 49
 Päijät-Hämeen keskussairaala 109, 113, 114
 Päijät-Hämeen sosiaalialan oppilaitos 131
 Päivärinteenkatu 64
 Pääkirjasto 25, 86, 88, 91, 129
 Radiomäki 142
 Rahatalo 24
 Rahkakatu 50
 Rajakatu 16, 23, 80, 125
 Ranta-Kartano 10, 27
 Rauhankatu 24, 25
 Rautakankare 96
 Rautatienkatu 8, 13, 14, 21, 22, 24, 25, 26, 106
 Ravikeskus 94, 99
 Renkomäen kansakoulu 118
 Renkomäki 10, 29, 115, 118, 136
 Reunan palsta 10, 94
 Riekontie 37
 Riihelä 31, 58
 Rintalantie 63
 Ristinkirkko 74, 75, 76
 Rullakatu 71
 Ruola 11, 14, 30, 33, 34, 38
 Ruoriniemi 17
 Saimaankatu 134
 Sairaanhoidon oppilaitos 113, 114
 Saksala 30, 31, 49
 Saksalan uimahalli 94
 Salininkatu 12, 17
 Salinkallion yhteiskoulu 123
 Salinmäentie 123
 Salmi, Karjala 79
 Salpakangas, Hollola 10, 141
 Salpausselkä 14, 43, 93, 94, 95, 96, 99, 124, 142
 Salpausselän hiihtostadion 96
 Salpausselän kirkko 75, 82, 84
 Salpausselän pallokenttä 94
 Salpausselän yhteiskoulu 124, 125
 Sammalsuonkatu 46
 Sammonkatu 64
 Sarkatie 54
 Saunatie 52
 Savonkatu 26
 Savon Valtatie 13
 Sepänniemenkatu 59
 Sepänniemi 59
 Sibeliuksenkatu 17, 88
 Sibeliustalo 17, 92, 93, 100
 Siperiantie 145
 Sipurantie 59
 Soanlahti, Karjala 79
 Sointulan tanssilava 142
 Sopenkorpi 13, 100, 144
 Sopenkorven teollisuusalue 66, 100
 Soramäenkatu 42
 Sortavala, Venäjä 79
 Stadion 14, 27, 94, 95, 96
 Steiner-koulu 130
 Ståhlberginkatu 121, 125
 Sunila, Kotka 31
 Suojalinna 12, 18, 27
 Suomen Vapaa Evankelis-Luterilainen Kirkko 80
 Suopuisto 56
 Suopuistontie 56, 138
 Suorankulmankatu 50
 Svinhufvudinkatu 121
 Sylvia-koti 115
 Talaanrannankatu 63
 Tammikatu 65
 Tanssimäen leikkipuisto 14
 Tanssimäenpuisto 35
 Tapanila 94, 98
 Tapiola, Espoo 30, 34, 116
 Tapionkatu 17
 Tapparakatu 78, 112
 Teinintie 125
 Terveyskeskus 26, 109, 141
 Tietotie 111
 Tiirismaantie 69
 Tiirismaan yhteiskoulu 126, 127, 143
 Torikatu 14
 Tuhtokatu 128
 Tuomitilo 22
 Turun konserttitalo 86
 Turun Ylösnousemuskappeli 81
 Tuusulan sosiaalialan oppilaitos 131
 Tähtitorni 143
 Tähtitorninkatu 143, 145
 Ulkoilumaja 98
 Upo Oy:n teollisuusalue 9, 27
 Urheilukeskus 26, 27, 94, 95, 96
 Urheilustadion 26, 27, 94, 95, 96
 Urheilutalo 94
 Ursankatu 126
 Valkotornit 22, 23
 Vallila, Helsinki 31
 Valtakulma 20
 Vanha Ahtialantie 120
 Vanha Helsingintie 145
 Vanhatie 35
 Vapaudenkatu 22, 24
 Vartio-oja 54
 Vasaroisenkatu 48
 Veljeskoti 12, 18
 Venetsia, Lahti 54
 Vesijärven asema 27
 Vesijärvenkatu 9, 10, 13, 18, 19, 20, 24, 25, 64, 100, 101, 103
 Vesijärven satama 27, 92, 93, 135
 Vesijärvi 9, 10, 27, 45, 69, 70, 71, 87, 92, 93, 94, 100, 130
 Vesitorni 142, 143
 Vesitorninkatu 29, 69
 Viipuri 19, 20, 79, 86, 88, 108, 135
 Viipurin musiikkiopisto 86
 Viipurintie 33, 63
 Viipurin Valtatie 13
 Vipusenkatu 116, 131
 Virkailijatalo 12, 15, 18, 27
 Vuorenrinteentie 73
 Vuorikatu 12, 13, 22, 24, 25, 116
 Vuoripojankatu 145
 Västäräkinkuja 61
 Yhdyskatu 54, 102
 Ylä-Köllä 48
 Yrjönkatu 13, 22

 YRITYKSET, YHDISTYKSET, YHTIÖT, YHTEISÖT

 Arkkitehtityö Oy 16, 60, 130, 131
 Arkval Arkkitehdit Oy 104
 Asko Oy 20, 27, 100
 Asunto-osakeyhtiö Enonsaari 71
 Asunto-osakeyhtiö Erkonpuisto 22
 Asunto-osakeyhtiö Karheikko 35
 Asunto-osakeyhtiö Kotikunna 49
 Asunto-osakeyhtiö Kotila 24
 Asunto-osakeyhtiö Koulupuisto 24
 Asunto-osakeyhtiö Lahden Mariankatu 25 24
 Asunto-osakeyhtiö Luhtakulma 24
 Asunto-osakeyhtiö Mailapoika 35
 Asunto-osakeyhtiö Naapuri 12, 18
 Asunto-osakeyhtiö Oinassaari 71
 Asunto-osakeyhtiö Puolasaari 71
 Asunto-osakeyhtiö Rauhankatu 19 24
 Asunto-osakeyhtiö Rauhankulma 25
 Asunto-osakeyhtiö Ruolala 25
 Asunto-osakeyhtiö Siikasalmi 71
 Asunto-osakeyhtiö Säätöhuippu 42
 Asunto-osakeyhtiö Viheriö 35
 B & K Oy 15
 Centrum 19
 Enso-Gutzeit 100, 107
 Etelä-Suomen Sanomat 102
 Fennia Faneri Oy 111
 Harjulan settlementti 111
 Heps 25
 Hämeen piirirakennustoimisto 122
 Insinööritoimisto Pöysälä – Sandberg 106
 Isku 100, 102, 104
 Isku Keittiöt Oy 102
 Itä-Hämeen Maanviljelyseura 51, 122

- Joutjärven seurakunta 75
 Joutjärvi Oy 63
 Kansallis-Osake-Pankki 21
 Kemppi Oy 61, 105
 Keskon paitatehdas 102
 Kesko Oy 38, 102
 Kesko Oy:n rakennustoimisto 38
 Keskus-Sato Oy 23, 42, 48
 Koiviston Auto Oy 105
 Koulukalusto Oy 102
 Kulutusosuuskuntien Keskusliiton
   arkkitehtiosasto 19, 42, 64
 Kulutusosuuskuntien Keskusliiton
   asunto-osasto 23, 40
 K. Y. Lehden kumikorjaamo 101
 Käsi- ja pienteollisuustalo Oy 103
 Lahden Asuntosäästäjät ry 15
 Lahden Hevosystävien seura 99
 Lahden Hiihtoseura 95
 Lahden kaupungin puistotoimisto 35,
   132
 Lahden Osuuskauppa 50, 51, 54
 Lahden polttimo 12
 Lahden Puukalusto Oy 104
 Lahden Puutyö Oy 100, 102
 Lahden Rakentajat Oy 25
 Lahden Saha 56
 Lahden sosiaalidemokraattinen
   työväenyhdistys 134
 Lahden Säästöpankki 15, 30
 Lahden taiteilijatalosäätiö 140
 Lahden teknilliset toimihenkilöt 42
 Lahden urheilulautakunta 94
 Lahden Vanhainkotiyhdistys 110
 Lahti Energia Oy 102
 Launeen seurakunta 75, 78
 Maakuntaliitto 25
 Mahogany Oy 12
 Mallasjuoma 87, 100
 Nupposen huonekaluliike 78
 Oilon Oy 105
 Oululainen 106
 Oululainen Kotileipomo 106
 Oy Karl Fazer Ab 106
 Oy Vesi-Hydro 143
 Pohjoismaiden Yhdyspankki 21
 Pohjola 22
 Postipankki 20
 Puutalo Oy 52, 55, 56, 68
 Päijät-Hämeen konservatorio 88
 Päijät-Hämeen koulutus konserni 121,
   122, 125, 131
 Päijät-Hämeen liitto 25
 Rakennusnotariaatti Oy 15, 37
 Rakennustoimisto Ruola 30
 Rautakauppa Alsta 25
 Raute Oyj 100
 Ruola Oy 25
 Starckjohann 12, 19, 20, 21, 108
 Suomen Arkkitehtiliitto 75
 Suomen Asunomessut Osuuskunta 31
 Suunnittelukeskus 131
 Tasavallan Presidentin Arkistosäätiö 47
 Tehdastalo-yhtymä 52
 Tielaitos 136
 Tornatorin lankarullatehdas 100, 107
 Tornator Oy 100, 107
 Tuomisen Puku Oy 70
 Työväenyhdistysten Keskusliiton
   rakennusosasto 134
 Upo Oy 27, 31, 65, 100
 Valtionrautatiet 76
 Veljekset Kemppi Oy 105
 Vihtori Luhtanen Oy 70
 Viipurin musiikkiopisto 86, 88
 Viipurin musiikkiopiston
   Omakotisäätiö 88
 Vuorelma Arkkitehdit Oy 105

HAKEMISTOKARTAT

sijaintikartta 1

0 1 km

0 1 km

sijainti-
kartta 3
oikea
sivu

sijainti-
kartta 2
vasen
sivu

12-1

13-1

12-2

13-2

13-4

13-3

13-5

13-6

15-2

15-1

15-3

31-1

33-9

33-8

33-3

33-4

33-6

33-5

33-7

32-2

K

32-3

30-8

30-1

32-1

26-1

31-2

30-2

30-9

30-6

30-4

30-3

30-7

27-1

24-1

24-2

30-5

24-8

28-1

24-3

24-5

24-9

28-2

22-1

17-1

18-1

19-1

sijaintikartta 4

0 1 km

HAKEMISTO KOHDETUNNUKSIEN MUKAAN

Tunnus	Sivu				
K	18	12-1	119	24-8	65
3-1	69	12-2	55	24-9	115
3-2	68	13-1	133	24-10	111
4-1	111	13-2	59	25-1	108
4-2	40	13-3	59	25-2	78
5-1	138	13-4	132	25-3	62
5-2	142	13-5	60	26-1	66
5-3	42	13-6	141	26-2	100
5-4	125	15-1	72	27-1	107
5-5	144	15-2	53	28-1	47
5-6	41	15-3	120	28-2	99
5-7	41	16-1	67	30-1	106
5-8	102	16-2	48	30-2	43
5-9	137	16-3	81	30-3	44
5-10	102	16-4	33	30-4	61
5-11	126	16-5	63	30-5	105
5-12	56	16-6	54	30-6	118
5-13	102	17-1	63	30-7	64
5-14	55	18-1	85	30-8	82
5-15	102	19-1	122	30-9	112
6-1	104	20-1	68	31-1	113
6-2	36	20-2	38	31-2	58
6-3	45	20-3	49	32-2	144
6-4	117	20-4	65	32-3	143
6-5	52	20-5	51	32-4	84
7-1	34	22-1	136	33-1	69
7-2	128	22-2	118	33-2	70
7-3	128	22-3	144	33-3	48
7-4	83	22-4	54	33-4	130
8-1	49	24-1	39	33-5	47
8-2	140	24-2	123	33-6	71
9-1	142	24-3	57	33-7	139
10-1	37	24-4	117	33-8	46
10-2	139	24-5	137	33-9	98
10-3	131	24-6	112	33-10	96
10-4	73	24-7	50		

